

Landbrukets

Utredningskontor

Nye bønder

Hanne Eldby
Erlend Nyhammer

ISSN 1503 – 2388
Rapport 5 - 2010

Landbrukets **Utredningskontor**

Schweigaardsgt. 34C
Pb 9347 Grønland
N-0135 OSLO
Tlf: 22 05 47 00
Fax: 22 17 23 11
E-post: lu@landsam.com
<http://www.utredningskontoret.no>

Forord

Forskning og utredning om rekruttering til landbruket har i stor grad dreid seg om hvilke mekanismer som virker inn når odelsbarn skal avgjøre om han eller hun vil ta over gården eller ikke. Vi vet mindre om hvordan de som tar over faktisk velger å drive gårdsbruket. Landbrukets Utredningskontor har derfor tatt initiativ til å søke om forskningsmidler over jordbruksavtalen (JA) til et prosjekt der vi ønsker å studere og drøfte hvilke tilpasninger de nye bøndene gjør i forhold til driften av gården og hvilke utfordringer disse mener de står overfor med hensyn til kompetanse og investeringsmidler.

Jordbruket i Norge står overfor flere utfordringer, både når det gjelder lønnsomhet, press fra import, og usikkerhet både rundt nasjonal politikk og rundt internasjonale forhold. Hvordan velger nye gårdbrukerne å forholde seg til den daglige produksjonen og langsiktige investeringer i en næring som er preget av usikkerhet? Dette er bakteppet for mange av de spørsmålene som belyses i denne rapporten. Svaret på disse spørsmålene kan være avgjørende for hvordan landbruket vil klare å fortsette å produsere en betydelig del av den maten som konsumeres i Norge.

Prosjektet baserer seg i all hovedsak på en spørreundersøkelse som ble gjennomført i 2009 per e-post. Adressene ble rekruttert av Produsentregisteret IS. Undersøkelsen er gjennomført og rapporten er ført i pennen av Erlend Nyhammer og Hanne Eldby ved Landbrukets Utredningskontor.

Vi takker partene i jordbruksavtalen for et interessant prosjekt.

Oslo, november 2010

Hanne Eldby

Sammendrag

De aller fleste nye gårdbrukere har tatt over gården sin på odel eller åsetesretten. Det har vært anført at odelsloven bidrar til å stenge motiverte unge mennesker fra å satse på landbruk fordi det innebærer at det er vanskelig for disse å få kjøpt gårder. Det kan medføre riktighet, men de fleste nye gårdbrukerne vi har intervjuet har ikke primært tatt over fordi de ønsker å beholde gården i familien eller for å bo på gården. Nesten to av tre oppgir at den viktigste grunnen deres til å starte opp som bonde er interessen for gårdsarbeid. Det er de minste brukene som i størst grad blir overtatt av personer som har som motiv å bo på gården, og disse brukene gir ofte ikke grunnlag for å kunne leve av gårdsdriften.

Arbeid og inntekt

Det er stor ulikhet mellom gårdbrukerne fra de ulike produksjonsretningene i hvor høy andel av inntekten de henter fra gårdsdriften. Mens nær seks av ti av melkeprodusentene oppgir at de henter mer enn 75 prosent av egne inntekter fra jordbruket, oppgir bare 10 – 12 prosent av kornprodusentene og gårdbrukerne med sauehold det samme.

De nye gårdbrukerne er fortsatt i liten grad spesialiserte i den forstand at de bare driver med én produksjon. Totalt gjelder dette drøyt hver femte produsent. Melkeprodusentene er de som i størst grad har flere produksjoner.

Nær hver tredje respondent oppgir at de driver med tilleggsnæringer med utgangspunkt i gårdens ressurser. Drøyt halvparten oppgir leiekjøring, og så følger utleie av jakt og fiskerettigheter eller av driftsbygninger eller bolighus. Reiseliv, gårdsmat og grønn omsorg er nevnt i langt mindre grad.

Det er eieren selv som i åtte av ti tilfeller har hovedansvaret for driften på gården, og i hvert femte tilfelle er det enten eieren sammen med ektefelle/samboer eller ektefellen som har hovedansvaret. I bare tre prosent av tilfellene har andre enn eier eller ektefelle hovedansvaret.

Det er ikke grunnlag for å si at arbeid utenfor gården er viktigere for nye gårdbrukere i dag enn for ti år siden. Hver tredje produsent oppgir at de ikke har arbeid utenfor gården, og hver fjerde oppgir at de jobber deltid. I forhold til fremtidsplaner er det flere som vurderer å redusere arbeidet utenfor bruket enn det er som tenker å øke arbeidet utenfor.

Et kjønnsdelt landbruk

Under hver femte produsent, 18 prosent, er kvinner. Disse oppgir i langt større grad enn mennene at de deler hovedansvaret for driften på gården med sin ektefelle. Mens 85 prosent av mennene oppgir at de har hovedansvaret alene, så oppgir 48 prosent av kvinnene det samme. Kvinnene jobber også mindre utenfor bruket enn mennene.

Forventninger og realiteter

De nye produsentene er spurt om inntektene i jordbruket, arbeidshagens lengde, muligheten til å ta ut ferie og en rekke andre forhold står i forhold til de forventningene de hadde da de valgte å bli gårdbrukere. Her har de aller fleste svart at ting har blitt som forventet på de fleste områder. Når det gjelder økonomien på bruket og prisene på produktene deres, så er det imidlertid mange som har oppgitt at utviklingen har blitt verre enn forventet. De gårdbrukerne som tok over primært fordi de var interessert i jordbruk er mer fornøyd enn de som tok over for å holde gården i slekten. Disse har fått føle at arbeidsbelastningen er atskillig større enn de hadde trodd, og de er også mer misfornøyd med økonomien i gårdsdriften.

Fremtidsutsikter

Generasjonsskifte betyr produksjonsøkning. I vår undersøkelse oppgir nesten 70 prosent at de har økt produksjonen på gården. Spesielt melkeprodusentene trekker opp gjennomsnittstallene her. Blant disse er det bare 15 prosent som ikke har økt produksjonen. Kornprodusentene er naturlig nok de som i minst grad oppgir produksjonsøkning.

Hver tiende produsent oppgir imidlertid at de ønsker å redusere eller avvikle produksjonen i løpet av de neste fem årene. Disse peker på at gårdsdriften er lite lønnsom og at det er vanskelig å kombinere driften med annet arbeid ved siden av. Lyst til å jobbe med andre ting, eller at gårdsarbeid er for tungt eller krevende blir oppgitt av langt færre.

Mange tenker også at de skal starte opp med tilleggsnæringer i løpet av de kommende fem årene. I motsetning av hva de allerede driver med, leiekjøring og utleie, så er det nå de ”nye” næringene”, grønn omsorg, gårdsmat og reiseliv som oppgis av flest.

Økologisk produksjon

De nye gårdbrukerne gir lite håp for regjeringens mål om å øke andelen av økologisk produksjon til 15 prosent. Under hver tiende produsent driver med økologisk eller har planer om å starte med det. Den viktigste grunnen til at noen driver med økologisk produksjon er muligheten til å forbedre lønnsomheten. Miljøhensyn eller kvaliteten på produktene ble i langt mindre grad oppgitt som grunn.

Standard på produksjonsapparat og bygninger

De fleste nye bønder oppgir at de overtok bruk med en standard som var ”både og”. Hver fjerde oppgir at standarden var dårlig eller ganske dårlig. Standarden oppgis å være dårligst innenfor saueholdet, og flest oppgir at den var ganske eller svært bra på bruk med melk og svin som viktigste produksjon.

Investeringer

Mer enn fire av ti produsenter oppgir at de allerede har gjennomført investeringer i en størrelsesorden på minst 500 000 kroner, og like mange oppgir at de skal gjøre dette i løpet av de kommende fem årene. Noen oppgir både å ha investert og å ha ytterligere investeringsplaner. Det betyr at litt i overkant av hver fjerde produsent verken har investert eller har planer om det.

Investeringslysten er størst hos de som oppgir at de har svin som viktigste produksjon, men det er også noe høyere enn gjennomsnittet hos melkeprodusentene. I motsatt ende befinner produsentene med sauehold eller med korn. Det er her viktig å være klar over at 500 000 kroner som grense for hva vi definerer som større investering vil slå ulikt ut for de ulike produksjonene. Nær ni av ti oppgir at de skal eller planlegger å investere i driftsbygninger. Videre følger maskiner. Melkekvote oppgis av nær to av tre av melkeprodusentene.

Hva så med de som ikke investerer?

Det er her en klar sammenheng mellom hvordan gårdens tilstand var før overtakelse og investeringsplaner. 38 prosent oppgir at det ikke er behov for investeringer på bruket. Men det er også mange som oppgir at de ikke ønsker å sette seg i gjeld eller at de er usikker på om de ønsker satse videre eller at de planlegger avvikling.

Bygdeutviklingsmidlene er det viktigste offentlige tiltaket for å støtte opp under gårdbrukere som skal investere. De fleste nye produsenter har da også enten allerede søkt eller har planer om det. Høyest er andelen blant melkeprodusentene og lavest blant kornprodusentene. Det er også sånn at andelen som søker om disse midlene øker jo større gården er. Betydningen av BU-midlene framgår av at hele 30 prosent oppgir at de ikke ville gjennomført investeringene hvis de ikke hadde fått BU-støtte, og 26 prosent er usikre på dette. Resten oppgir at de ville gjennomført investeringsplanene uansett. Den viktigste grunnen til dette er nok at tilskuddene som gis er så små i forhold til de faktiske beløp som mange investerer.

BU-midlene trekkes ofte fram som en måte å bidra til økt rekruttering til landbruket. Her oppgir imidlertid de fleste at disse ikke hadde noen betydning for deres valg om å bli bonde eller ikke. Det avgjørende for valget av yrke er inntektsmulighetene i landbruket. BU-midlene er dermed mer viktig for hvor mange som velger å gjennomføre investeringer og deres mulighet til å kunne øke produksjonen på brukene.

Kompetanse, kurs og rådgivning

Nye gårdbrukere er godt skodd med hensyn til utdanning. Fire av ti har utdanning på høyskole eller universitetsnivå, og bare tre prosent oppgir at de avsluttet sin skolegang med grunnskole. Fire av ti oppgir at de har yrkesfag som høyeste fullførte. Kvinnene har i høyere grad enn mennene høyskole/universitetsutdanning og i mindre grad yrkesfaglig utdanning på

videregående skoles nivå. Omtrent halvparten av de nye gårdbrukerne har landbruksfaglig utdanning på enten videregående eller høyere nivå.

De fleste, 70 prosent, har tatt etterutdanning som er relevant for driften på gården, og svært mange har benyttet seg av rådgivningstilbudet som finnes i landbruket. Eksempelvis har hele ni av ti melkeprodusenter benyttet seg av rådgivning fra Tine.

Kompetanse gir mersmak. Det er en klar tendens til at de som allerede har landbruksfaglig utdanning i større grad tar etterutdanning og kurs enn de som ikke har. Og disse benytter seg også oftere av etterutdanning.

Behovet for etterutdanning er størst når det gjelder økonomi og regnskap og driftsplanlegging og driftsledelse. Ved planlegging av etterutdanningstilbud er det viktig at tilbudene legges i nærheten av der gårdbrukerne bor, enten i form av dagskurs eller kveldskurs. Mange er opptatt av å kunne gå grundigere til verks, og flest, heler 71 prosent, oppgir derfor at de ønsker å delta på nettbaserte studier kombinert med lokale samlinger.

Det er stor forskjell i måten gårdbrukere som har landbruksfaglig utdanning og de som ikke har oppfatter verdien av teoretisk kunnskap. Nær halvparten av de som har landbruksfaglig utdanning oppgir for eksempel at det bør innføres et krav om agronomutdanning eller tilsvarende for å få lov til å drive med husdyrproduksjoner. Det samme gjelder bare ti prosent av de som ikke har landbruksfaglig utdanning. Det er også slik at de som har utdanning i større grad mener du har nytte av kurs og rådgivning som de deltar på enn de andre.

Holdninger til landbrukspolitikk

Gårdbrukere er ingen homogen gruppe i spørsmål som dreier seg om landbrukspolitikk, men det er en ting de aller fleste kan enes om, og det er at det er viktig å bruke jordbruksoppgjørene aktivt for å sikre at det er landbruk over hele landet. Videre er de nesten like enige i sin uenighet til påstanden om at bøndene har grunn til å være fornøyd med jordbruksoppgjørene de siste årene. På bakgrunn av disse og et sett andre påstander, så er det gjort en faktoranalyse for å lage ”kategorier” som søker å beskrive ”typer” av bønder:

Den egenrådige bonden. Disse anslås å utgjøre om lag hver femte gårdbruker. Han eller hun står for holdninger som at produksjonsbegrensningene i landbruket må mykes opp, at de offentlige reguleringene er til hinder for bøndene, og de ønsker også større råderett over eiendommene sine. Disse finner vi over hele landet, de har ikke investert i produksjonen sin i større grad enn andre, men mener selv at de har investert mer enn det som sunt er. De har mindre utdanning enn de andre, og de er mindre opptatte av å bygge opp ny kompetanse.

Idealistbonden. Disse anslås til å utgjøre om lag 15 prosent av de nye bøndene. Disse er opptatt av at landbruket må bli mer miljøvennlig, og at det må bli mer fokus på dyrevern. I

denne gruppen finner vi også at det er en del som mener at bøndene har grunn til å være fornøyde med jordbruksoppgjørene de siste årene. Kvinner har større sannsynlighet enn menn for å havne i denne gruppen, og også personer med universitets eller høyskoleutdanning.

Den teoretisk orienterte bonden. Denne typen gårdbrukere anslås å utgjøre omtrent 35 prosent. De er overrepresentert på Østlandet og underrepresentert i Nord-Norge. De er flinke til å benytte seg av rådgivning og de er overrepresentert blant de som investerer. Denne gruppen er positiv til å innføre kompetansekrav, støtter opp om samvirkeorganisasjonene, mener reguleringene i landbruket er til landbrukets beste, men mener odelsloven kan være til et hinder for at motiverte mennesker kommer inn i næringen, og de mener også at strukturutvikling er nødvendig.

Den tradisjonelle distriktsbonden. Denne gruppen anslås å utgjøre om lag 30 prosent av de nye gårdbrukerne. Disse er i stor grad enige om at distriktslandbruket er taperen i jordbruksoppgjørene. De har en positiv innstilling til distriktslandbruket og samvirkene, og også en kritisk holdning til strukturrasjonaliseringen. De har høyere sannsynlighet for å befinne seg i Nord-Norge eller på Vestlandet, og de driver gjerne med melkeproduksjon eller sauehold. De kommer gjerne fra mindre bruk, øker i mindre grad produksjonen enn de andre gruppene og de bor gjerne langt fra tettsteder hvor det er mulig å skaffe alternativt arbeid.

Innhold

1	INNLEDNING	1
1.1	TEMAOMRÅDER	1
1.2	AVGRENSNING AV STUDIEN.....	2
1.3	TIDLIGERE UNDERSØKELSER FRA LU	2
1.4	HVEM ER DE NYE BØNDENE.....	3
2	GÅRDSDRIFTEN	7
2.1	OVERTAKELSE	7
	Motiv for å ta over gården.....	7
2.2	HUSHOLDSSTRATEGI FOR ARBEID OG INNTEKT	9
	Aktiviteten på gården	10
	Produksjoner på gården.....	10
	Tilleggsnæringer	11
	Arbeidsfordelingen på bruket.....	13
	Arbeid utenfor gården	14
2.3	ET KJØNNSELT LANDBRUK	17
2.4	OVERTAKELSE – FORVENTNINGER OG REALITETER	20
3	FREMTIDSUTSIKTER.....	23
	Generasjonsskifte betyr produksjonsøkning	23
3.1	OFFENSIVE FREMTIDSPLANER	24
3.2	HVORFOR REDUSERE ELLER AVVIKLE?.....	26
3.3	PLANLAGTE TILLEGGSNÆRINGER.....	27
3.4	FREMTIDIGE HUSHOLDNINGSSTRATEGIER	28
3.5	ØKOLOGISK PRODUKSJON	29
4	INVESTERINGER OG FINANSIERING	31
4.1	INVESTERINGER	32
	Hvem investerer?	32
	Hva investeres det i blant nye produsenter?.....	34
	Hva stopper nye bønder fra å investere?.....	35
4.2	BYGDEUTVIKLING.....	36
	Hvem søker, eller planlegger å søke, om BU-midler?.....	37
	BU-støttens betydning på investeringer	38
4.3	HOLDNINGER TIL INVESTERINGER OG STØTTE.....	40
5	KURS OG RÅDGIVNING.....	43
5.1	ETTERUTDANNING	44
5.2	RÅDGIVNING	45
5.3	KOMPETANSE GIR MERSMAK.....	47
5.4	HVOR LIGGER KOMPETANSEBEHOVENE?.....	48
5.5	HOLDNINGER TIL KOMPETANSE.....	51
6	IDEALTYPEN AV NYE BØNDER.....	53
6.1	HOLDNINGER TIL LANDBRUKSPOLITIKK	53
6.2	FAKTORANALYSE.....	54
6.3	REGRESJONSANALYSE.....	55

6.4	HVA KAN ANALYSENE FORTELLE OM FREMTIDENS BØNDER?	55
6.4.1	Kategorisering	56
6.5	GRUPPE 1 – DEN EGENRÅDIGE BONDEN	57
6.4.2	Hvem er den egenrådige bonden?	58
6.5	GRUPPE 2 – IDEALISTBONDEN	59
6.5.1	Hvem er idealistbonden?.....	60
6.6	GRUPPE 3 – DEN TEORETISK ORIENTERTE BONDEN	61
6.6.1	Hvem er den teoretisk orienterte bonden?	61
6.7	GRUPPE 4 – DEN TRADISJONELLE DISTRIKTSBONDEN.....	62
6.7.1	Hvem er Den tradisjonelle distriktsbonden?	63

LITTERATUR

---

1 Innledning

Rekrutteringsproblematikken i landbruket er velkjent. Fra å være en sentral økonomisk og kulturell maktfaktor, utgjør primærlandbruket i dag en mer marginal del av den nasjonale sysselsettingen. Hvert år forsvinner rundt 4000 gårdsbruk og det er lite som tyder på at den generelle trenden vil snu i løpet av de nærmeste årene.

Under pressede forhold er det særlig viktig å kartlegge utviklingstrekk og trender. Den fremtidige utviklingen i næringa, og i norske bygder, er avhengig av at produksjon og virksomhet tilpasses nye forhold. Det er viktig at politikken som utformes stimulerer til en utvikling av de mulighetene som finnes innenfor det norske landbruket. Men selv om politiske virkemidler har en styrende effekt, er det i siste instans bøndene selv som er bestemmende for hvilke retning næringen vil ta. Landbruket er derfor avhengig av å rekruttere dyktige, motivert og initiativrik arbeidskraft.

Denne rapporten omhandler yngre nyrekruttede bønder. Vi ønsker å kartlegge hvilken motivasjon de hadde for å overta landbrukseiendom, hvilke tilpasninger de har gjort etter overtakelse og hvilken tanker de gjør seg om fremtidig drift. Innsikt i hvordan nye eiere av landbrukseiendom vurderer dagens situasjon og den fremtidige utviklingen på gårdsbruket vil gi verdifull innsikt i landbrukets stilling. Det vil kunne si noe om hvor utviklingsmulighetene, og hvor problemene ligger, og samlet kan det gi et grunnlag for å si noe om fremtidens utvikling.

1.1 Temaområder

Det overordnede formålet med dette prosjektet er å kartlegge hvilke ønsker, muligheter og oppfatninger nyrekruttede bønder har med hensyn til yrket de har valgt å gå inn i. Vi legger altså vekt på bøndenes subjektive vurderinger.

Dette kan igjen presiseres i fem temaområder:

- *Gårdsdriften*: Hvorfor valgte de nyrekruttede bøndene å overta gårdsdriften, og hvilke sosiale, økonomiske og driftsmessige tilpasninger har de gjort etter overtakelsen?
- *Fremtidsplaner*: Hvilke strategier har de nyrekruttede bøndene med hensyn til fremtidig organisering av driften?
- *Investering og finansiering*: Hvordan er investeringsbehovet på gårdene, og investeringsplanene til bøndene? Vi har også undersøkt hvordan bøndene finansierer investeringer, med særlig fokus på BU-midler.
- *Kompetanse*: Hvilken landbruksfaglig kompetanse besitter nyrekruttede bønder, og hvordan vurderer de dagens kurs- og rådgivningstilbud?

- *Kategorier av bønder:* Bønder er ingen homogen gruppe. Hvilke ulike segmenter finnes det blant de nyrekrutterte bøndene: Hva kjennetegner disse og hva skiller dem fra hverandre?

1.2 Avgrensning av studien

Rapporten omhandler ”nye eiere av landbrukseiendom”. Dette er definert til personer som har tatt over landbrukseiendom de siste fem årene, dvs. fra 2004 frem til 2009, og som var 40 år eller yngre på tidspunktet de overtok og mottar produksjonstilskudd.

Overdragelse av landbrukseiendommer skjer ikke alltid i forbindelse med generasjonsskifte. Ofte tar eldre personer over etter ektefellen eller andre pga. dødsfall, sykdom, tilpasning til regelverket eller lignende. Det er også slik at noen overtar landbrukseiendom fordi de utvider driftsarealet sitt. Dette trekker opp gjennomsnittsalderen i statistikken.

For å si noe om hvilken utvikling vi kan forvente oss innenfor landbruket fremover fokuserer vi på de som nylig har gått inn i næringen, og som vil forme den i årene fremover. Derfor har vi valgt å sette et ”alderstak” på respondentene, der vi avgrensner oss til personer som var 40 år eller yngre det året eiendommen ble overtatt.

Med begrepet ”landbrukseiendom” mener vi, i tråd med SSBs standardoperasjonalisering, eiendommer som benyttes eller kan benyttes til jord- og/eller skogbruk, og som har minst 5 dekar jordbruksareal og/eller minst 25 dekar produktivt skogareal.

1.3 Tidligere undersøkelser fra LU

I 1999 utarbeidet Landbrukets Utredningskontor rapporten ”Nye Bønder” (Tviberg og Haanes 1999). Denne undersøkelsen omhandlet mange av de samme problemstillingene som denne rapporten berører. Det er likevel enkelte forhold som begrenser sammenlignbarheten mellom de to undersøkelsene. I denne undersøkelsen har vi valgt å fokusere på nyrekrutterte eiere av landbrukseiendom, som var under 40 år ved overtakelsestidspunktet. I undersøkelse til Tviberg og Haanes har man inkludert alle som har tatt over gård de siste 5 årene, uavhengig av alder.

Likevel er det anvendelig innsikt å hente fra studien. Et sentralt funn er at nyrekrutterte bønder viste utviklingstrekk som man fant igjen i statistikken for landbruket som helhet, men at utslagene var sterkere hos de nye bøndene. Med andre ord ventet man at utviklingen mot færre og større bruk ble forsterket, og at det ville bli vanligere, for begge i brukerpåret å kombinere gårdsdrift med annet arbeid. Disse prediksjonene har vist seg å holde mål.

Man fant videre at bøndene så mørkt på sine økonomiske fremtidsutsikter. Likevel var de villige til å satse penger og arbeidskraft på landbruket. Tviberg og Haanes tolker dette som at nye bønder kompenserer for reduserte inntekter gjennom økt produksjon. Når man først har valgt å ta over bruket, har man altså en påfallende stor vilje til å satse offensivt.

1.4 Hvem er de nye bøndene

Målet med dette prosjektet var å kartlegge unge bønder som nylig hadde tatt over landbrukseiendom. Vi var følgelig avhengig av å definere begrepene ”unge bønder” og ”nylig tatt over landbrukseiendom”. Utvalget ble definert som personer som har tatt over landbrukseiendom fra 2004 til og med 2008 og som var 40 år eller yngre da de tok over. Tre vurderinger lå til grunn for dette valget. For å ha mulighet til å oppnå en tilfredsstillende utvalgsstørrelse var det hensiktsmessig å sette de gitte kriteriene.

Gårdbruker kan vanskelig sammenlignes med andre yrkesvalg. Selv om mange har arbeid utenfor gården er det på mange måter et valg av livsstil fremfor yrke. Mange velger derfor å utføre et utdanningsløp, og prøve ut alternative yrkesveier før de går inn i yrket. Det er også vanlig at personer med odelsrett ikke tar over driften offisielt før den opprinnelige eieren når pensjonsalder. Disse faktorene gjenspeiles i at gjennomsnittsalderen på de som overtar landbrukseiendom er nærmere 50 år. Vi valgte i tråd med dette å sette en relativt høy alder på utvalget.

Vi ville også ha muligheten til å sammenligne personer som nylig hadde tatt over gården, med personer som var så etablert i yrket at de hadde gjort seg opp klare tanker rundt tilværelsen som gårdbruker. Vi valgte derfor å ta med personer som har overtatt landbrukseiendom i tidsperioden 2004 til og med 2008.

Utvalget i undersøkelsen ble tilfeldig trukket fra Produsentregisteret. En av tre som overtar landbrukseiendom har andre formål enn landbruk.¹ For å fjerne disse fra utvalget inkluderte vi bare gårdbrukere som hadde mottatt produksjonstilskudd det siste året. Vi hadde også til hensikt å gjennomføre en internettbasert undersøkelse, og utvalget ble derfor avgrenset til å være de personene som også hadde registrert sin e-postadresse i Produsentregisteret. Totalt sett oppnådde vi kontaktinformasjon for 2352 personer som tilfredstilte kravene, og det ble avgitt svar fra 1124. Dette gir en svarprosent på 47,8. Dette må regnes for å være et godt resultat. Invitasjonen ble sendt den 30. november 2009, det ble sendt ut påminninger to ganger, og undersøkelsen ble lukket for svar den 2. januar 2010.

---

¹ <http://www.ssb.no/vis/emner/10/04/laeiti/arkiv/art-2009-03-17-01.html>

I tabell 1-1 vises fordelingen og representativitet på utvalgte variabler. Analysegrunnlaget er våre respondenter, og reell fordeling viser de data som SSB sitter på. SSBs tall viser fordelingen av personer som var inntil 45 år i året de tok over (2004 – 2008). Dette avviker dermed noe fra våre respondenter, men det er lite sannsynlig at det påvirker fordelingen etter landsdel. I forhold til geografi kan vi slå fast at våre respondenter er svært representative med de reelle tallene. Det største avviket er at Trøndelag er bedre representert i analysegrunnlaget, først og fremst på bekostning av Østlandet for øvrig.

Tabell 1-1   Fordeling av respondentene i undersøkelsen og reell fordeling i populasjonen

	Analysegrunnlaget		Reell fordeling (SSB)	
	N	%	N	%
Geografi				
Oslo & Akershus	47	5	350	5
Østlandet for øvrig	314	32	2409	35
Rogaland og Agderfylkene	150	15	978	14
Vestlandet	166	17	1207	18
Trøndelag	228	23	1223	18
Nord-Norge	92	9	670	10
Totalt	997	101	6 837	100
Jordbruksareal i drift				
Under 100 da	164	15	1 400	21
100 - 199 da	298	27	1 825	27
200 - 499 da	488	44	2 666	40
500 da eller mer	170	15	796	12
Totalt	1120	101	6 687	100
Kjønn*				
Kvinner	197	18		
Menn	923	82		
Totalt	1120	100		
Produksjonsretning - flere svar mulig				
Kumelk	512	46		
Storfekjøtt uten melk	141	13		
Korn	360	32		
Gris	107	10		
Sau	336	30		
Frukt, grønnsaker, veksthus, i	80	7		
Egg, fjørfe	57	5		
Annet	576	51		
N	1124			
Viktigste produksjon*				
Kumelk	452	40		
Storfekjøtt uten melk	102	9		
Korn	147	13		
Gris	64	6		
Sau	154	14		
Frukt, grønnsaker, veksthus, i	31	3		
Egg, fjørfe	30	3		
Annet	141	12		
	1121			

* Vi har ikke sammenlignbare data for kjønn og produksjonsretning fra SSB. For produksjonsretning viser tabellen våre informanternes svar på hvilke produksjoner de har på bruket samt svar på hvilken av produksjonene som er viktigst for økonomien på bruket.

Det er større avvik når det gjelder størrelsen på brukene. Mens det i den reelle fordelingen er 21 prosent i gruppen under 100 dekar, er det bare 15 prosent av våre respondenter som er i denne minste arealkategorien. Til gjengjeld er våre respondenter overrepresentert i gruppene

som har mer enn 200 dekar. Dette skyldes mest sannsynlig at vi har spurt våre respondenter om å oppgi både eid og leid areal, mens Statistisk sentralbyrå opererer med den overtatte eiendommens størrelse.

Vi har ikke Statistisk sentralbyrås fordeling etter kjønn i den angjeldende aldersgruppen. I vår undersøkelse er 18 prosent kvinner og 82 prosent menn. Dette er en noe høyere andel kvinner enn man regner med at det er blant alle gårdbrukere.

Heller ikke når det gjelder hvilke produksjoner som er på brukene som overdras, har vi sammenlignbare data med Statistisk sentralbyrå. I vår undersøkelse oppgir nær halvparten at de driver melkeproduksjon på bruket. Dette er klart en høyere andel enn blant alle gårdbrukere totalt sett. En sannsynlig årsak er at Produsentregisteret har e-postadresser til flere melkeprodusenter enn for eksempel sauekjøtt og kornprodusenter.

Vi har likevel valgt ikke å benytte vektorer i analysen av vårt materiale.

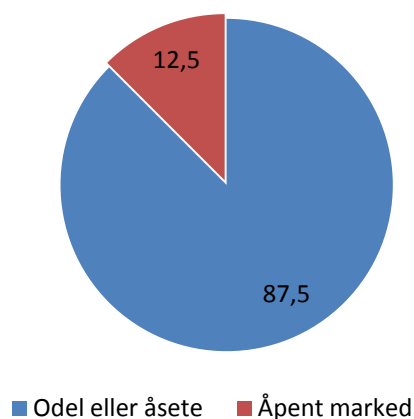
2 Gårdsdriften

I dette kapittelet vil vi se nærmere om forhold rundt overtakelsen av gårdsbruket, og hvordan de forholder seg til driften av bruket de har tatt over. Vi drøfter også hvilke tilpasninger gårdbrukerne og deres familier gjør når de fordeler arbeidstiden sin mellom gården og eventuelt arbeid utenfor gården. Det er her store forskjeller mellom de ulike produksjonsretningene. Samtidig er kvinneandelen blant gårdbrukerne økende, og forskjeller mellom menn og kvinner i måten å forholde seg til driften vil også belyses. Til slutt stilles det spørsmål til de gårdbrukerne om hvordan livet som bonde har blitt i forhold til de forventningene de selv hadde da de tok over gårdsbruket.

2.1 Overtakelse

87 prosent oppgir at de har tatt over ved odel eller åsete. Det er vanskelig å fremskaffe et oppdatert sammenligningsgrunnlag fordi overdragelser ikke blir registrert på tilsvarende måte av Statistisk sentralbyrå. Landbruks og matdepartementet anslo i 2007 at rundt 90 prosent av alle landbrukseiendommer overdras innenfor odelsloven.² Våre tall tyder således på at det ikke har vært store endringer i måten eiendomsoverdragelser blir gjort i denne tidsperioden.

Figur 2-1 Hvordan overtok du gårdsbruket?

Motiv for å ta over gården

Press fra andre eller fra seg selv om at gården skal holdes i slekten blir ofte dratt frem som en dominerende og problematisk grunn, der unge med odelsrett føler seg forpliktet til å ta over

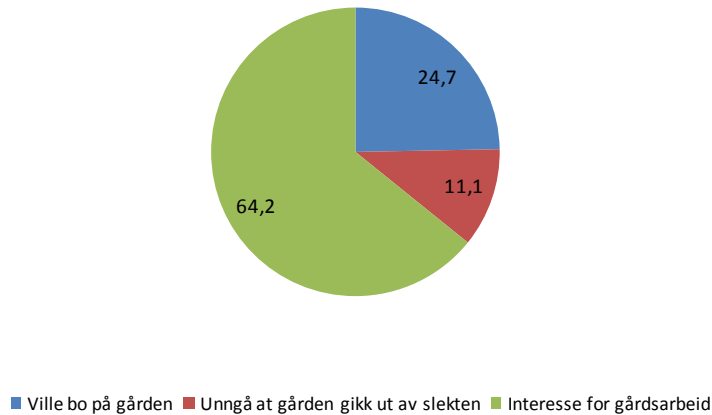
---

²

http://www.regjeringen.no/Upload/LMD/Vedlegg/Brosjyrer_veiledere_rapporter/likestillingsstrategi_2007.pdf

driften. Våre tall tyder på at dette problemet ikke bør overdrives. Dette er også inntrykket fra de undersøkelser som er gjennomført blant odelsberettigede (Andgard m.fl 2009).

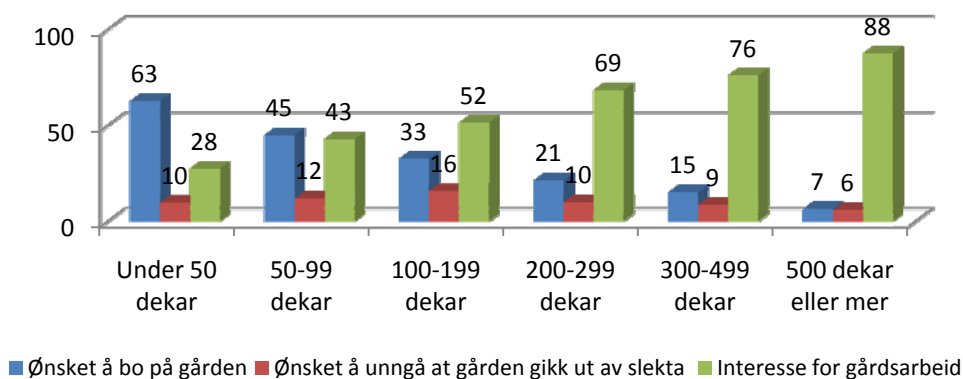
Figur 2-2 Hvilket forhold veide tyngst da du valgte å ta over gården?

Interesse for å drive med landbruk fremstår som den absolutt viktigste grunnen til at bøndene valgte å ta over gården, og en nærliggende tolkning er at få har tatt over gården til tross for at de ikke liker bondeyrket. Dette betyr ikke at de moralske pliktene som knytter seg til odelsrett er uten betydning, men at lyst og interesse veier tyngre.

Det er en tydelig sammenheng mellom motivene for å ta over og størrelsen på brukene. Blant personer som overtar gårdsbruk på under 100 dekar står ønsket om å bo på gården sentralt. I det bruket kommer opp mot 300 dekar, er det så godt som utelukkende interessen for gårdsdrift som motiverer for overtakelse. Det er også en klar tendens til at interessen er størst blant de personene som tar over bruk med de mest arbeidsintensive produksjonsretningene. Tre av fire av de som overtar melkebruk oppgir interesse for gårdsarbeid som viktigste motivasjon, mens det samme gjelder under halvparten av de som driver med korn og andre planteproduksjoner.

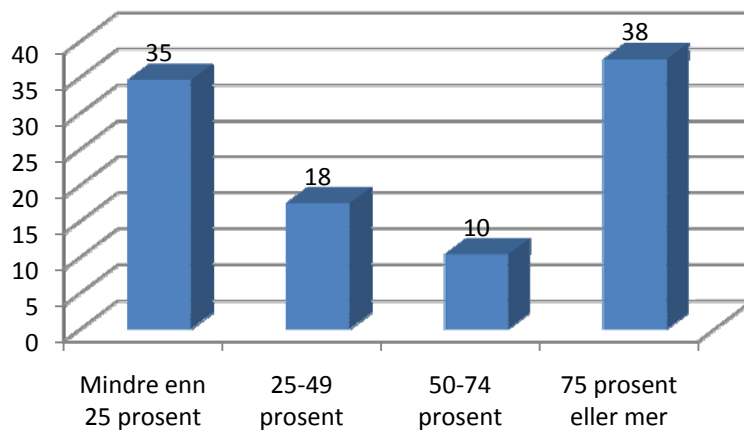
Figur 2-3 Hva er størrelsen på jordbruksareal i drift (inkl. leid areal), etter motiv for å ta over gården?

2.2 Husholdsstrategi for arbeid og inntekt

De nyrekrutterte bøndene ble spurt om hvor stor andel av deres egen inntekt som kom fra gårdsdriften.

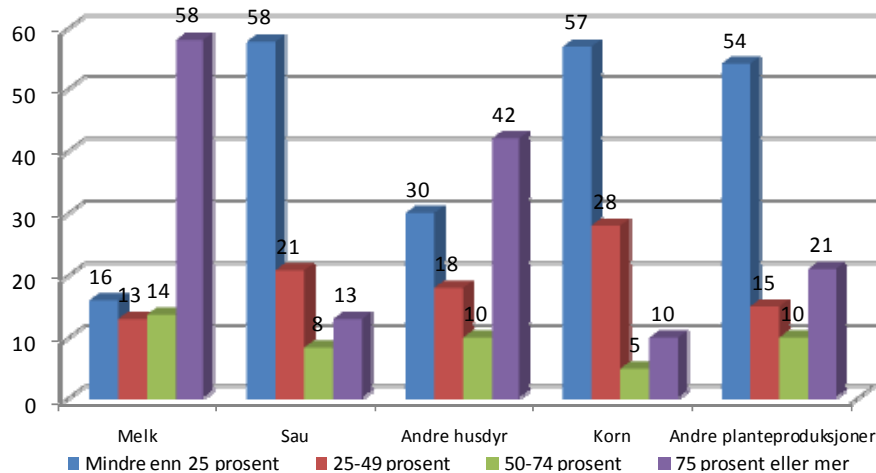
Figur 2-4 Hvor stor andel av din egen inntekt kommer fra gårdsdriften?

Som vi ser har gårdsdriften en "enten eller" rolle for bøndenes økonomiske situasjon. For rundt 38 prosent står den for 75 prosent eller mer. For denne gruppen er inntekten helt avgjørende for økonomien. 35 prosent oppgir at inntekten fra gårdsdriften utgjør mindre enn 25 prosent. For denne gruppen er det rimelig å anta at det er andre grunner enn de rent økonomiske som er bakgrunnen for at de ønsker å drive gårdsbruket.

Sett opp mot produksjonsretning ser vi at det er blant sauekjøttprodusentene og kornbøndene man finner den største andelen av "hobbybønder", dvs. at gården står for mindre enn 25 prosent av bondens inntekt. De som er mest økonomisk avhengig av gårdsdriften er bøndene som driver med melk og andre husdyrproduksjoner (ammeku, svin, fjørfe, geit), her oppgir henholdsvis 58 og 42 prosent at gården står for 75 prosent eller mer av egen inntekt.

Figur 2-5 Hvor stor andel av din egen inntekt kommer fra gårdsdriften? (etter produksjonsretning)

Det er også en positiv signifikant sammenheng mellom arealstørrelse og hvor stor andel av inntekten som stammer fra gårdsdriften.

Aktiviteten på gården

Familiejordbruk er fremdeles den vanligste organisasjonsformen i landbruket vårt³. I 2007 ble 70 prosent av arbeidsinnsatsen i jordbruket utført av bruker og ektefelle/samboer, mens 10 prosent ble utført av andre familiemedlemmer (Rognstad og Steinset:2008:82).

Den viktigste aktiviteten på de aller fleste gårdsbrukene er produksjon av mat og eventuelt andre jord- eller skogbruksprodukter. Men gårdbrukere har til alle tider vært engasjert i å levere tjenester av ulikt slag, ofte med utgangspunkt i de ressursene som finnes på gården. Det har også vært vanlig å ta seg arbeid utenfor gården, enten sesongbetont eller fast.

Det er lite som tyder på at familiebrukene er i ferd med å forsvinne (Bjørkhaug 2006).

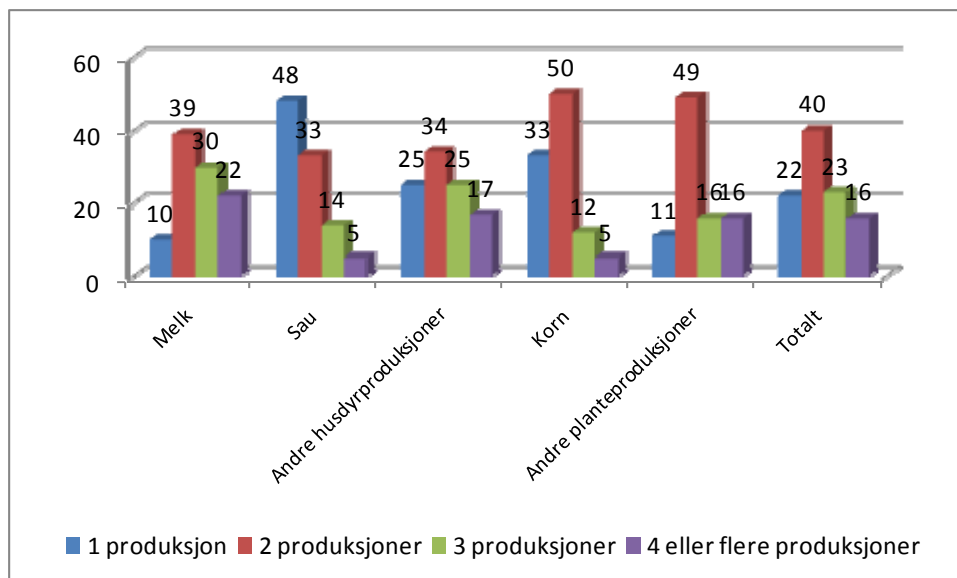
Fremdeles er de fleste gårdsbruk orientert rundt en husstand, men det er stor variasjon i hvordan husholdningens inntekter er fordelt mellom jordbruksproduksjon, tilleggsnæringer, annen næringsvirksomhet og lønnsarbeid utenfor bruket. I det følgende skal vi se nærmere på hvordan ektefellene på bruket har fordelt gårdsarbeidet mellom seg, og hvilke andre inntekter som gårdbrukeren har.

Produksjoner på gården

Norske gårdsbruk er i liten grad spesialiserte i retning av én landbruksproduksjon. Som vi ser av figuren under er det litt mer enn hver femte nye gårdbruker som oppgir at det er situasjonen på deres bruk, mens de fleste, 40 prosent, oppgir to produksjoner, og nesten like mange oppgir å ha tre eller flere produksjoner tilknyttet jord og skogbruk.

³ For diskusjon og avgrensning av begrepet "familiebruk" se Blekesaune (1997:7-11).

Figur 2-6 Antall produksjoner på bruket etter hvilken produksjon som er viktigst

Ser vi på hvordan man fordeler seg på antall landbruksproduksjoner i forhold til hva som er viktigste produksjon på gården, så ser vi at nær annen hver som driver med sau nøyer seg med én produksjon, mens det samme gjelder bare én av ti melkeprodusenter. Melkeprodusentene er også de som oftest har tre eller flere produksjoner, dette gjelder over halvparten av de som har melk. Denne fordelingen mellom de ulike produksjonene gir seg også utslag i at det er vanligere på Vestlandet og i Nord-Norge å ha bare én produksjon enn i resten av landet, mens det er i Agder-fylkene og i Rogaland det er vanligst å ha tre eller flere produksjoner.

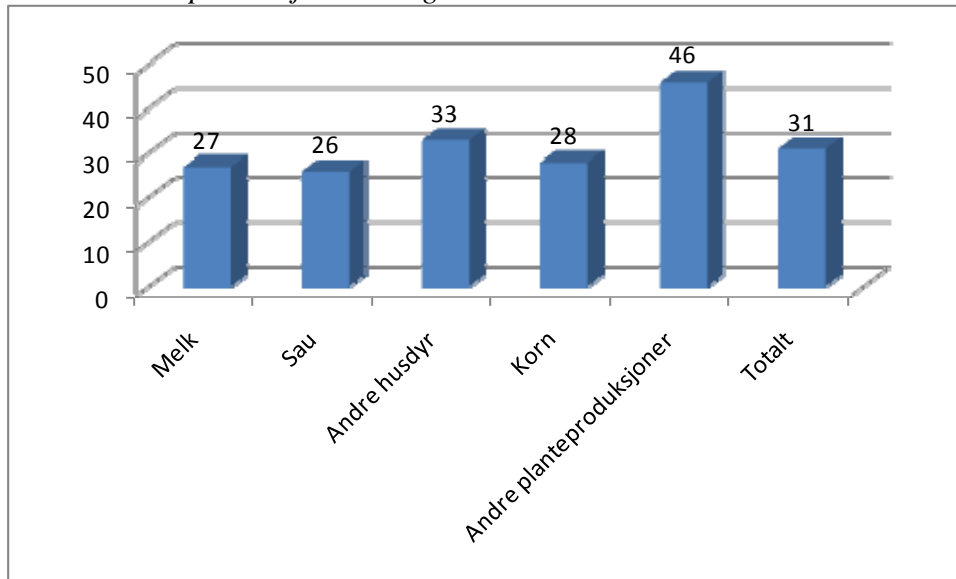
Tilleggsnæringer

Å ha inntekter fra tilleggsnæringer er vanlig blant norske bønder. Tall fra Nilf viser at annenhver gårdbruker har en omsetning på over 20 000 i året på tilleggsnæringer i tilknytning til gårdsdriften.⁴ Inntekter fra tilleggsnæringer utgjør likevel bare seks prosent av gårdbrukernes samlede inntekt, mens jordbruket utgjør 41 prosent.

I vår undersøkelse er andelen som oppgir å ha tilleggsnæringer lavere enn tallene NILF viser til. Dette kan skyldes underrapportering hos våre respondenter. Om lag tre av ti respondenter oppgir at de har tilleggsnæringer til landbruksproduksjonen. Det er noe færre på bruk som har melk, sauekjøtt eller kornproduksjon enn på gårdsbruk der man driver med andre husdyrslag eller andre planteproduksjoner. Det er også slik at andelene som driver med tilleggsnæringer er noe høyere i østlandsområdet enn i resten av landet.

⁴ Tilleggsnæringer i landbruket blir definert som næringsvirksomhet utenom tradisjonelt jord- og skogbruk, med basis i ressursene på bruket.

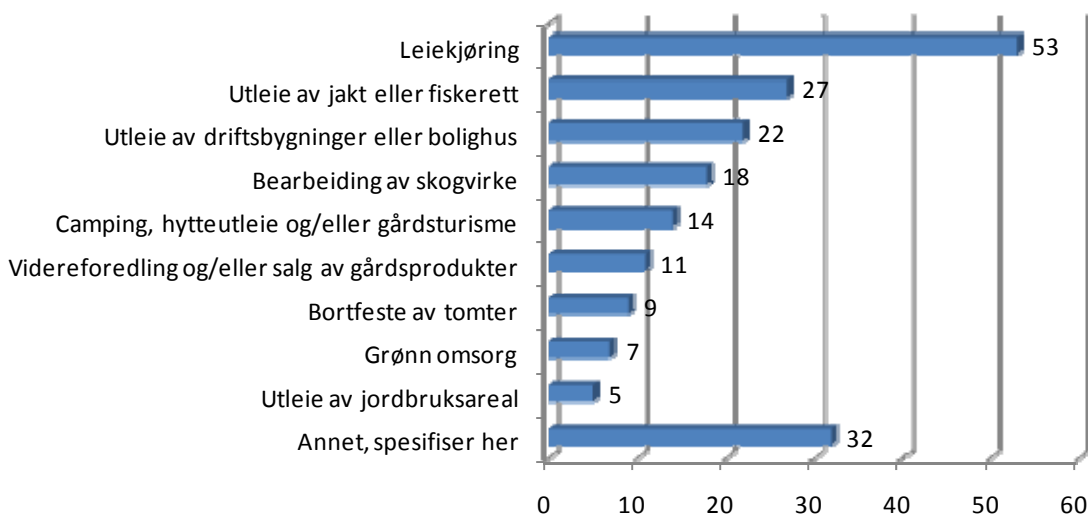
Figur 2-7 *Andeler som oppgir å ha tilleggsnæring på bruket etter viktigste produksjonsretning*

I den gruppen som driver tilleggsnæringer oppgir 17 prosent at tilleggsnæringen er viktigere økonomisk enn landbruksproduksjonen på gården. 23 prosent av oppgir at landbruksproduksjonen og tilleggsnæringene er like viktige. Tilleggsnæringene er viktigst for bønder som driver med skogsdrift og sauehold.

De som oppga at de driver med tilleggsnæringer ble videre spurt om hvilke aktiviteter det dreier seg om. Her oppgir over halvparten at det er leiekjøring, mens utleie av jakt eller fiskerett oppgis av 27 prosent.

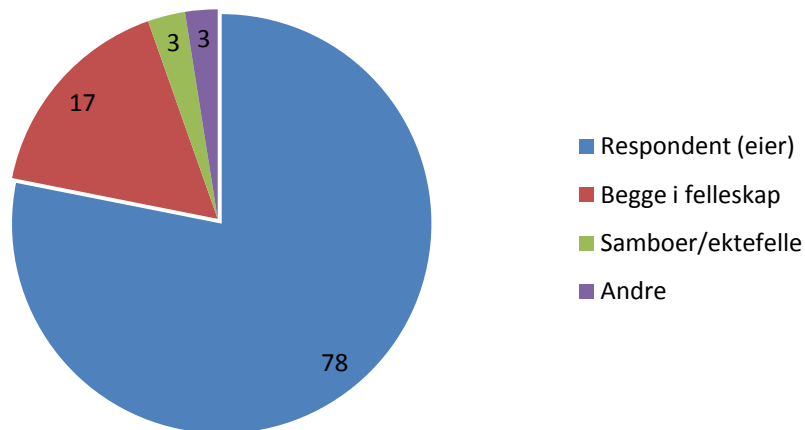
Figur 2-8 *Hvilken næringsvirksomhet er det som drives med utgangspunkt i brukets ressurser?(Bare de som har oppgitt å ha tilleggsnæring)*

Arbeidsfordelingen på bruket

I spørreundersøkelsen ble det stilt spørsmål om hvem som har *hovedansvaret* for driften av gården.

Figur 2-9 Hvem har hovedansvaret for driften av gården?

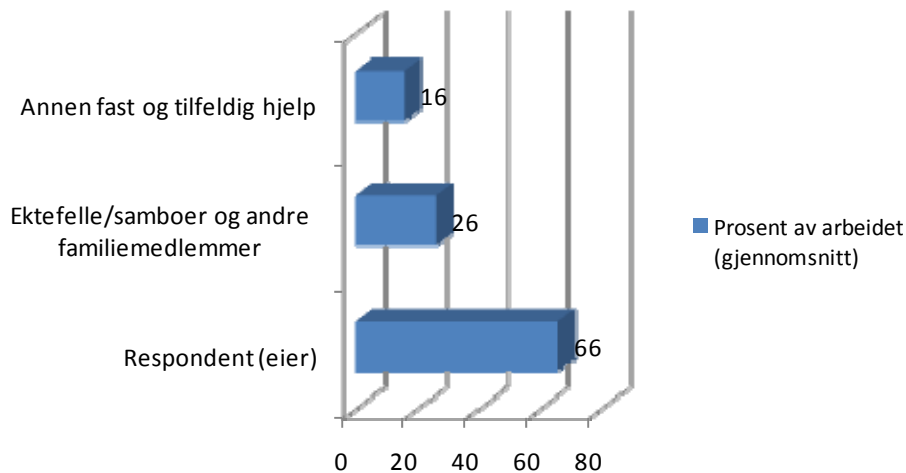

Den vanligste organiseringen av arbeidet er at eieren av landbrukseiendommen selv har hovedansvaret for driften. 17 prosent oppgir at hovedansvaret er delt mellom eier og samboer/ektefelle, mens det er andre enn eieren og/eller ektefellen som har hovedansvaret for arbeidet på gården på rundt 3 prosent av brukene.

Det samme spørsmålet ble stilt i en undersøkelse blant nyrekruttede bønder, som LU gjennomførte i 1999 (Tviberg og Haanes 1999), og svarfordelingen var tilnærmet identisk selv om 1999-undersøkelsen inkluderte alle aldersgrupper. Selv om landbruket har gjennomgått til dels store endringer siden den gang, er altså ansvarsfordelingen på gårdsbrukene uforandret.

På spørsmål om hvor mange prosent av arbeidet som blir gjort av ulike parter, finner vi at eieren selv tar hoveddelen av arbeidet. Andre i familien står gjennomsnittlig for en fjerdedel av arbeidet, mens annen fast og tilfeldig hjelp står for 16 prosent.

Figur 2-10 Anslag over hvor mange årsverk respondenten, andre i husstanden og leid og tilfeldig hjelp gjør på gården (gjennomsnitt).

Det er blant bønder som har korn og storfekjøtt som viktigste produksjon at eier gjør den største andelen av arbeidet selv, med henholdsvis 69 og 68 prosent. Den største andelen av innleid hjelp finner vi hos de som har frukt og grønnsaker/veksthus som hovedproduksjon (31 prosent) og blant egg og fjørfeprodusentene (21 prosent).

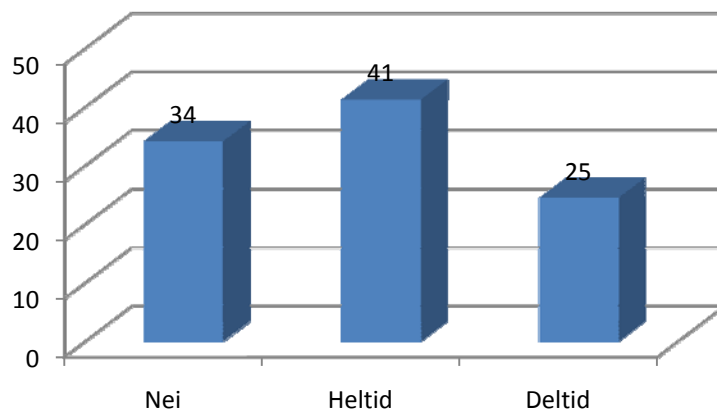
Tall fra SSBs oversiktspublikasjon "Landbruket i Norge 2007" viser at det er noe mer utbredt med annen fast og tilfeldig hjelp om man ser på landbruket som helhet (20 prosent). Dette kan nok til dels skyldes at man med spørsmålet måler bøndernes subjektive vurdering av hvor stor andel av arbeidet som blir gjort av hver part. Det er likevel nærliggende å anta at unge nyrekrutterte bønder velger å ta en større andel av arbeidet på egne skuldre, mens mer etablerte bønder har en lavere terskel for å hente inn annen fast og tilfeldig hjelp.

Arbeid utenfor gården

Å ha et annet yrke utenfor gårdsdriften er for mange avgjørende for å kunne drive gårdsdrift. Dette kan enten skyldes at det ikke er mulig eller ønskelig å ha en produksjonsform eller størrelse på produksjonen som sikrer gårdbrukeren tilstrekkelig inntekter, eller at man driver med en produksjonsform som ikke krever arbeidsinnsats på fulltid.

Figur 2-11 Har du arbeid utenfor gården i dag?

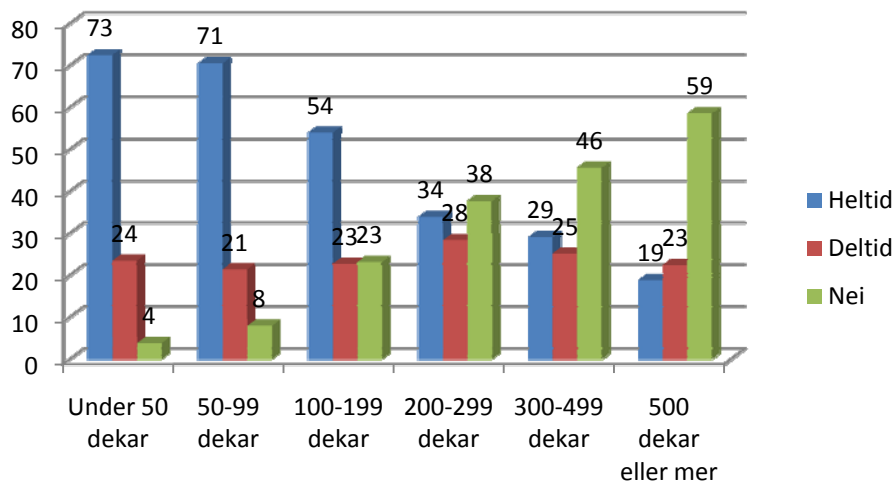
34 prosent av de nyrekrutterte eierne av landbrukseiendom har gårdsdriften som eneste inntektsgivende arbeid. En fjerdedel har deltidsarbeid ved siden av gårdsdriften, mens 41 prosent har en heltidsjobb i tillegg.

I levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen i 2002 oppga 39 prosent av *alle* norske bønder at de var heltidsbønder (Løwe 2009). I samme undersøkelse oppga 41 prosent at de hadde sitt hovedyrke utenfor bruket. Våre tall tyder således på at arbeidssituasjonen til de nyrekrutterte bøndene ikke skiller seg stort fra landbruket som helhet. Det er heller ikke store forskjeller i andelen nye gårdbrukere som har jobb utenfor bruket, sammenlignet med undersøkelsen som ble gjennomført for ti år siden (Tviberg og Haanes 1999).

Det kan snarere se ut som om de nye gårdbrukerne i 2009 arbeider mindre utenfor bruket enn de gjorde i 1999. Da oppga 46 prosent heltidsarbeid og 19 prosent deltidsarbeid utenfor gårdsbruket. Andelen som ikke jobbet utenfor bruket var den samme i 1999 som i 2009.

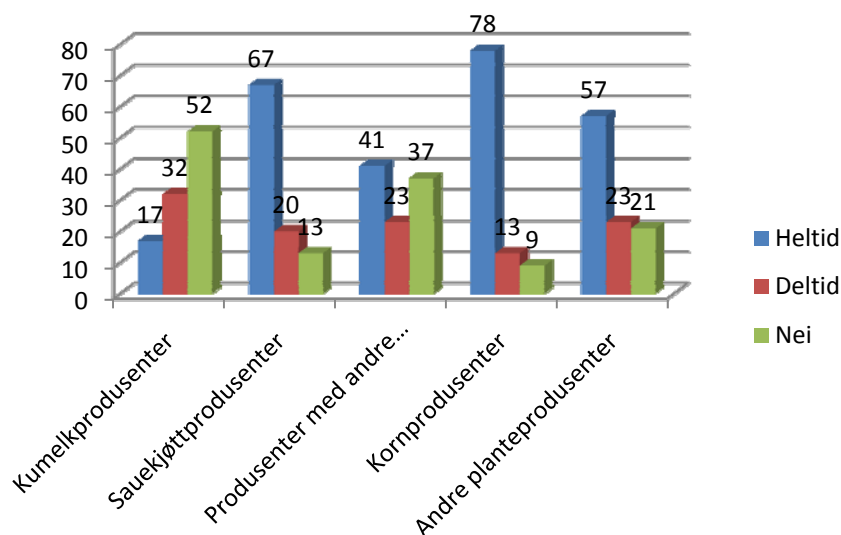
Ikke uventet henger bøndenes arbeidssituasjon sammen med størrelsen på gården. Det er kun bruk på 500 dekar eller mer hvor majoriteten av eierne er heltidsbønder. På bruk under 150 dekar er det bare unntaksvis at eierne ikke har en fulltidsjobb utenfor bruket.

Figur 2-12 Har du arbeid utenfor gården i dag? (etter størrelse på eid og leid areal)

Vi finner, heller ikke uventet, en klar sammenheng mellom hvilke produksjonsretninger som finnes på bruket og i hvilken grad eieren har arbeid utenfor bruket. Blant de som oppgir at kumelk er viktigste produksjon oppgir under halvparten at de jobber ved siden av gårdsdriften, og bare 17 prosent oppgir at de jobber i heltidsstillinger. Blant sauekjøttprodusentene er derimot to av tre i heltidsarbeid ved siden av gårdsdriften. Produsenter av andre dyreproduksjoner (egg, fjørfe, svin, geitemelk) står her i en mellomstilling. Kornprodusentene er de som i aller høyest grad oppgir heltidsarbeid utenfor bruket, og blant disse er det under én av ti som har gården som eneste arbeidsplass.

Figur 2-13 Har du arbeid utenfor gården i dag? (etter viktigste produksjon)

Årsaken til de store forskjellene mellom de ulike produksjonene ligger i at noen av disse er mer arbeidskrevende enn andre, og inntektsdannelsen har langt på vei tatt høyde nettopp for disse forskjellene. Melkeproduksjon er nok den produksjonen som i høyest grad krever en

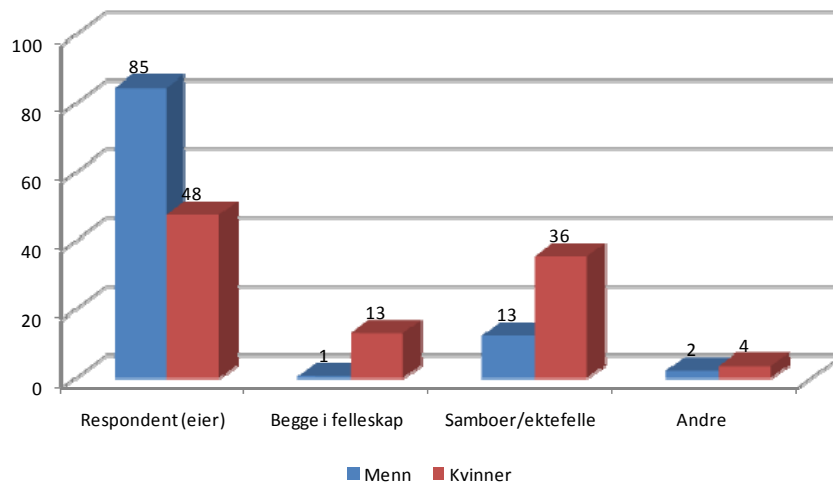
jevn arbeidsinnsats hver dag gjennom hele året, mens eksempelvis sauekjøttproduksjon og kornproduksjon i større grad er sesongbetont. Ulikheten i gjennomsnittsinntektene i de ulike produksjonene avspeiler også ulikhetene i arbeidsbehovet.

2.3 Et kjønnsdelt landbruk

Landbruket er en kjønnsdelt næring. I 2007 var det 14 prosent kvinnelige gårdbrukere (Rognstad og Steinset 2007). I vårt datamateriale er det 17,5 prosent kvinner, noe som tyder på at man beveger seg i retning av en jevnere fordeling mellom kvinner og menn, om enn med svært små skritt. Odelsbarnundersøkelsen fra 1996 viste at kvinnene oftere var positive til å ta over mindre bruk som var lite arbeidskrevende, mens mennene var aller mest interessert i de større og mest arbeidskrevende brukene (Eldby 1996). Når vi undersøker for andelen kvinnelige gårdbrukere etter hvilken produksjon som er viktigst på bruket blant de nye bøndene, så er kvinneandelen høyest blant husdyrprodusentene, og lavere hos de som har planteproduksjoner. Forskjellene er også signifikante, og vi kan dermed regne med at vi vil finne den samme forskjellen dersom vi hadde undersøkt alle nye gårdbrukere. I vår undersøkelse er andelen kvinner blant sauekjøttprodusentene 23 prosent, og blant kumelk og andre husdyrproduksjoner er den 18 prosent. Blant kornprodusentene og andre planteprodusenter er andelen kvinnebønder henholdsvis 10 og 13 prosent. Vår undersøkelse blant nye gårdbrukere tyder dermed på at kvinner heller i retning av i større grad å ta over bruket dersom det drives med husdyrproduksjoner, uavhengig av om det er heltid eller deltid. Planteproduksjonene ser ut til å være mindre attraktive for kvinner, og gårdene overtas dermed i større grad av menn.

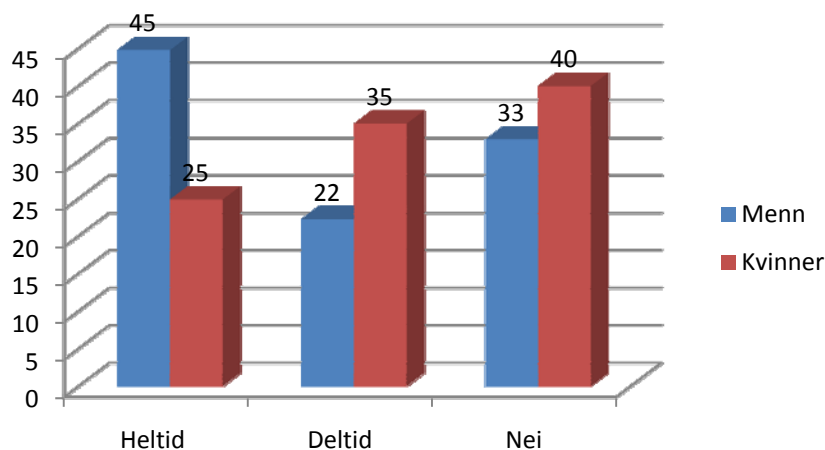
Det er også kjønnsforskjeller i måten arbeidet på gårdsbrukene organiseres. På spørsmål om hvem som har hovedansvaret på gården ser vi signifikante forskjeller mellom kjønnene. Som vi ser overfører kvinnelige eiere oftere hovedansvaret av driften til ektefellen eller samboeren. Man kan også merke seg at nesten ingen mannlige eiere oppgir at ansvaret er likt fordelt mellom dem og samboer/ektefelle, mens 13 prosent av de kvinnelige eierne oppgir at de styrer i felleskap med partneren.

Figur 2-14 Hvem har hovedansvaret for driften av gården? (etter kjønn)

På spørsmål om brukeren har arbeid utenfor gården ser vi at det er en større andel kvinnelige heltidsbønder enn mannlige. Det er også verdt å merke seg at kvinner, i likhet med hva som er vanlig i arbeidslivet ellers, har mye større sannsynlighet for å være deltidsarbeidende ved siden av gårdsdrifta. 35 prosent av kvinnene arbeider deltid ved siden av gården, mens "bare" 25 prosent arbeider fulltid. For de mannlige respondentene er forholdet motsatt. Her er det over dobbelt så mange med heltidsarbeid som deltidsarbeid ved siden av arbeidet på gården. Dette henger nok også sammen med at andelen kvinner med korn er lav, og kornprodusentene er jo også den gruppen med høyest andel som jobber fulltid utenom gårdsbruket. Men dette forklarer likevel ikke hele forskjellen.

Figur 2-15 Har du arbeid utenfor gården? (etter kjønn)

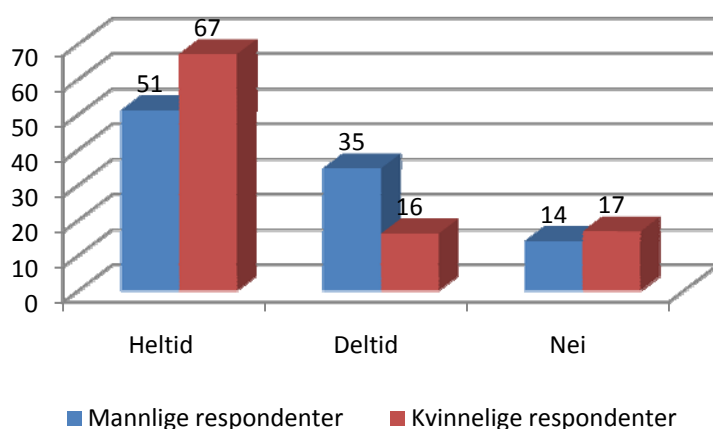

Det samme mønsteret gjør seg gjeldende når vi ser på brukernes ektefellers/samboeres yrkessituasjon. De fleste ektefellene, enten de er menn eller kvinner, arbeider i

fulltidsstillinger utenfor gårdsbruket, men de mannlige gjør dette i langt større grad enn de kvinnelige. De mannlige gårdbrukerne oppgir i dobbelt så mange tilfeller at deres ektefeller/samboere er deltidsarbeidende som de kvinnelige gårdbrukerne.

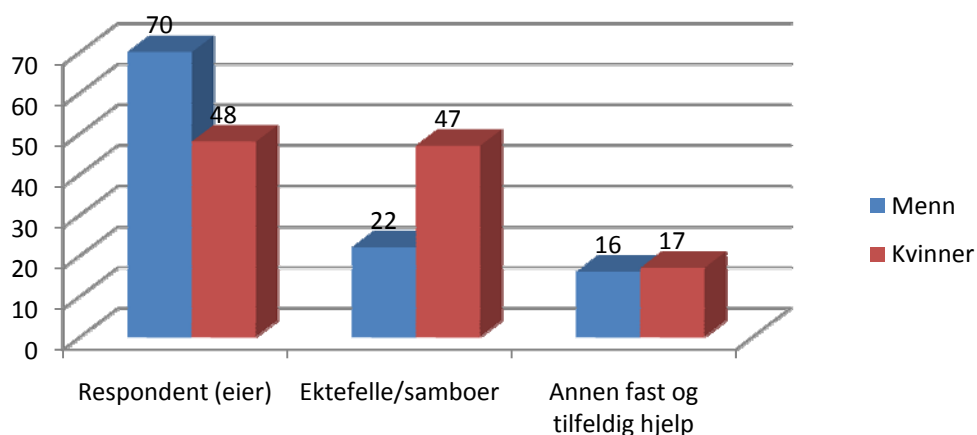
I hvilken grad ektefellene jobber utenfor gårdsbruket henger også sammen med hvilken produksjon som er viktigst på gården, og gir et lignende bilde som det vi så for gårdbrukerne selv bare i en mer dempet form. Det er melkeprodusentene som i minst grad oppgir at deres ektefeller er i fulltidsarbeid utenfor gården, 49 prosent, og kornprodusentene som i høyest grad oppgir det samme, 60 prosent.

Figur 2-16 Har din ektefelle/samboer arbeid utenfor gården? (etter kjønn)

På spørsmålet om hvor mange prosent av arbeidet på gården som blir gjort av ulike parter, ser vi også tydelige skiller mellom kjønnene. I gjennomsnitt oppgir de mannlige gårdbrukerne at de gjør 70 prosent av arbeidet på gården selv. De kvinnelige eierne gjør mindre enn halvparten av arbeidet på gården selv.

Figur 2-17 Kan du oppgi i prosent hvor mye av arbeidet på gården som blir gjort av de ulike personene som er nevnt under (etter kjønn).

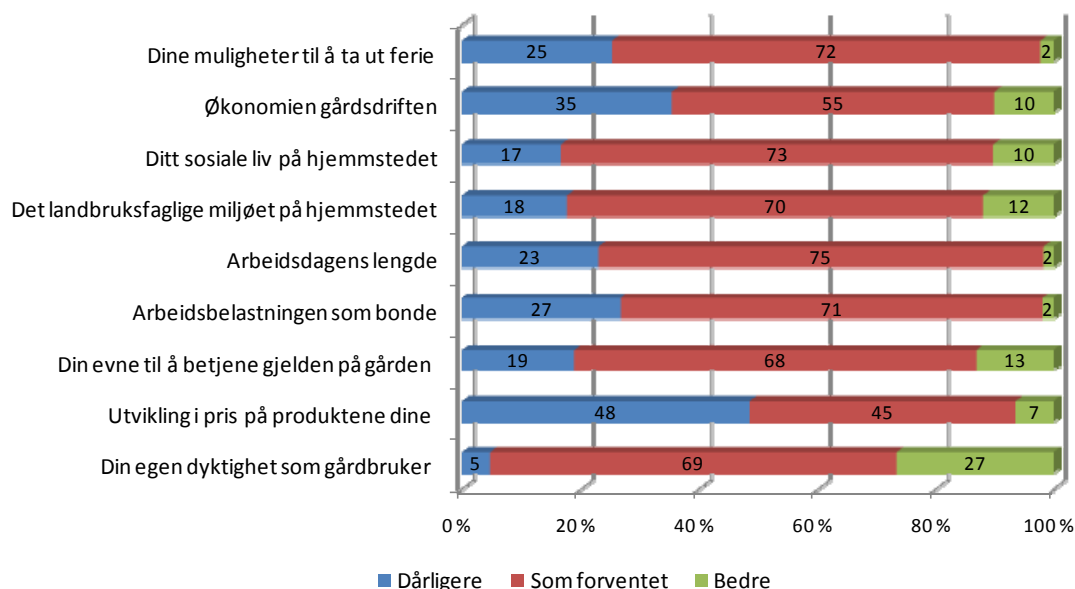

Som tidligere studier har påpekt har mekaniseringen av landbruket redusert bruken av hjelpere utenfor familien. Likevel beholdt kvinnene på gården mange av de oppgavene som teknikken ikke overtok, og fikk en slags assistentrolle mens mannen fikk det driftsmessige hovedansvaret (Løwe 2006:3)⁵ Det er derfor gode grunner til å anta at kvinnene spiller en viktigere rolle i landbruksproduksjonen enn det tallene kan gi inntrykk av. Andelen kvinner som jobber deltid ved siden av bruket støtter også opp under troen på dette. En annen hovedårsak til ulikhetene mellom kvinner og menn i forhold til hvor mye arbeid de legger ned både i gårdsdriften og i arbeid ved siden av bruket ligger i fordelingen av husarbeid og omsorg for barn. Vi vet at kvinner generelt bruker mer tid på denne typen arbeid enn menn, og dette gjelder nok for landbruksbefolkningen også. Det er ikke stilt spørsmål om hus- og omsorgsarbeid i vår undersøkelse.

2.4 Overtakelse – forventninger og realiteter

Innledningsvis i dette kapittelet ba vi om å få oppgitt den viktigste motivasjonen til de nye gårdbrukerne for hvorfor de valgte å ta over gårdsbruket. Interesse for gårdsarbeid var viktigste grunn for nær to av tre, men også ønsket om å bo på gården og å hindre at gården gikk ut av familien ble oppgitt av mange. Det vi nå ønsker å belyse er hvordan de nye produsentene føler at hverdagen som bonde har blitt. Siden utgangspunktet og forventningene til respondentene sikkert var ulike, har vi valgt å spørre om en del forhold har blitt bedre, dårligere eller som forventet da de tok over.

Figur 2-18 *I forhold til de forventningene du hadde før du overtok gården, hvordan er følgende forhold blitt?*

⁵ <http://www.ssb.no/ssp/utg/200601/01/>

På de aller fleste områdene oppgir flertallet av respondentene at ting har blitt slik som de hadde forventet. Utfordringer knyttet til den økonomiske situasjonen på gården skiller seg likevel ut. "Prisutviklingen på egne produkter" er det området som i minst grad har innfridd forventningene man hadde ved overtakelse. Nært knyttet til dette oppgir 35 prosent at økonomien i drifta er dårligere enn hva man hadde forventet. Vi får også en indikasjon på at arbeidet som bonde er krevende gjennom at relativt mange mener at arbeidsbelastningen, arbeidshagens lengde og mulighetene for å ta ut ferie er dårligere enn forventet.

En fjerdedel av de nye bøndene oppgir at deres egen dyktighet som gårdbruker overgår hva de antok ved overtakelse.

Ulike grupper av gårdbrukere vurderer sin situasjon etter overtakelse noe ulikt. Spesielt er de som valgte å ta over primært fordi de ønsket å beholde gården i slekten, mer misfornøyde enn de som tok over først og fremst fordi de ønsket å bo på gården eller på grunn av interesse for gårdsarbeid. Av de som overtok bruket fordi de ville beholde den i slekten, så oppgir hele fire av ti at arbeidsbelastningen som bonde har blitt større enn de forventet; hver fjerde oppgir at det landbruksfaglige miljøet var dårligere enn forventet; og nesten like mange oppgir at det sosiale miljøet er dårligere enn forventet. Denne gruppen får støtte av de som tok over først og fremst fordi de ønsket å bo på bruket i at økonomien i gårdsdriften har blitt dårligere enn de forventet. Det gjelder mer enn 40 prosent av disse mot 32 prosent i gruppen som tok over fordi de hadde interesse for gårdsarbeid.

Ikke alle respondentene har overtatt brukene på odel. Som tidligere vist har om lag 12 prosent kjøpt gården på åpent marked. I denne gruppen kan vi regne med at det er en del som ikke har sine røtter i landbruket, og de kan antas å ha en sterkere motivasjon for å bli bonde enn en del av de som overtok gården på odel. Disse oppgir også i høyere grad enn de øvrige at det sosiale livet på stedet der gården ligger har blitt dårligere enn de forventet., De er imidlertid mindre misfornøyd med prisutviklingen på produktene sine enn de øvrige. Ellers skiller de seg lite fra resten av respondentene.

Det er ikke uvesentlig hvilken produksjon man driver. Om lag 50 prosent av respondentene innenfor alle produksjonsretningene oppgir at de er misfornøyd med prisutviklingen for produktene sine med unntak av én gruppe, sauekjøttprodusentene. Blant disse oppgir "bare" 35 prosent at utviklingen har blitt dårligere enn forventet, mens "hele" 13 prosent oppgir at den har blitt bedre enn forventet. Denne gruppen har også hatt et relativt løft i forhold til andre produksjoner i forbindelse med jordbruksavtalene de siste årene. Melkeprodusentene er de som i høyest grad melder at arbeidsbelastningen har blitt større enn de hadde tenkt seg. Hele 32 prosent melder dette, mot rundt 25 prosent innenfor de andre produksjonene.

De kvinnelige gårdbrukerne opplever i større grad både at det landbruksfaglige miljøet og det sosiale livet på stedet gården ligger har blitt dårligere enn forventet enn det de mannlige

gårdbrukerne gjør. Mens 16 prosent av mennene er skuffet over det landbruksfaglige miljøet, så gjelder det 27 prosent av kvinnene. Tilsvarende oppgir 16 prosent av mennene og 22 prosent av kvinnene at det sosiale miljøet der de bor er dårligere enn forventet.

3 Fremtidsutsikter

Hvordan de nye gårdbrukerne tilpasser produksjonen sin er opplagt av stor interesse for både varemottakere og myndigheter. Tar de over primært for å bo på gården? Vil de produsere mer eller mindre enn forrige eier? Generasjonsskifte kan innebære store forandringer på det enkelte bruk, og summen av mange generasjonsskifter vil på sikt være bestemmende for *hva*, i *hvilke mengder* og på *hvilken måte* vi vil produsere i Norge i årene som kommer.

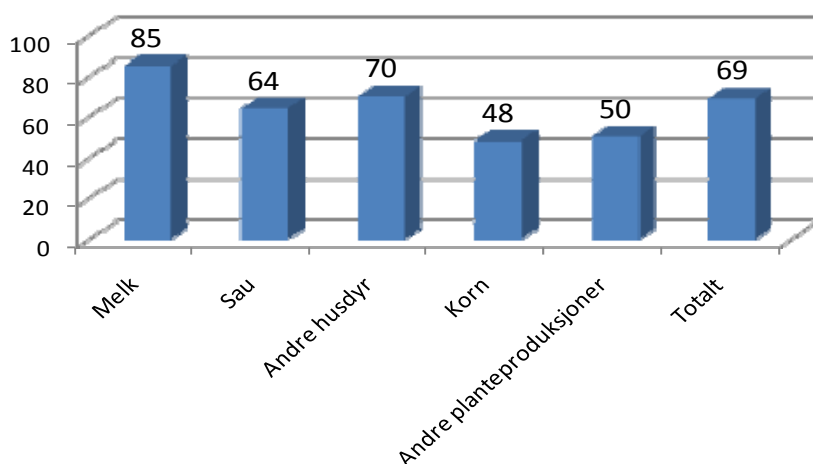
Vi ønsker å få et innblikk i hvilken vei bøndene ønsker å gå med bruket de nylig har tatt over. I dette kapittelet har vi derfor undersøkt hvilke ønsker og strategier de nyrekrutterte bøndene har med hensyn til fremtidig produksjon og driftsopplegg.

På de fleste spørsmålene er bøndene blitt bedt om å vurdere sine fremtidsplaner i et femårsperspektiv. Vi har sett på bøndenes planer rundt produksjonsomfang, produksjonsretning og husholdningsstrategi, og undersøkt hvorvidt det er tydelige geografiske og arealmessig forskjeller. Men først vil vi se på hva gårdbrukerne allerede har gjort i perioden etter at de tok over.

Generasjonsskifte betyr produksjonsøkning

To av tre nye bønder oppgir at de har økt produksjonen etter at de tok over gården. Melkebøndene skiller seg ut som særlig offensive. Her oppgir 85 prosent at de har økt produksjonen etter overtakelsen. I motsatt ende finner vi kornbøndene, hvor 47 prosent har hatt produksjonsøkning. De kvinnelige gårdbrukerne oppgir i noe mindre grad enn mennene at de har økt produksjonen, henholdsvis 61 og 70 prosent. Nord-Norge skiller seg også ut med at hele 83 prosent oppgir å ha økt produksjonen, mot et gjennomsnitt på 69 prosent for hele landet.

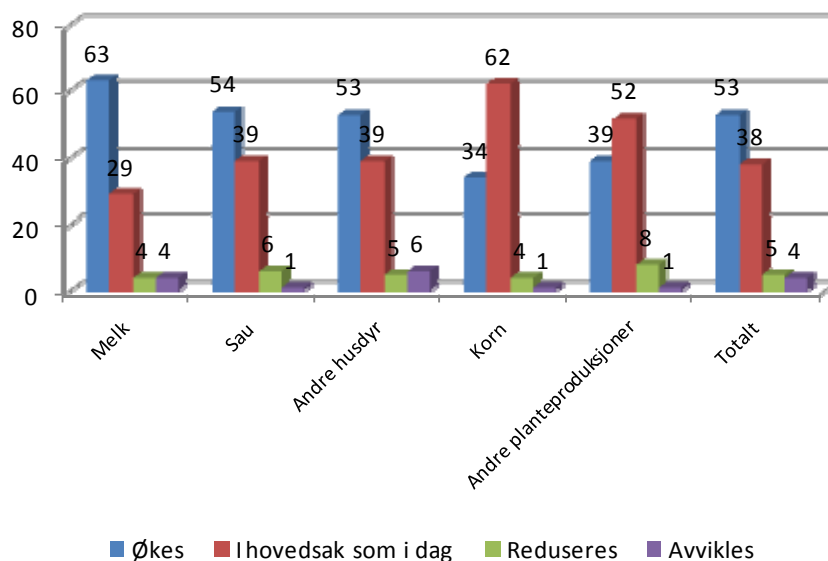
Figur 3-1 Har du økt produksjonen etter overtakelse? (etter viktigste produksjon)

3.1 Offensive fremtidsplaner

På spørsmål om hvordan man antar produksjonsomfanget på gården vil utvikle seg i løpet av de kommende fem årene, ser vi igjen at optimismen blant bøndene er høy. Vi har sett at mange oppgir at de allerede har økt produksjonen. Like fullt planlegger over halvparten at de skal øke produksjonsomfanget (ytterligere). Men det er også noen som går andre veien; ni prosent forventer at produksjonsomfanget vil reduseres, eller at driften vil avvikles i løpet av de kommende fem årene.

Figur 3-2 Hvordan tror du produksjonsomfanget på gården vil utvikle seg i løpet av de neste fem årene?(etter viktigste produksjon).

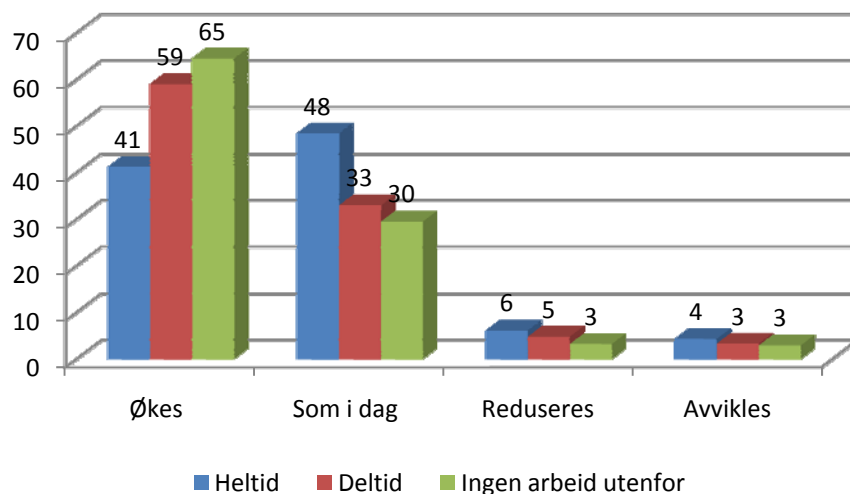

Videre ser vi at kornbøndene skiller seg fra de øvrige, ved at 62 prosent vil opprettholde dagens produksjon. Vi ser også at "andre planteproduksjoner" følger samme mønsteret, men i noe mindre grad. Hovedårsaken til dette ligger nok i at mengden som produseres er nært knyttet til hvor store arealer det er på brukene. Husdyrproduksjonene er også arealkrevende, men i melkeproduksjonen er nok tilgangen til kvote en større begrensning på de fleste brukene. Grovfôr kan både kjøpes og til dels suppleres med kraftfôr. Svin og fjørfe er på sin side enda mindre arealavhengige produksjoner, da hovedparten av fôret er kjøpt kraftfôr.

Ekstern yrkestilknytning påvirker også bøndenes fremtidsplaner. Det er en klar negativ sammenheng mellom hvor mye man arbeider utenfor gården og ønsket om å øke produksjonen. Blant de som har heltidsarbeid utenfor gården er det en sterk tendens til å ville opprettholde dagens produksjonsomfang på bekostning av å øke det. Når vi vet at fulltidsarbeid utenfor bruket er vanligst blant kornprodusentene, så er det selvfølgelig også en korrelasjon her, men når vi undersøker årsakssammenhengene viser det seg at graden av sysselsetting utenfor bruket også har en selvstendig effekt⁶.

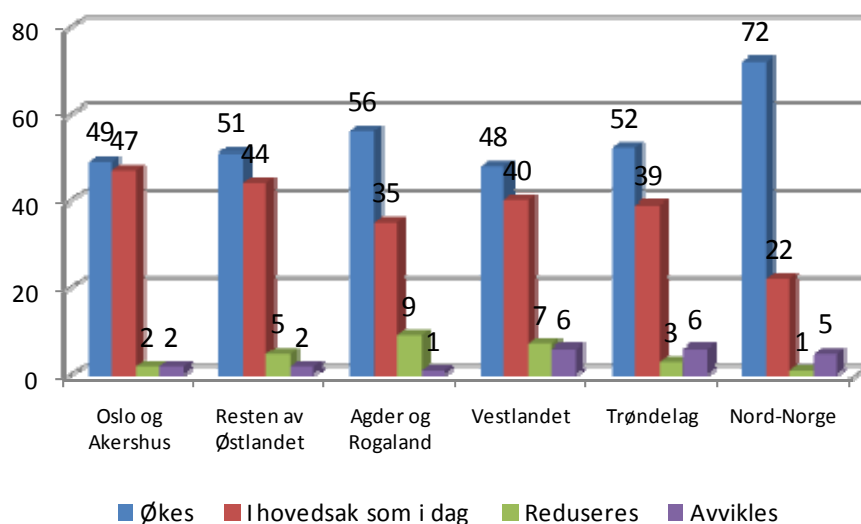
⁶ Ved hjelp av logistisk regresjon finner vi at sysselsetting slår ut som en selvstendig forklaringsfaktor.

Figur 3-3 Hvordan tror du produksjonsomfanget på gården vil utvikle seg i løpet av de neste fem årene?(etter sysselsetting utenfor gårdsbruket).

Bønder fra Nord-Norge har betydelig mer offensive fremtidsplaner enn hva man har i de øvrige landsdelene. Dette gjenspeiler funn fra undersøkelsen ”Fremtidsplaner for produsenter av kumelk” gjennomført av Landbrukets Utredningskontor (Nyhammer 2010). Dette skyldes både den høye andelen husdyrprodusenter i Nord-Norge og at annen hver nordnorsk bonde er heltidsbonde, mot hver tredje hvis vi ser på alle gårdbrukerne i vår undersøkelse. Tilleggsfaktoren er kanskje at nordlendingene rett og slett er mer optimistiske? Det siste har vi dessverre ikke noe mål på.

Figur 3-4 Hvordan tror du produksjonsomfanget på gården vil utvikle seg i løpet av de neste fem årene?(etter landsdel).

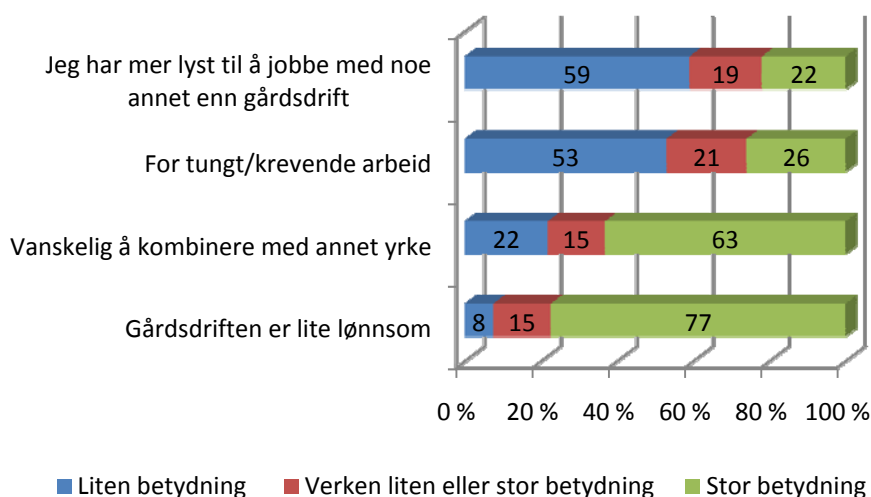
Den overordnede strategien for det norske landbruket har i mange år vært strukturrasjonalisering, hvor man går mot færre og større gårdsbruk. Med hensyn til det

fremtidige produksjonsomfanget tyder tallene på at denne utviklingen vil fortsette. Blant de med størst bruk ønsker majoriteten å øke produksjonen på gården. I det man kommer under 200 dekar faller andelen som planlegger produksjonsøkning betydelig. Minst optimistisk er man på bruk mellom 50 og 100 dekar. Her ønsker 14 prosent å redusere eller avvikle driften, mens bare 41 prosent satser på å øke produksjonen de kommende årene.

3.2 Hvorfor redusere eller avvikle?

Respondentene som oppga at de ville redusere eller avvikle driften, ble bedt om å oppgi hvordan de vurderte ulike grunner for nedtrapping. Svarfordelingen på de ulike påstandene er gjengitt under.

Figur 3-5 Nå følger noen mulige begrunnelser for å avvikle eller redusere produksjonen, og vi ønsker å vite hvor stor betydning de enkelte forholdene har for dine planer. (På en skala fra 1 til 5 der 1 er "svært liten betydning" og 5 er "svært stor betydning")

De fleste som vil avvikle eller redusere driften oppgir at de gjør dette på grunnlag av en økonomisk vurdering. Som vi ser er det lønnsomheten til gårdsdriften som gjør at mange kvier seg for å fortsette driften. For de fleste bønder kommer en høy andel av husstandens inntekt fra arbeid utenfor gården. At mange oppfatter det som krevende å kombinere gårdsarbeidet med andre yrker er nok også til dels et økonomisk fundert motiv.

Blant de som oppgir at arbeidet er for tungt eller krevende er det relativt store kjønnsforskjeller. 53 prosent av kvinnene som planla reduksjon eller avvikling oppgir at tungt arbeid er av stor eller svært stor betydning. Bare 21 prosent av mennene svarer det samme. At kvinner opplever de fysiske utfordringene knyttet til å være gårdbruker tyngre enn menn er i samsvar med tidligere undersøkelser fra SSB (Løwe 2006: 4).

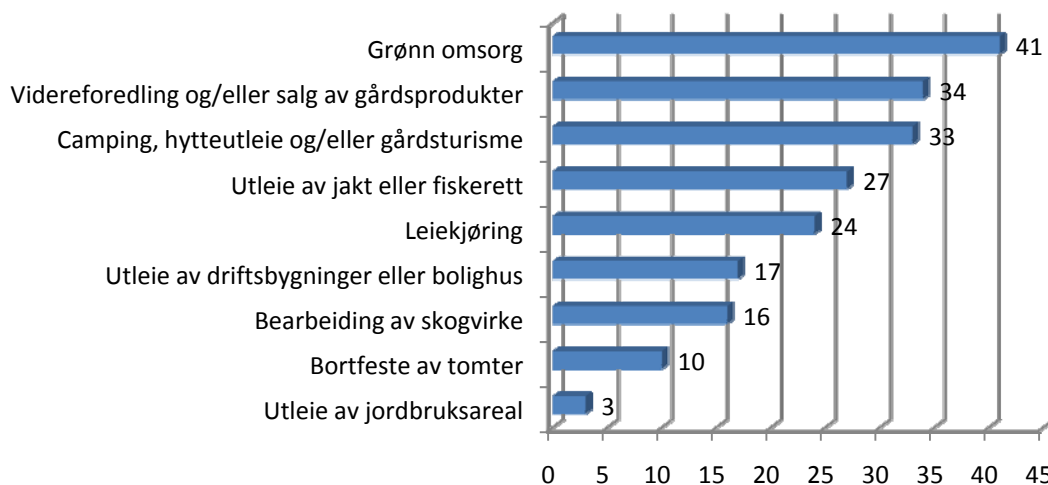
Hvis vi undersøker hvem avviklerne er gjennom å se på bakgrunnsinformasjon om dem, så viser det seg at kjønn ikke spiller noen selvstendig rolle, og heller ikke hvilke produksjoner som er på gården eller geografi. Men mens fem prosent av de som tok over bruket først og fremst fordi de var interessert i gårdsarbeid sier de har planer om å redusere eller avvikle, så gjelder det samme 10 prosent av de som hadde bosetting på bruket, og hele 20 prosent av de som oppga at de ville beholde gården i slekten som viktigste motivasjon.

3.3 Planlagte tilleggsnæringer

I forrige kapittel viste vi at i underkant av hver tredje gårdbruker i vår undersøkelse oppgir å ha tilleggsnæring med utgangspunkt i gårdens ressurser. De aller fleste av disse, 53 prosent, oppgir at det dreier seg om leiekjøring. Vi spurte også om hvor mange som hadde planer om å starte opp med tilleggsnæringer i løpet av de fem kommende årene, og eventuelt hvilke næringer dette dreier seg om. Ti prosent av de nye gårdbrukerne (116 personer) oppgir at de ikke har tilleggsnæringer, men at de har planer om å starte opp.

Planene til disse produsentene er atskillig mer utradisjonelle enn aktivitetene til de som driver med tilleggsnæringer allerede. Flest, 41 prosent, oppgir at de vil starte opp med grønn omsorg; 34 prosent at de vil starte med videreforedling og/eller salg av gårdsprodukter; og 33 prosent at de vil drive med camping, hytteutleie og/eller gårdsturisme.

Figur 3-6 Hvilken næringsvirksomhet er det du planlegger å drive med utgangspunkt i brukets ressurser? (flere svar mulig).

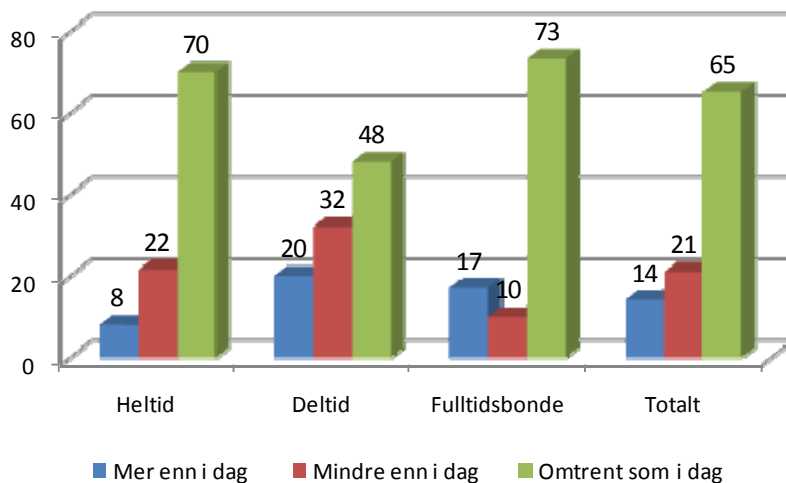
Når vi undersøker i forhold til hvilke produksjonsretning (jordbruksproduksjon) som er viktigst for dem, så er det de som har sau som er mest tilbøyelige til å planlegge ny tilleggsnæring, 24 prosent, mens de gruppene som planlegger dette i minst grad er korn- og melkeprodusentene, med syv prosent. Mens det er en høyere andel menn som har tilleggsnæring i dag, 33 mot 21 prosent, så er det en noe høyere andel blant kvinnene som

planlegger å starte opp, 14 prosent, mot ni prosent blant mennene. Dersom alle som har planer om å starte tilleggsnæring faktisk gjør det, så vil tilleggsnæringer likevel være mer utbredt på bruk med mannlig eier enn der eieren er kvinne.

3.4 Fremtidige husholdningsstrategier

Som vist i forrige kapittel har 41 prosent fulltidsjobb ved siden av gårdsdrifta, mens 34 prosent av bøndene har gården som eneste inntektsgrunnlag. Vi spurte videre bøndene hvor mye de ønsket å jobbe utenom gården de kommende årene.

Figur 3-7 Sammenlignet med dagens situasjon, tror du at du i løpet av de neste fem årene kommer til å arbeide mer utenfor gården enn i dag, omtrent som i dag eller mindre?(etter arbeid utenfor gårdsdriften i dag).

De aller fleste forventer å opprettholde dagens arbeidssituasjon. Rundt 20 prosent tror de vil jobbe mindre utenfor gården, mens 12 prosent planlegger å jobbe mer. Selv om tallene kan tyde på en liten nedgang i arbeid utenfor gården, viser de i hovedsak at majoriteten av de unge bøndene er tilfreds med egen arbeidssituasjon.

Ser vi på forholdet mellom dagens arbeidssituasjon og fremtidige planer, er det enkelte forhold som kan utheves. For det første fremstår det som om mange av de gårdbrukerne som jobber deltid utenfor bruket ønsker å endre sin situasjon. 20 prosent av disse oppgir at de vil jobbe mer utenfor bruket og 32 prosent oppgir at de vil jobbe mindre utenfor. Bare litt under halvparten av deltidsbøndene ønsker å opprettholde dagens arbeidssituasjon.

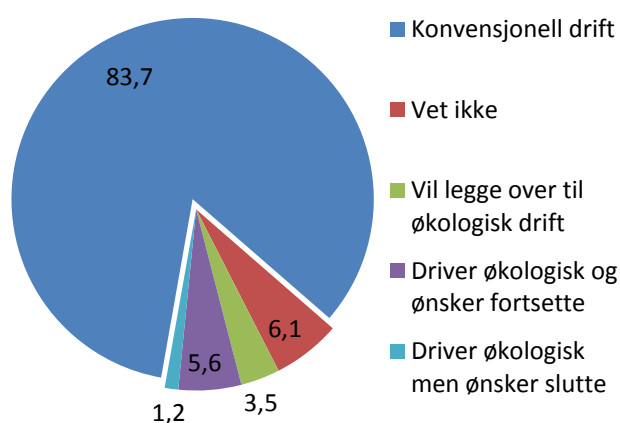
Blant fulltidsbøndene planlegger 17 prosent å jobbe utenfor bruket, mens bare 10 prosent ønsker å jobbe mindre utenfor bruket. I denne gruppen har jo egentlig alle oppgitt at de ikke jobber utenfor, så det betyr vel at de har noe arbeid ved siden av gårdsdriften likevel. Blant de som har heltidsarbeid ved siden av gårdsdrifta er fremtidsforventingene motsatt. Her ønsker 22 prosent å jobbe mindre, mens 8 prosent vil jobbe mer. Arbeid utenfor gården er negativt

korrelert med dens størrelse, og svarfordelingen tyder på at denne trenden vil forsterkes i årene fremover.

3.5 Økologisk produksjon

I regjeringens politiske plattform (Soria Moria 2) har man et mål om 15 prosent økologisk produksjon og forbruk innen 2020. Dette innebærer en utsettelse på fem år sammenlignet med Soria Moria 1. For å nå dette målet må omleggingstakten dobles.⁷ Hvilken driftstype nyrekrutterte bønder velger å satse på de kommende årene, kan gi en viss pekepinn på hvorvidt et slikt mål er realistisk.

Figur 3-8 *Driver du med økologisk produksjon, eller har du planer om å starte med dette i løpet av de neste fem årene?*

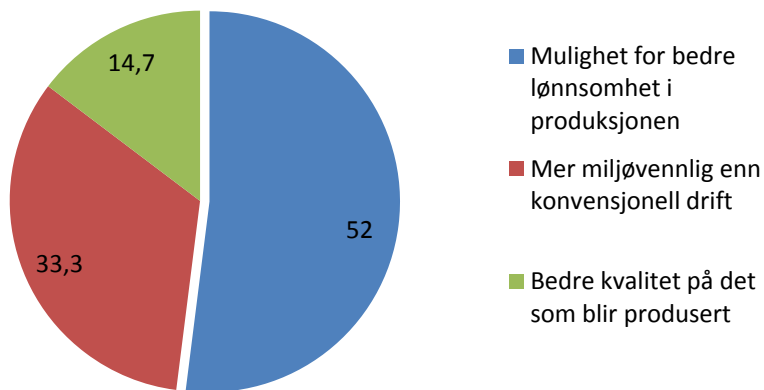

I dag er det rundt fem prosent av de norske jordbruksbedriftene som er godkjent for økologisk drift av Debio. Andelen som driver økologisk blant de nyrekrutterte bøndene er altså ikke signifikant forskjellig fra gjennomsnittet av norske gårdbrukere. De fleste som driver økologisk ønsker å fortsette med det også de kommende fem årene. Vi ser også at andelen som har tenkt å legge over til økologisk drift er større enn andelen som vil slutte. Med andre ord tyder fordelingen på at antall økobønder vil øke noe i årene fremover, men det er likevel sannsynligvis en alt for lav andel som ønsker å legge om i forhold til målsettingen til regjeringen.

De som driver økologisk eller har planer om det, ble spurt hva de anså som den viktigste grunnen til å drive økologisk. Igjen ser vi at økonomiske hensyn, kommer fremfor mer idealistiske motiver.

⁷ http://www.slf.dep.no/portal/page?_pageid=53,418236&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_d_i=-121&p_d_c=&p_d_v=11968&p_d_i=-221&p_d_c=&p_d_v=11968

Figur 3-9 Hva anser du som den viktigste grunnen for å drive økologisk produksjon?

Hilde Bjørkhaug har vist at det å drive økologisk og bærekraftig har en underordnet rolle blant de fleste norske bønder (Bjørkhaug 2006). Hun påpeker likevel at bøndene indirekte opererer med en tredobbel bunnlinje (økonomisk, sosialt og økologisk), hvor de er bevisst sin egen rolle som forvalter av kulturlandskapet og naturen.

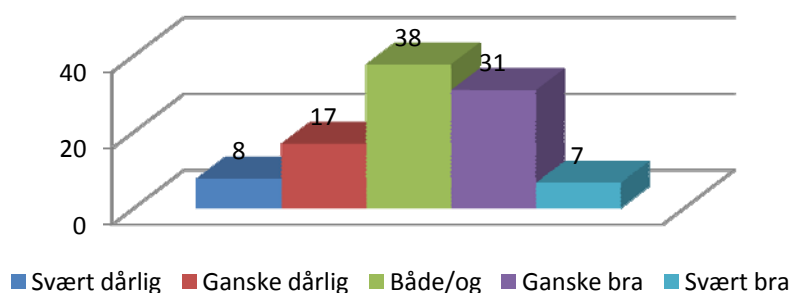
4 Investeringer og finansiering

Investeringsgraden på norske bruk har økt kraftig de siste årene. Mens nettoinvesteringene lå jevnt på om lag 20 000 kroner per bruk fra slutten av 1990-tallet og frem til 2003, økte dette betydelig fra 2004 til et nivå på 104 000 kroner i 2008 (Haukås m.fl. 2009). Totalgjelden for norske bønder ble beregnet til å være 67 mrd. kroner i 2008. Det meste av gjelden er knyttet til driften på gården, og den er spesielt høy innenfor husdyrbrukene. Det betyr også at områder med mye husdyrproduksjon har mer gjeld enn andre. Det investeres mest i bygninger (55 prosent), maskiner (24 prosent), melkekvoter (11 prosent) og jord (10 prosent) (Haukås m.fl. 2009).

Hvor omfattende investeringsbehovene er på et bruk avhenger i stor grad av alderen på bygninger og maskiner, og om kapasiteten står i forhold til det man ønsker å produsere. Vanlig slitasje på bygninger og maskiner må også utbedres etter hvert. De fleste overtar gården etter sine foreldre eller annen slekt, og hvordan tidligere eier har ivaretatt produksjonsapparatet forteller en god del om startstedet til de nye produsentene. For de nye produsentene er det derfor både et spørsmål om de valgene tidligere eier har tatt og hvordan de selv ser for seg at de ønsker å tilpasse produksjonen sin fremover.

Våre respondenter ble spurt om hvordan de vurderer standarden på produksjonsapparat og bygninger ved overtakelsestidspunktet.

Figur 4-1 *Hvordan vil du karakterisere standarden på produksjonsapparat og bygninger på tidspunktet du overtok bruket?*

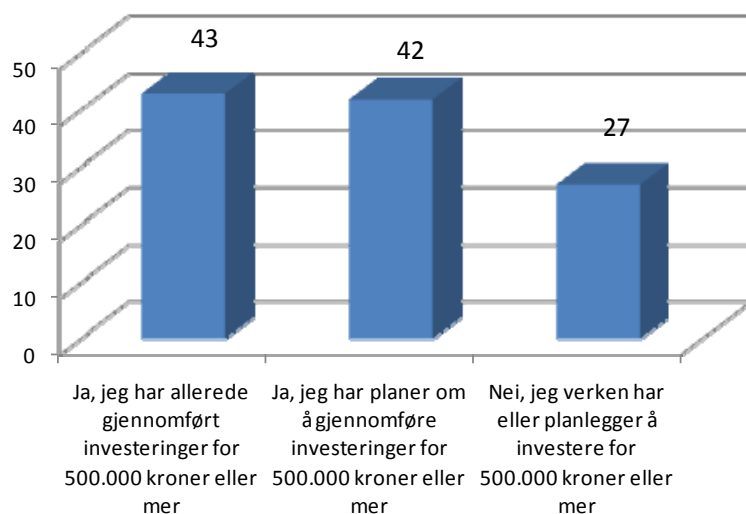
Den dårligste standarden finner vi på gårdsbruk med sauedrift som viktigst produksjonsform. Her oppgir 42 prosent at standarden var svært eller ganske dårlig, mot 25 prosent for alle produksjonsformer. På motsatt side finner vi svineprodusentene og melkeprodusentene, hvor henholdsvis 47 og 41 prosent oppgir at standarden var ganske eller svært bra.

4.1 Investeringer

I undersøkelsen ble det spurt om hvorvidt de nyrekrutterte bøndene hadde investert, eller planla å gjøre dette. Vi definerte investeringer som oppgraderinger i produksjonsapparatet på 500 000 kroner eller mer. Det er selvsagt ulike investeringsbehov etter hvilke produksjoner som er på bruket. Vi regner imidlertid med at dersom man investerer i denne størrelsesorden, gir det en indikasjon på at man satser på en fremtid innenfor landbruket. Vi søker dermed ikke å tallfeste størrelsen på investeringene til de nye gårdbrukerne på detaljplan. Derimot ønsker vi å gi et generelt innblikk tilknyttet investeringer, deriblant hvor viljen til investering er størst, hvor investeringsbehovene ligger, og hva som hindrer investeringer.

43 prosent av de spurte oppgir at de har investert eller utbedret for minst 500 000 kroner etter at de tok over bruket. Nesten like mange (42 prosent) oppgir at de har planer om å gjennomføre investeringer i samme størrelsesorden i løpet av de neste fem årene. 27 prosent oppgir at de verken har gjennomført – eller planlegger – investeringer⁸. Det vil si at knapt en tredjedel ikke har investert eller vurderer å investere i nær fremtid.

Figur 4-2 *Har du allerede, eller planlegger du i løpet av de neste fem årene, å gjennomføre større investeringer eller vedlikeholdsarbeid?*

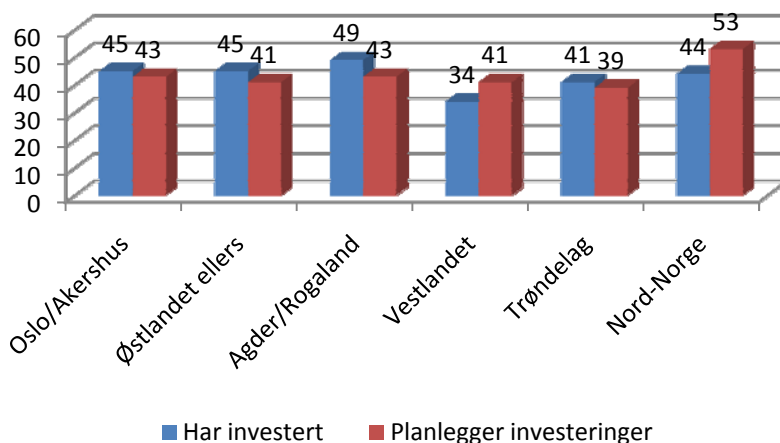
Hvem investerer?

De nyrekrutterte bøndene skiller seg ikke fra landbruksbefolkningen som helhet når det gjelder hva de investerer i. Tallene fra NILF viser at gårdsbruk i Agder og Rogaland har høyest gjeld, og det er også her flest av våre respondenter oppgir at de allerede har gjort investeringer på over en halv million kroner (Haukås m.fl. 2009).

⁸ Andelene her går ikke opp i 100, og dette er fordi noen av de som oppgir at de allerede har investert for minst en halv million også planlegger å investere for tilsvarende beløp de neste fem årene.

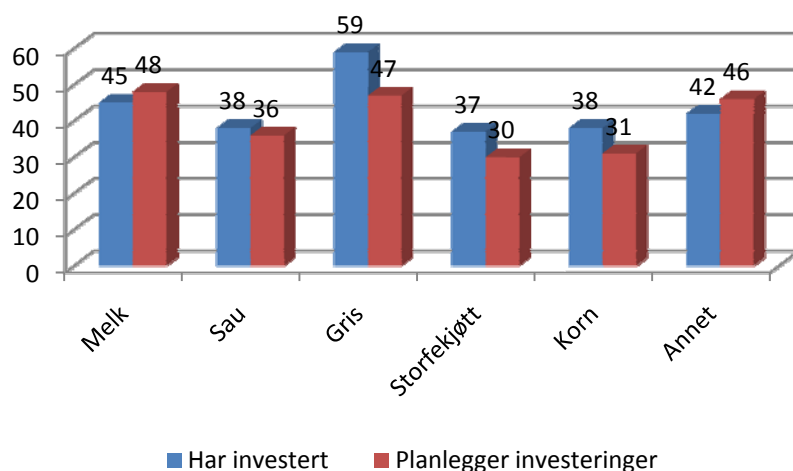
Ser vi på *investeringsplaner* utmerker Nord-Norge seg. Også i den tidligere omtalte undersøkelsen "Fremtidsplaner for produsenter av kumelk" skilte nordnorske bønder seg ut som mer investeringsvillige, selv når det ble kontrollert for bruksstørrelse og produksjonsretning (Nyhammer 2010).

Figur 4-3 Har du allerede, eller planlegger du i løpet av de neste fem årene, å gjennomføre større investeringer eller vedlikeholdsarbeid?(etter landsdel)

Det er også en sammenheng mellom investeringer og produksjonsretninger. Svin- og melk er produksjonsretninger som har høye investeringskostnader, og det er også blant disse produsentene andelene som oppgir å ha investert i størrelsesorden en halv million eller mer er størst.

Figur 4-4 Har du allerede, eller planlegger du i løpet av de neste fem årene, å gjennomføre større investeringer eller vedlikeholdsarbeid?(etter produksjonsretning)

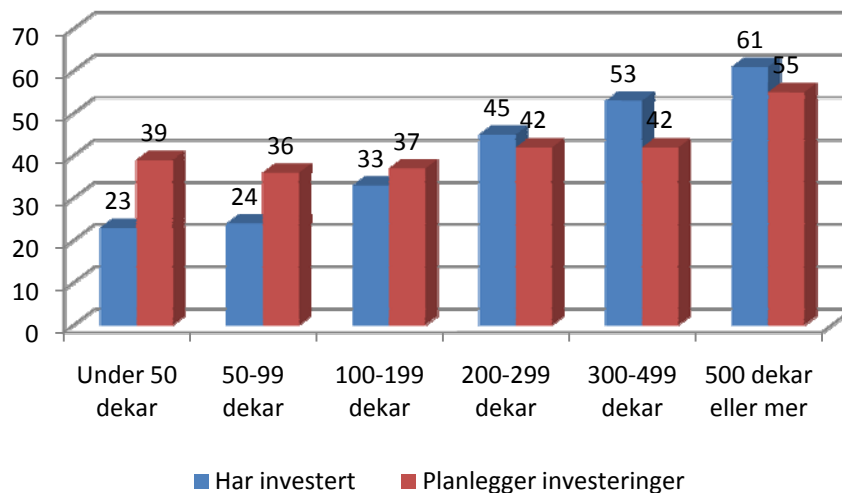

Videre ser vi en lineær sammenheng mellom størrelsen på gården og hvor mange som har gjennomført investeringer. NILFs gjeld- og driftskredittundersøkelse viser at både kortsiktig

og langsiktig gjeld øker med størrelsen på arealet. At behovet for – og planene om å investere er tydeligst blant de største aktørene er derfor ikke overraskende (Haukås m.fl. 2009).

Sammenhengen mellom størrelse på arealet og *investeringsplaner* er ikke like tydelig. Her er det bare bruk på 500 dekar eller mer som skiller seg tydelig fra de andre. Blant bøndene som har bruk på under 50 dekar oppgir så mange som fire av ti at de planlegger større investeringer de kommende årene.

Figur 4.5 *Har du allerede, eller planlegger du i løpet av de neste fem årene, å gjennomføre større investeringer eller vedlikeholdsarbeid?(etter jordbruksareal i drift)*

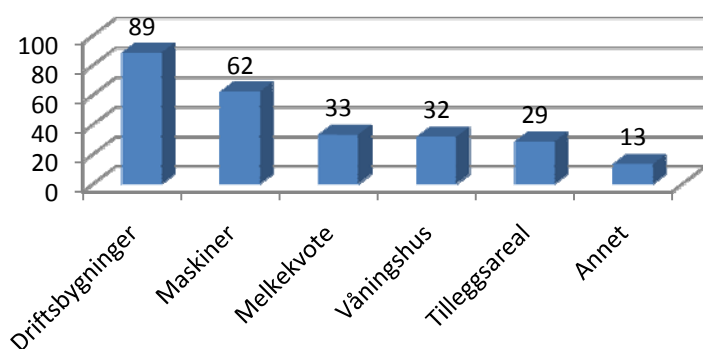

Hva investeres det i blant nye produsenter?

Driftsgranskningsmaterialet fra 2008 viste at norske bønder investerte mest i bygninger (55 prosent), maskiner (24 prosent) og melkekvote (11 prosent). Denne fordelingen gjenspeiler seg også på hva de nye gårdbrukerne oppgir som områdene de har valgt å investere i. Våre respondenter oppgir imidlertid ikke hvor mye som går til de ulike formålene, bare hva de har investert i.

Av de som har investert oppgir nær ni av ti at de har investert i driftsbygninger, mens 62 prosent oppgir at de har investert i maskiner. Melkekvote oppgis av hver tredje produsent totalt sett, hvilket betyr at nær to av tre, eller 63 prosent, av melkeprodusentene har investert i mer kvote. Investeringer i tilleggsareal og våningshus oppgis av om lag tre av ti respondenter.

Figur 4-6 Hva har du - eller planlegger du å investere i?

Hva stopper nye bønder fra å investere?

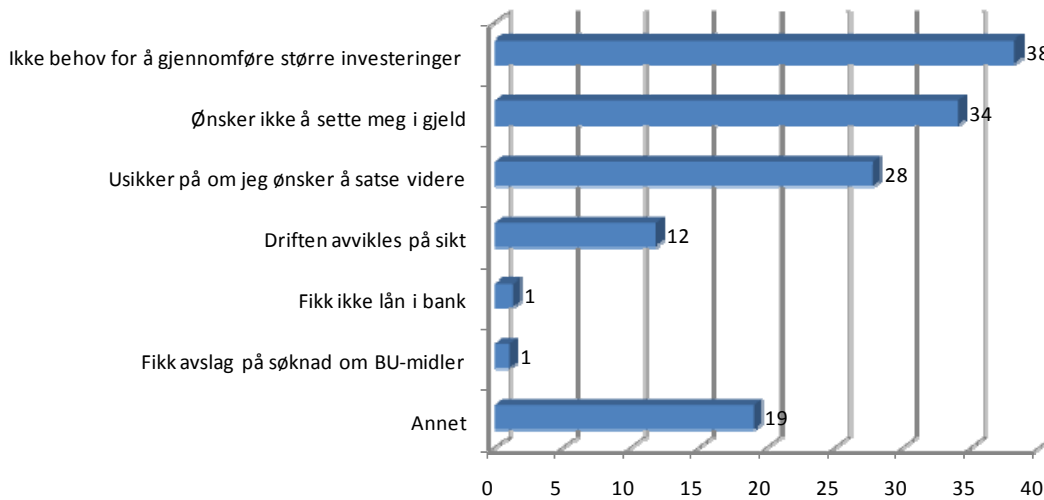
Vi så tidligere at 27 prosent av de nye gårdbrukerne oppga at de verken hadde foretatt eller planlegger investeringer i størrelsesorden kr. 500 000,- eller mer. Her vil vi se på hvem det er som velger å ikke investere.

Det er en klar sammenheng mellom investeringslysten og hvordan gårdens tilstand var før de overtok. I gruppen som oppgir at produksjonsapparatet var godt eller ganske godt, oppgir 30 prosent at de verken har investert eller har planer om å gjøre det de neste fem årene, mens det samme gjelder 20 prosent i gruppen som oppgir at tilstanden var dårlig eller ganske dårlig. Videre er det likevel blant gårdbrukerne i de produksjonsretningene som i størst grad oppga at produksjonsapparatet var dårlig, at investeringslysten er minst. Produsentene innefor sauehold skiller seg ut ved at hele 36 prosent ikke vil foreta større investeringer, og de er fulgt av korn og "andre planteproduksjoner" som har henholdsvis 35 og 30 prosent som oppgir at de verken har investert eller vil gjøre det de neste fem årene.

Investeringslysten har en klar sammenheng med hva som var den viktigste årsaken til at den nye bonden valgte å ta over gården. Av de som oppga at de overtok først og fremst fordi de ønsket å bo på gården eller at de ønsket å holde gården i familien, oppga henholdsvis 43 og 41 prosent at de verken har investert eller planlegger investeringer, mens det samme bare gjelder 19 prosent av de som oppga at de overtok fordi de hadde interesse for gårdsarbeid.

Respondentene ble også bedt om å oppgi hva som var deres viktigste begrunnelse for ikke å investere. Som vi ser av figuren under oppgir nesten fire av ti at det ikke har vært behov for dette. Bare 12 prosent oppgir at de ser for seg at driften vil avvikles på sikt, mens 28 prosent oppgir at de er usikker på om de vil fortsette med gårdsdriften. Det er spesielt de som driver med andre husdyrproduksjoner enn melk og sau som oppgir dette. Det er få som oppgir at årsaken er at de ikke får tilgang til investeringsmidler. Her er en langt viktigere årsak at man selv vegrer seg mot å ta opp mer lån. Hver tredje av de som ikke vil investere oppgir dette som en grunn.

Figur 4.7 Hvorfor skal du ikke gjøre større investeringer? (Flere svar mulig)

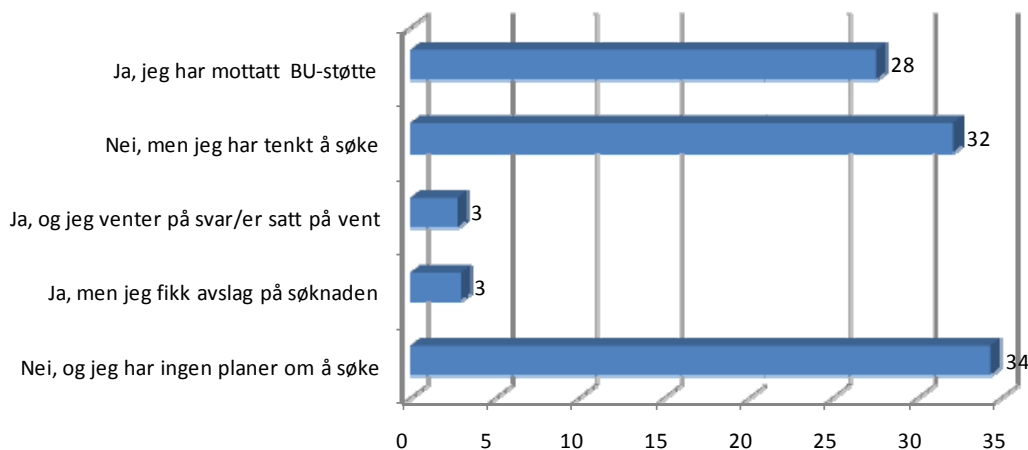

4.2 Bygdeutvikling

Innovasjon Norge og Fylkesmannen fordeler årlig rundt 400 millioner i bygdeutviklingsmidler. Målet med midlene er verdiskaping i distriktene med utgangspunkt i landbrukets ressurser generelt og landbrukseiendommen spesielt (St.prp. nr. 75 (2008-2009) Om jordbruksoppgjøret 2009 – endringer i statsbudsjettet for 2009 mm).

Som vi så i forrige delkapittel har de aller fleste allerede investert eller har planer om å gjøre det. Likevel er det bare 28 prosent som oppgir at de har mottatt noen form for BU-støtte. Det er også 32 prosent som oppgir at de har tenkt å søke, mens hver tredje, 34 prosent, oppgir at de ikke har noen planer om å søke slik støtte. Det er ikke mange som har fått avslag, og noen få ventet på svar på søknaden sin mens undersøkelsen pågikk.

Figur 4.8 Har du søkt om BU-midler?

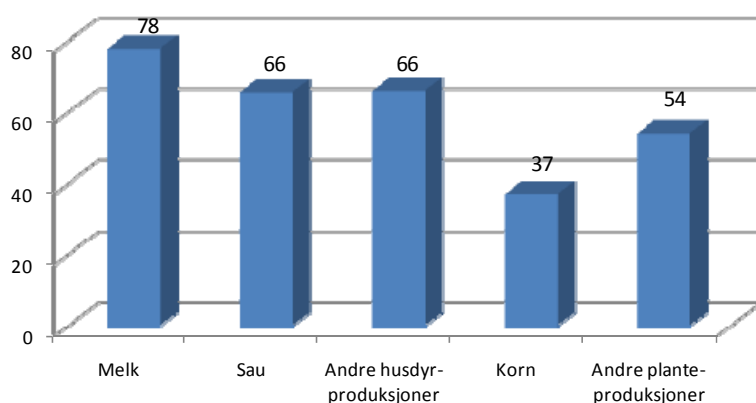

I følge Innovasjon Norges oversikt over fylkenes bruk av BU-midler, ble 85 prosent av alle søknader om bedriftsrettede midler innvilget. Våre tall tyder på at nyetablerte bønder har noe større sannsynlighet for å få innvilget sine søknader.

Hvem søker, eller planlegger å søke, om BU-midler?

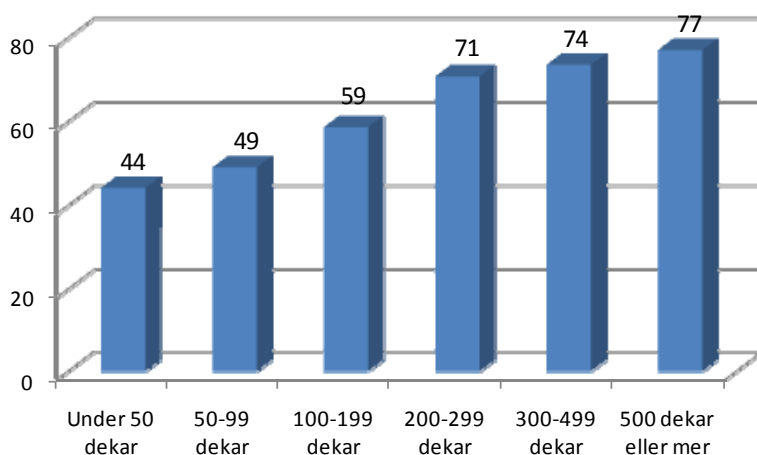
De aller ivrigste til å søke BU-midler er husdyrprodusentene, og da spesielt melkeprodusentene. Noe av bakgrunnen for dette er den kraftige strukturrasjonaliseringen i melkeproduksjonen, samt nye krav til husdyrbygninger. Planteprodusentene, og da spesielt kornprodusentene søker i langt mindre grad om bygdeutviklingsmidler.

Figur 4.9 Andeler som har søkt BU-midler etter produksjonsretning

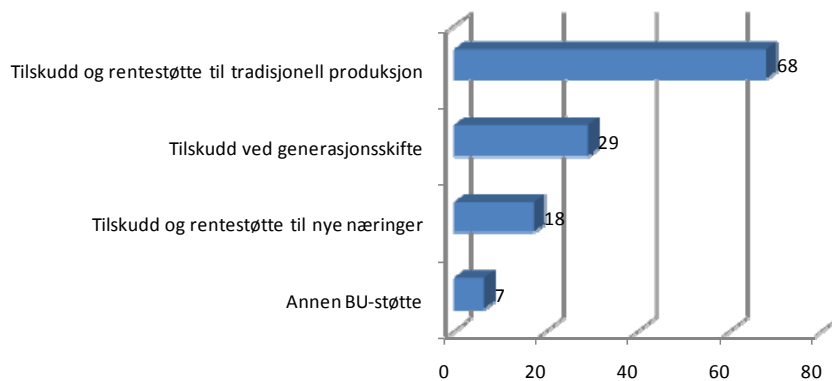
Tildelingen av BU-midler har blitt kritisert for å ha en strukturdrivende effekt. Ser vi på størrelsen på brukene som søker BU-midler, så ser vi at det er de store brukene som i størst grad benytter seg av ordningen. Men det er likevel ikke ubetydelige andeler blant de mindre som benytter seg av systemet også.

Figur 4.10 Andeler som har søkt BU-midler etter jordbruksareal i drift

De ordningene som har vært benyttet eller som det planlegges å søke om, er i hovedsak tilskudd og rentestøtte til tradisjonell produksjon. Hele 68 prosent av respondentene som har søkt om BU-midler har benyttet seg av denne ordningen. 18 prosent har søkt om tilskudd og støtte til nye næringer, og 29 prosent har søkt om tilskudd ved generasjonsskifte. Andre tilskuddsordninger oppgis av sju prosent.

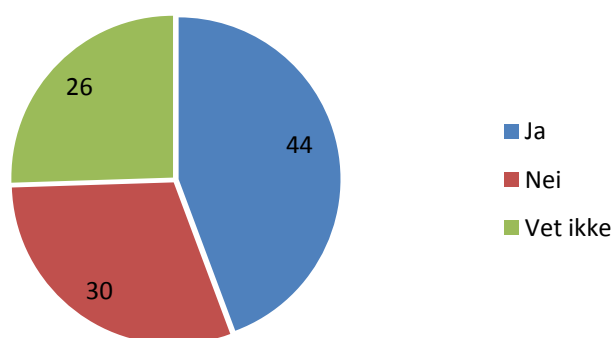
Figur 4.11 Hvilke BU-midler har du søkt om eller planlegger du å søke om?

BU-støttens betydning på investeringer

De som oppga at de hadde mottatt BU-støtte ble spurt om de ville ha gjennomført investeringene de hadde planlagt dersom de ikke hadde mottatt BU-støtte. Nesten halvparten av respondentene oppgir at de kunne gjennomført investeringene som planlagt uten støtte. 30 prosent oppgir at de ikke kunne gjennomført investeringene, mens 25 prosent er usikre på om investeringene hadde latt seg gjennomføre uten denne type støtte. Tallene tyder på at BU-støtten er av stor betydning for majoriteten av gårdbrukerne som ønsker å gjennomføre investeringer på gården. Spesielt for melkeprodusentene ser det ut som om BU-støtte er avgjørende, hele 39 prosent av dem svarer et klart nei på at de ville investert uten støtte.

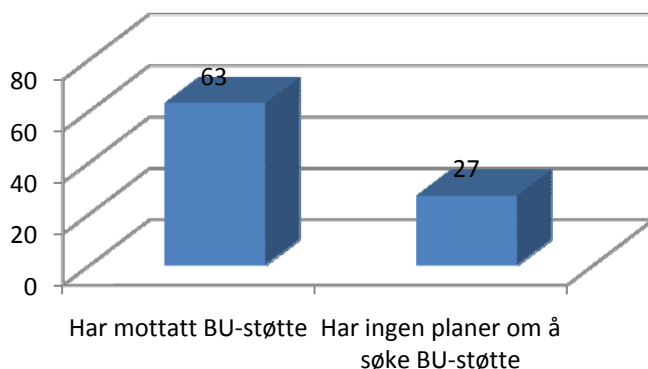
Figur 4-12 Hvis du ikke hadde fått BU-støtte, hadde du da gjennomført investeringene som planlagt?

Gårdbrukere som har mottatt BU-støtte har mer en dobbelt så stor sannsynlighet for å planlegge investeringer også de kommende årene. Bare 27 prosent av de som *ikke* vil søke støtte planlegger større investeringer, mot 63 prosent av støttemottakerne.

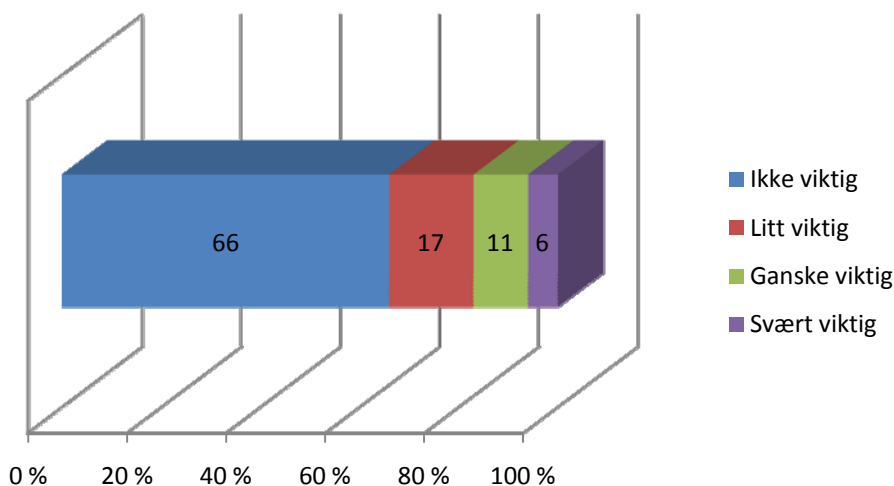
Figur 4.13 Andeler som har planlagt investeringer i årene som kommer etter om de allerede har mottatt BU-støtte?

Tilsvarende er det en betydelig større del av de som har mottatt BU-støtte som har økt produksjonen etter overtakelsen. 86 prosent av BU-mottakerne har økt produksjonen, mens det tilsvarende tallet for de som ikke planlegger å søke er 54 prosent.

BU-støtten er dratt frem som en mulighet til å bidra til økt rekruttering til landbruket. Blant annet i forbindelse med jordbruksoppkjøret for 2009-2010 økes tilskuddet ved generasjonsskifte i den hensikt å bidra til økt rekruttering. Vi har stilt de nye gårdbrukerne spørsmål om hvor viktig muligheten til å søke om BU-støtte var da de valgte å ta over bruket. I denne sammenheng er spørsmålet dermed generelt og omfavner alle former for BU-støtte.

Figur 4-14 Hvor viktig var muligheten for å søke BU-støtte da du valgte å ta over gårdsbruket?

Hele to av tre, eller 66 prosent, mener at BU-midlene ikke spilte noen rolle for beslutningen deres om å ta over gårdsbruket, mens en av tre mener at dette var viktig om enn i varierende grad. Bare seks prosent oppga at det var svært viktig. Det betyr at selv om BU-midler er viktig for de nye gårdbrukernes investeringsplaner, er de ikke i samme grad avgjørende for planene om å ta over bruket. Slik sett kan en si at BU-støtte er viktig for investeringer og drift på gårdsbrukene, men mindre viktig for selve rekrutteringen av gårdbrukere.

En av informantene pekte på at støtten er svært begrenset og at drivkraften for å ta over må være en mer grunnleggende lyst til å drive landbruk.

De som vil drive gård må ha en grunnleggende motivasjon. Tror ikke muligheten for BU-støtte er det som er avgjørende. For store bruk er de nevnte støttebeløp småpenger sammenholdt med omsetning og investeringsbehov.

4.3 Holdninger til investeringer og støtte

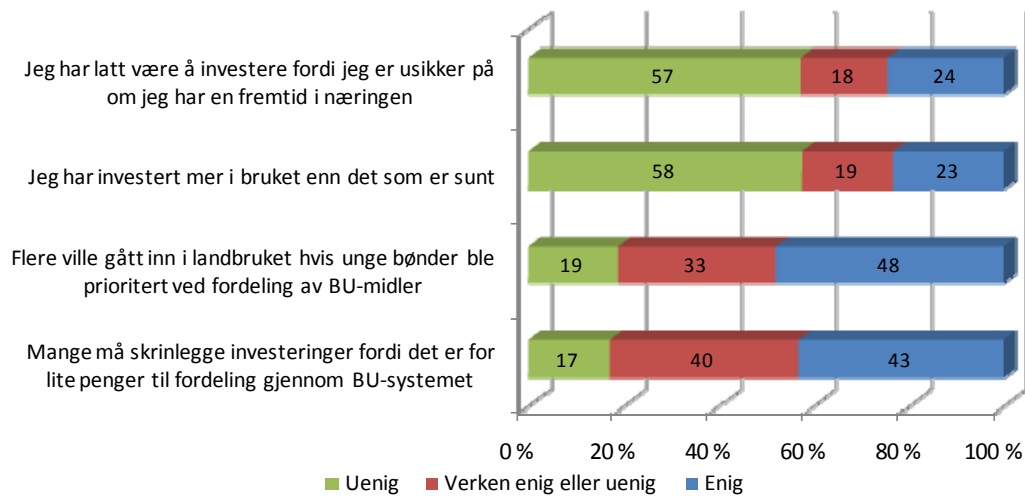
Som vi har sett oppgir de aller fleste at de foretar store investeringer i forbindelse med at de etablerer seg som gårdbrukere. Vi har bedt informantene om å oppgi på en skala fra 1 til 5 hvor enige de er i noen påstander tilknyttet det å ta opp lån og om hvordan BU-midlene virker i forhold til rekruttering og investeringer.

Av svarene ser vi at i underkant av hver fjerde produsent sier seg enig, det vil si svart 4 eller 5 på en skala der 1 er helt uenig og 5 er helt enig, i at de har unnlatt å investere fordi de er usikker på om de har en fremtid i næringen. Det er en klar sammenheng mellom svarene på denne påstanden og motivene for å ta over gårdsbruket. Blant de som har overtatt gården først og fremst for å ha den som bolig og de som har overtatt først og fremst for å holde gården i slekten, oppgir henholdsvis 38 og 34 prosent at de er helt eller delvis enig i påstanden, mens det samme gjelder bare 17 prosent av de som overtok først og fremst fordi de var interessert i gårdsarbeid.

Om lag en fjerdedel av de nye gårdbrukerne er enig i at de har investert mer i bruket enn det som er sunt. Dette betyr at de fleste føler seg ganske bekvemme med sin gjeldsbelastning, og at de fleste ikke har unnlatt å investere fordi de tviler på om de kan drive landbruk fremover. Like fullt er god grunn til bekymring over at så mye som hver fjerde produsent sier seg enig i denne påstanden.

De nye gårdbrukerne er mer enig i at påstanden om at flere ville gått inn i landbruket hvis unge bønder ble prioritert ved fordeling av BU-midler, og at mange må skrinlegge investeringer fordi det er for lite penger til fordeling gjennom BU-systemet.

Figur 4.15 Hvor enig er du i påstandene under på en skala fra 1 til 5 der 1 er helt uenig og 5 er helt enig?(1 og 2 er uenig, 3 er verken eller og 4 og 5 er enig)

Det var også en mulighet i spørreskjemaet til å komme med kommentarer til svarene. Her er det verdt å merke seg at flere avrespondentene benyttet muligheten til å si at de ikke kjente til BU-midlene. Videre ble det påpekt at det ønsket seg bedre informasjon til nye produsenter om de ulike BU-ordningene. Videre var det kommentarer som gikk på at potten til fordeling var for liten, og at midlene ikke bare burde gå til de som valgte å bygge nytt, men at det også burde gis støtte til de som valgte å fornye gamle driftsbygninger.

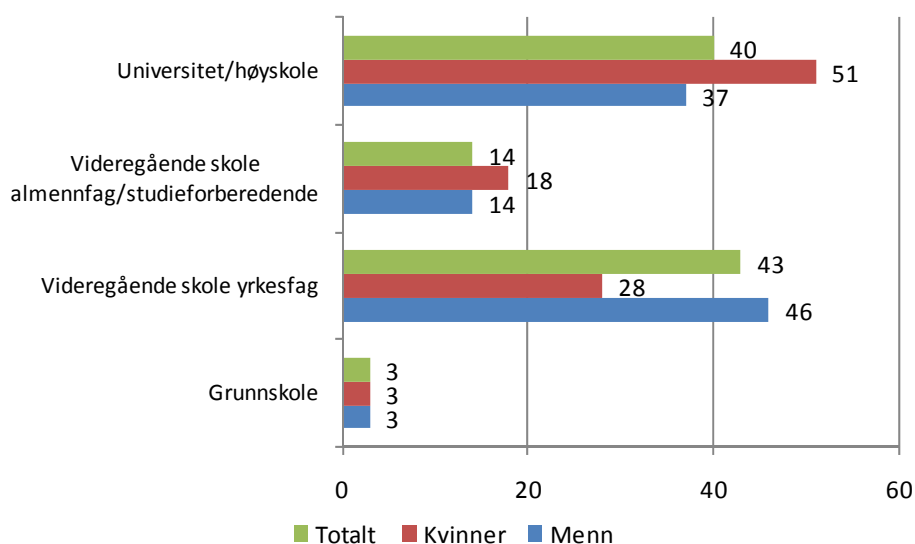

5 Kurs og rådgivning

Det er ingen spesielle krav til hvilken kompetanse som kreves for å bli gårdbruker i Norge. De fleste av de som overtar har likevel mye kunnskap om landbruk. Odel er den vanligste måten å overta gårdsbruk på. Dette gjelder nær ni av ti av respondentene i denne rapporten. Mange har derfor vokst opp på gården, og har deltatt i gårdsarbeidet under oppveksten, om enn i ulik grad.

Også når det gjelder formell utdanning er de nye gårdbrukerne godt skodd. Fire av ti har avsluttet en utdanning på universitets eller høyskolenivå, mens bare tre prosent har grunnskole som høyeste utdanning, og 14 prosent oppgir videregående skole med allmennfag som høyeste utdanning. De fleste, 43 prosent, oppgir å ha en yrkesfaglig studieretning som høyeste fullførte utdanning.

Figur 5-1 Hva er din høyest fullførte utdanning?

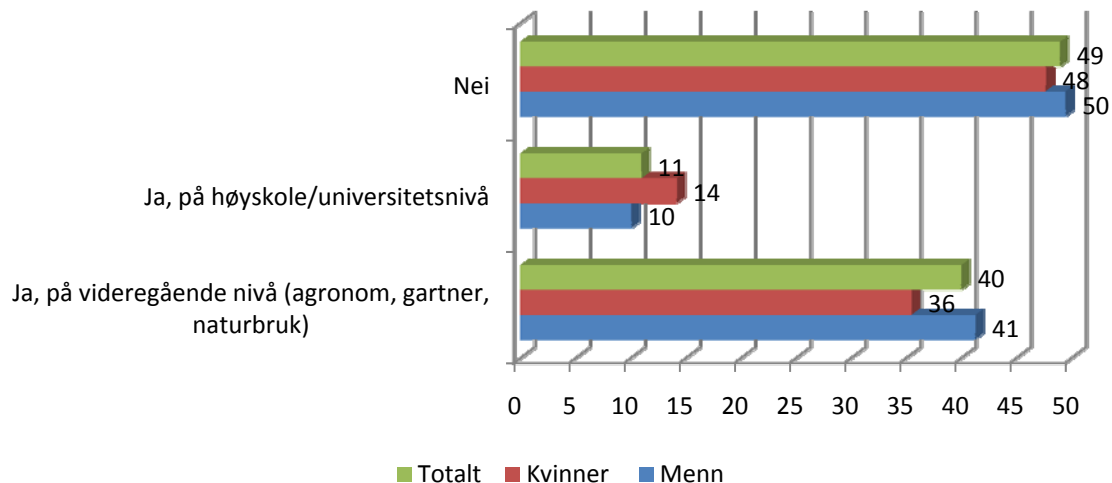

I likhet med resten av samfunnet, er det store ulikheter mellom kvinner og menn når det gjelder utdanningsløp. Kvinnene tar i større grad høyere utdanning enn mennene, og mennene velger i større grad å ta yrkesfaglige utdanningsretninger. Det er også ulikheter i utdanningen til gårdbrukere kontrollert for hvilke produksjonsretninger de har på gården. Blant de som har overtatt bruk der korn og andre planteproduksjoner er viktigste produksjonsretning, har henholdsvis 58 og 50 prosent av respondentene høyere utdanning, mot omtrent hver tredje respondent på bruk med husdyrproduksjoner. Dette er en medvirkende forklaring på hvorfor bare om lag hver fjerde produsent i Agder/Rogaland og Nord-Norge har høyere utdanning. Til gjengjeld har bortimot seks av ti av produsentene i disse landsdelene yrkesfaglig utdanningsbakgrunn.

”Høyest fullførte utdanningsnivå” sier imidlertid ikke noe om hvilken kompetanse gårdbrukerne har som er relevant for dem i gårdsarbeidet. Mange kan ha tatt utdanning innenfor andre fag enn landbruk. Flere har også trolig hatt karrierer i andre yrker enn landbruket før de tok over gårdsbruket. Mange praktiserer også et annet yrke samtidig som de er gårdbrukere, og utdanningen deres vil i flere tilfeller være knyttet til dette arbeidet.

Tradisjonelt er yrkesvalgene til kvinner og menn svært ulike, og det å være gårdbruker er og har vært et mannsdominert yrke. Det viser seg likevel ut fra vårt materiale at det ikke kan påvises at kvinnelige produsenter i mindre grad enn mannlige har tatt landbruksfaglig utdanning generelt sett. Om lag halvparten av respondentene oppgir at de har en eller annen form for landbruksfaglig utdanning. Det er her ingen forskjeller mellom kvinner og menn. Det er derimot litt flere kvinner som har studert landbruksfag på høyere nivå enn det er blant mennene, og motsatt når det gjelder studier på videregående skolenivå.

Figur 5-2 Har du noen form for formell landbruksutdanning?

Vestlandet skiller seg ut fra resten av landet ved at færre, bare fire av ti, av de nye gårdbrukerne har landbruksfag, og de nordnorske produsentene følger etter med 44 prosent. Over halvparten av produsentene i de øvrige landsdelene oppgir å ha slik utdanning. De produsentene som har sau som viktigste produksjon skiller seg også ut ved i mindre grad å ha tatt landbruksfag. Bare om lag hver tredje av disse har utdanning innenfor landbruk.

5.1 Etterutdanning

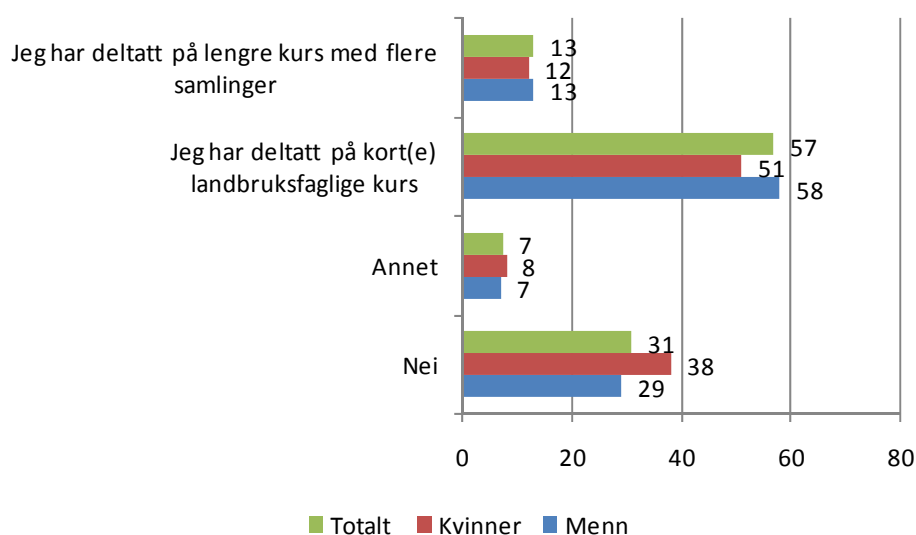
Etterutdanning er viktig av to hovedgrunner. For det første er det viktig for å sikre at de produsentene som ikke har landbruksfaglig utdanning får et faglig tilbud som kan dekke deres behov. For det andre er det viktig fordi kunnskap må oppdateres hos de som har

grunnutdanning og for de som velger å spesialisere produksjonen i retninger som de ikke har tilstrekkelig faglig bakgrunn i.

De fleste nye produsentene, nær sju av ti, oppgir da også at de har deltatt på etterutdanningstiltak som har vært relevant for driften av gården. 31 prosent oppgir at de ikke har deltatt på noen form for kurs eller etterutdanning.

De fleste har benyttet seg av korte landbruksfaglige kurs, og litt mer enn hver tiende nye produsent har deltatt på lengre kurs med flere samlinger. Ser man på lengre og kortere kurstilbud hver for seg, er det ingen forskjeller mellom kvinner og menn, men det er en tilbøyelighet til at de kvinnelige produsentene i noe høyere grad enn mennene oppgir at de ikke har deltatt på noen former for etterutdanning.

Figur 5-3 Har du deltatt på etterutdanning av noe slag som er relevant for driften på gården din, og i så fall hvilke typer kurs eller utdanning har dette vært?

Motivasjonen til den enkelte for hvorfor de valgte å ta over bruket ser ut til å påvirke interessen for etterutdanning. Blant de som oppgir at de tok over fordi de ønsket å bo på bruket eller for å holde gården i slekten oppgir henholdsvis 37 og 40 prosent at de ikke har tatt etterutdanning, mot bare 27 prosent av de som overtok fordi de hadde interesse for gårdsarbeid. Det er små forskjeller i dette spørsmålet mellom de ulike produksjonsretningene og landsdelene.

5.2 Rådgivning

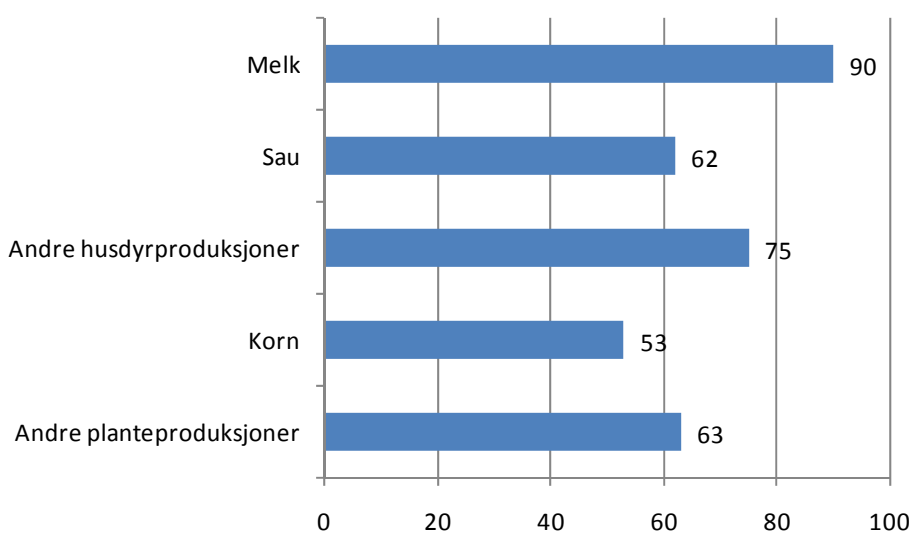
Rådgivning er både en alternativ og supplerende måte å få påfyll av kunnskap på. Og det er mange som tilbyr rådgivningstjenester overfor gårdbrukere. Landbrukets rådgivningstjenester

kan grovt sett deles inn i tre grupper: Det bondeide apparatet, det offentlige og andre aktører. Det offentlige har over tid trukket seg ut på bekostning av næringens egne tjenesteapparat. Særlig samvirkebedriftene i landbruket driver rådgivning som en integrert del av sin organisasjons- og profileringsvirksomhet, og representerer en betydelig kapasitet og produksjonsfaglig kompetanse innenfor sine sektorer (Strøm et al. 1999)⁹.

Primærformålet med denne typen veiledning er å sikre en kvalitetsmessig forsvarlig produksjon og å hjelpe bøndene med å drive økonomisk forsvarlig. For å få en oversikt over bruken av slike tjenester ble respondentene bedt om å oppgi hvilke rådgivningstilbud de hadde benyttet seg av.

Spesielt er andelen som har benyttet seg av rådgivning høy blant melkeprodusentene, der 90 prosent svarer bekræftende, mens andelen er nede i 53 prosent blant kornprodusentene. Det er sannsynligvis også årsaken til at Østlandet er den landsdelen der flest, 33 prosent, oppgir at de ikke har mottatt rådgivning.

Figur 5-4 Andeler som har benyttet seg av rådgivningstilbud etter produksjonsretning.

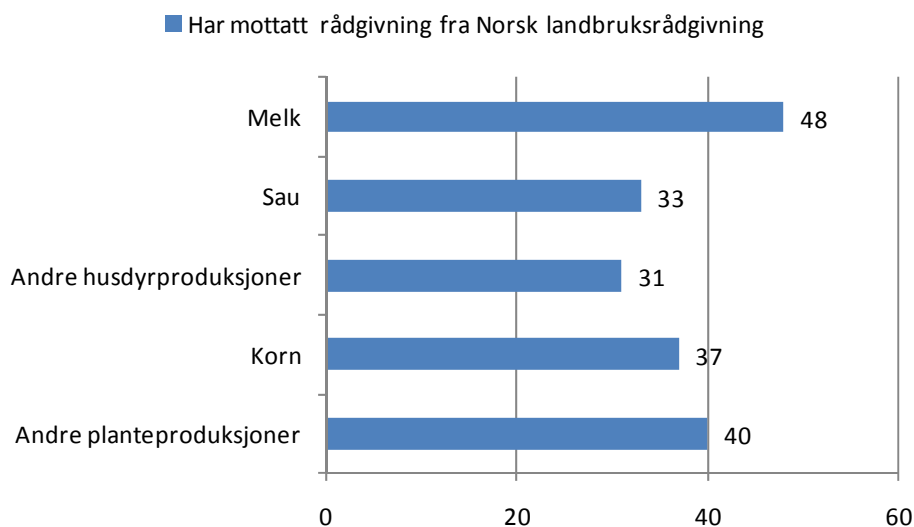

Tilbyderne av rådgivningstjenester er ofte rettet inn mot bestemte produksjoner. Noen er varemottakere, andre er leverandører, for eksempel avlsorganisasjonene. En av organisasjonene, Norsk landbruksrådgivning, er en medlemsorganisasjon, som også gir råd til ikke-medlemmer. Norsk landbruksrådgivning, eller forsøksringene som de også er kjent som, retter seg i utgangspunktet mot alle gårdbrukere, og vi velger derfor å presentere andelene innenfor de ulike produksjonsretningene som har benyttet seg av rådgivning fra disse.

⁹ LU-rapporten "Rammebetingelser for rådgivningstjenesten i norsk landbruk"

Figur 5.5 Andeler som har mottatt rådgivning fra Norsk landbruksrådgivning etter produksjonsretning.

5.3 Kompetanse gir mersmak

Man skulle jo tro at interessen og behovet for å ta etterutdanning og å benytte rådgivningstilbudene er større blant dem som ikke har noen form for landbruksutdanning fra før, men det er ikke tilfelle.

Som vi husker har om lag 50 prosent av respondentene i undersøkelsen landbruksfaglig utdanning av noe slag. Vi ser at tilbøyeligheten til å benytte seg av både rådgivning og etterutdanning er lavere blant de som ikke har landbruksutdanning. Videre ser vi at dersom man benytter seg av etterutdanning, så er også sannsynligheten for at man også benytter seg av rådgivning høyere. Av de som både har landbruksutdanning og har tatt etterutdanning, har hele 84 prosent benyttet seg av rådgivning. Tilsvarende i gruppen som ikke har landbruksutdanning, og som ikke har etterutdanning, så er andelen som har benyttet rådgivning redusert til 56 prosent.

Tabell 5-1 Andeler som har benyttet seg av rådgivning

	Har tatt etterutdanning	Har ikke tatt etterutdanning
Har landbruksutdanning	84	63
Har ikke landbruksutdanning	80	56

Det er også en tendens til at de som er mest satsningsvillige med hensyn til å øke produksjonen på gården også er mest opptatt av å skaffe ny eller mer kunnskap gjennom deltakelse på etterutdanning og/eller ved å benytte seg av rådgivningstilbudene.

Tabell 5-2 *Andeler som har benyttet seg av etterutdanning og rådgivning etter fremtidsplaner for produksjonen på gården*

	Har planer om å øke produksjonen	Har ikke planer om å øke produksjonen
Har deltatt på etterutdanning	73	66
Har mottatt rådgivning	81	68

5.4 Hvor ligger kompetansebehovene?

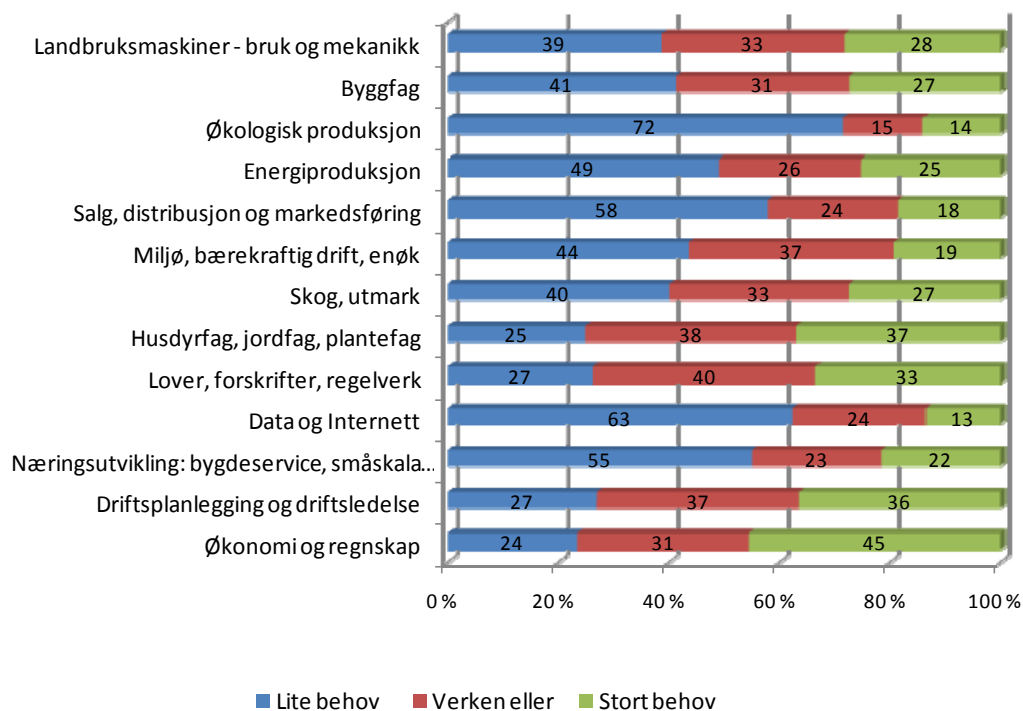
Selv om det ikke er noe formelt krav om kompetanse for å drive gårdsbruk, er det mange utfordringer for den enkelte i det daglige. Mange har flere produksjoner, og hver enkelt av disse stiller krav både til grunnleggende kunnskap og mer spesialisert kunnskap. Gårdbrukerne er selvstendig næringsdrivende, og måten driften organiseres – og gjennomføres på virker både inn på produktene som leveres og på lønnsomheten i driften.

Det er størst kompetansebehov knyttet til økonomi og regnskap. Vi har sett at økonomien på gården er et gjennomgående problemområde for bøndene, og i lys av dette er det naturlig at det er her bøndene etterspør økt skoloring og rådgivning.

Dette er jo også sider ved gårdsdriften som alle er nødt til å forholde seg til uavhengig av hvilke produksjonsretninger de har på bruket. Videre følger områder som husdyr og jordbrusfag, med 37 prosent, driftsplanlegging og driftsledelse, 36 prosent, og lover, forskrifter og regelverk med 33 prosent.

På den andre siden oppgir de at det er lite behov for økt kompetanse om økologisk produksjon. Det er også en lav andel av de nyrekrutterte bøndene som ønsker å lære mer om miljø, bærekraftig drift og enøk. De områdene hvor behovene oppgis som minst er gjerne kunnskap som man ikke har bruk for på eget bruk fordi det er uaktuelt. Data og Internett er her et unntak, og det lave behovet tyder på at de aller fleste nye gårdbrukerne behersker bruken av disse arbeidsmetodene.

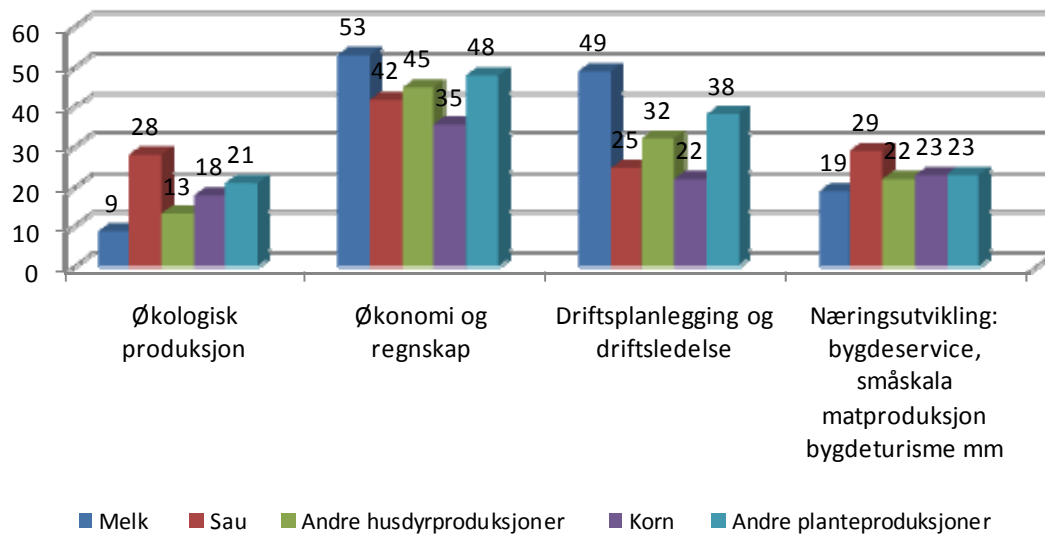
Figur 5-6 I hvilken grad føler du at du har behov for mer kunnskap/kompetanse på områdene som er listet opp under på en skala fra 1 til 5 der 1 er ingen behov og 5 er svært stort behov? 1 og 2 er lite/ingen behov, 3 er verken eller og 4 og 5 er stort behov.

Under vises fire kompetanseområder og andelen som har ”stort behov” for mer kunnskap, etter produksjonstype. Med stort behov har vi valgt de som har svart 4 og 5 på en skala der 1 er ingen behov og 5 er stort behov.

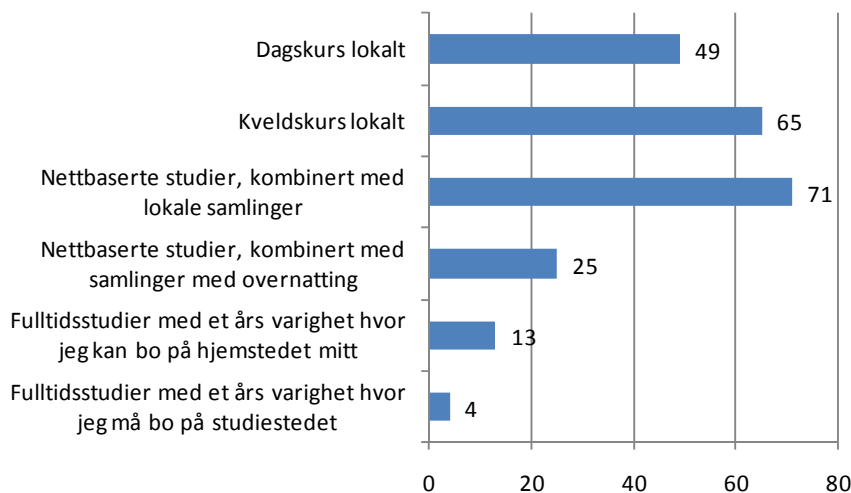
Økonomi og regnskap er oppgitt av flest innenfor alle produksjonene. De som har sau som viktigste produksjonsretning skiller seg fra de øvrige ved å uttrykke et større behov for kunnskap om økologisk produksjon, mens melkeprodusentene har et klart høyere behov for mer kunnskap omkring driftsplanlegging og driftsledelse. Når det gjelder næringsutvikling er det ingen signifikante utslag mellom de ulike produksjonsretningene.

Figur 5-7 *Andeler som oppgir å ha stort behov for mer kunnskap etter produksjonsretning.*

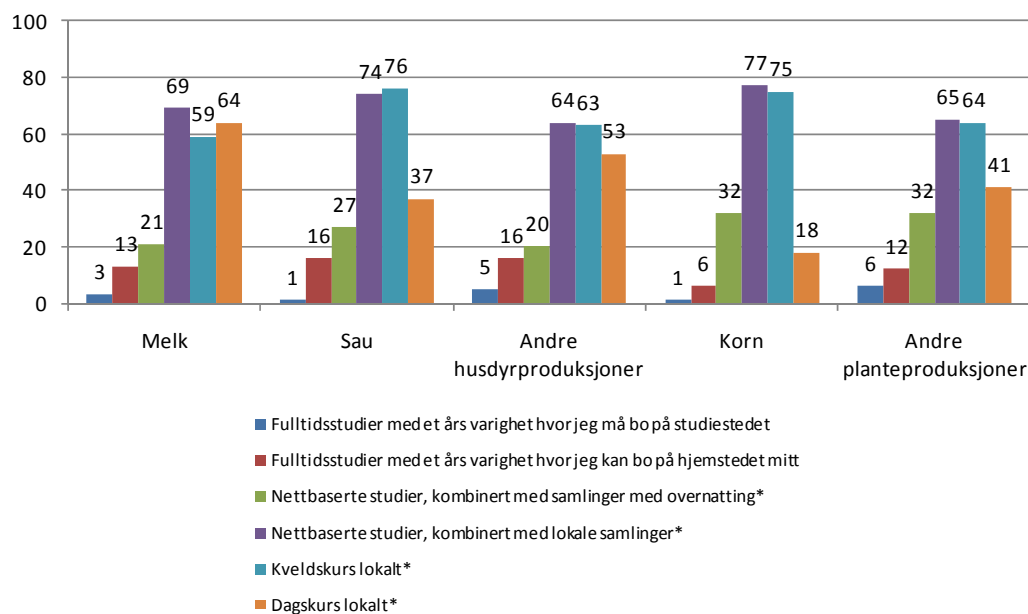
Om man ønsker å tilby målrettede kompetansehevende tiltak, er det avgjørende at disse er tilrettelagt på en slik måte at det er praktisk gjennomførbart for gårdbrukerne å delta. To organiseringsmåter skiller seg ut ved at de nye gårdbrukerne anser de som velegnet for deltakelse. Det vil si at de har svart 4 eller 5 på en skala der 1 er svært dårlig og 5 er svært godt. Hele 71 prosent oppgir at nettbaserte studier, kombinert med lokale samlinger passer godt for deltakelse. Dersom samlingene innebærer overnatting borte synker interessen merkbart. Da oppgir bare 25 prosent at formen passer godt. Nær to av tre, 65 prosent, oppgir at lokale kveldskurs, mens lokale dagskurs er oppgitt av nær halvparten, 49 prosent. De færreste er interessert i fulltidsstudier, spesielt hvis det innebærer at de må bo på studiestedet.

Figur 5-8 *Dersom du skulle ta etterutdanning, hvordan passer de ulike tilbudene for deg? Svar på en skala der 1 er svært godt og 5 er svært dårlig. Figuren viser andeler som har svart 1 og 2.*

Det er ikke slik at alle måtene å organisere kurstilbud passer like godt for alle. Når vi undersøker frekvensene for gårdbrukere med ulike produksjoner er det signifikante forskjeller mellom dem når det gjelder alle tilbudstypene med unntak av de to alternativene for fulltidsstudier. Det går et skille mellom de typiske heltids- og deltidsproduksjonene. Dagskurs lokalt oppgis av en høyere andel av melkeprodusentene og de med andre husdyrproduksjoner enn sau. Gårdbrukere med sauehold og kornprodusentene oppgir derimot nettbaserte studier og kveldskurs som mer aktuelle enn de som har typiske heltidsproduksjoner.

Figur 5-9 Andeler som har oppgitt at ulike tilbud passer godt (1 og 2) etter produksjonsretning.

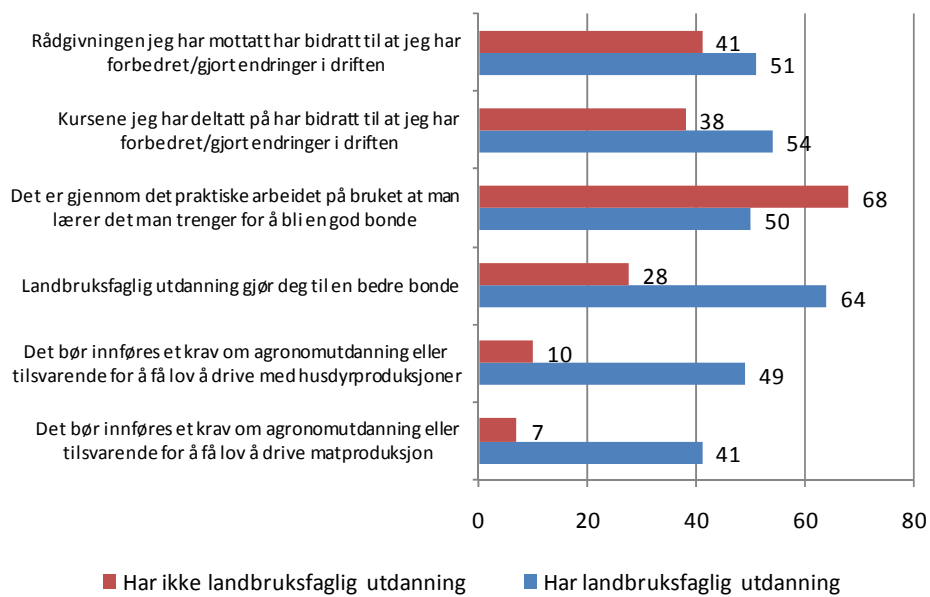

5.5 Holdninger til kompetanse

Informantene er bedt om å oppgi hvor enig eller uenig de er i en del påstander om kompetanse. Holdningene deres fremgår i figur 5-10. I denne sammenhengen er det valgt å splitte holdningene etter om respondentene oppgir å ha landbruksfaglig utdanning eller ikke.

De som har landbruksfaglig utdanning oppgir i høyere grad enn de som ikke har utdanning at de er enig i at rådgivningen og kursene de har tatt har medført at de har forbedret eller gjort endringer i driften. Videre er de i langt høyere grad enn de øvrige enig i at landbruksfaglig utdanning gjør at man blir bedre bønder. Nær halvparten i denne gruppen mener at det bør innføres et krav om agronomutdanning for å få lov til å drive med husdyrproduksjon og fire av ti mener dette også bør gjelde matproduksjon generelt. Til påstanden om at det er gjennom det praktiske arbeidet på bruket man lærer det man trenger for å bli en god bonde er de uten utdanning mer enige enn de med utdanning. Det er imidlertid høy grad av enighet om dette i begge gruppene.

Figur 5-10 Hvor enig er du i påstandene under på en skala fra 1 til 5 der 1 er helt uenig og 5 er helt enig? Andeler som er enig, det vil si svart 4 og 5.

6 Idealtyper av nye bønder

Målet med dette kapittelet er å undersøke om det eksisterer segmenter av nyrekruttede bønder som deler holdninger, behov og verdier ovenfor den næringen de har valgt å gå inn i. Dette gjør vi gjennom å gruppere respondentene sammen etter deres syn på sentrale landbrukspolitiske tema.

Gjennom en faktoranalyse har vi skissert opp ulike *idealtypiske bønder*, som hver for seg har visse innbyrdes fellestrekk. Målet med denne fremgangsmåten er å forenkle virkeligheten slik at særtrekk blir lettere å fange opp og således identifisere likheter og skillelinjer blant respondentene, og slik få en litt bedre oversikt over holdninger og tanker blant ”nye bønder”.

6.1 Holdninger til landbrukspolitikk

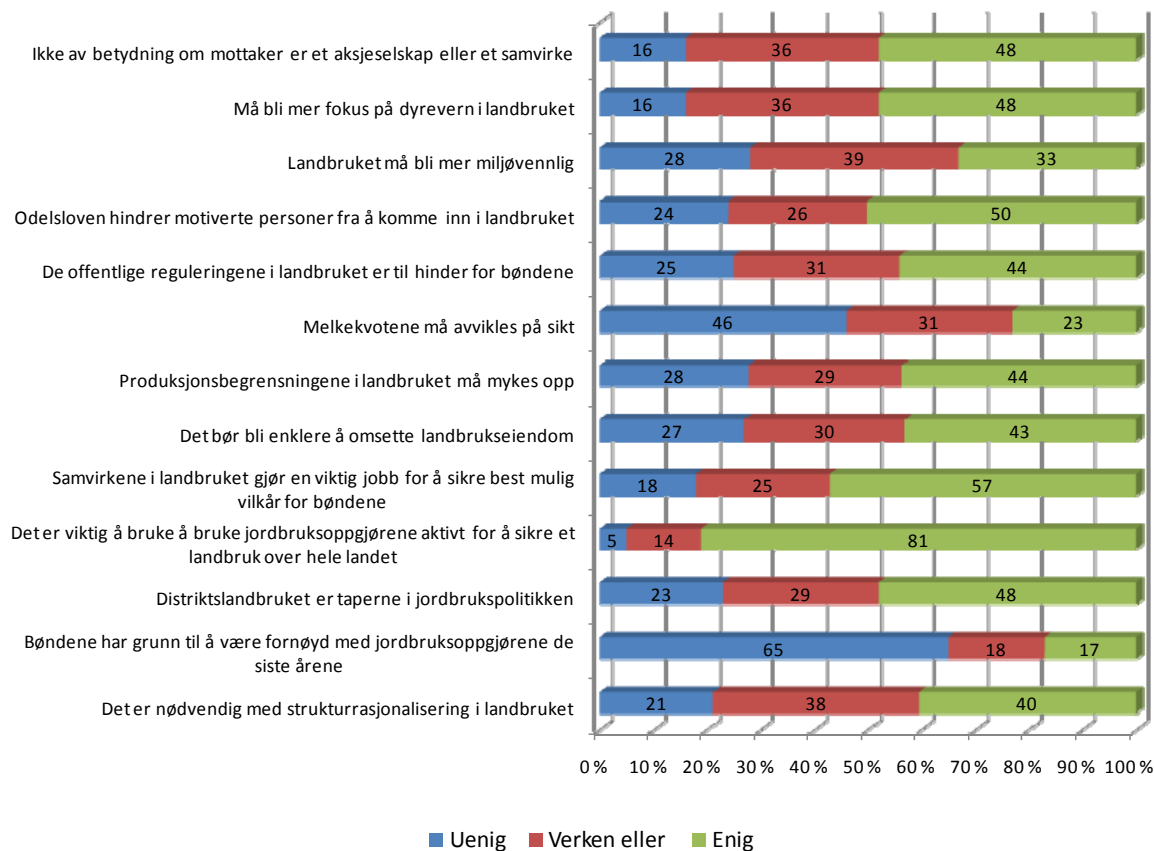
I undersøkelsen ble respondentene bedt om å uttrykke sitt syn på en del relevante landbrukspolitiske spørsmål. Enkelte av disse ble brukt til å segmentere ut bønder som deler holdninger og behov. Først vil vi presentere hvordan utvalget som helhet forholdt seg til de aktuelle påstandene.

Svorskalaen for påstandene er fra 1 til 5, der 1 er helt uenig og 5 er helt enig. Vi valgt å gruppere gårdbrukerne slik at de som har svart 1 eller 2 er uenig i påstanden, de som har svart 3 er verken enig eller uenig og de som har svart 4 eller 5 er enig.

Det er stor oppslutning om å bruke jordbruksoppgjøret som et virkemiddel for å sikre distriktslandbruket. Over 80 prosent er enige i denne påstanden. Det er likevel en betydelig misnøye med resultatet fra jordbruksoppgjørene de siste årene.

Generelt er det likevel stor splittelse rundt de ulike påstandene i undersøkelsen. Dette viser tydelig at nyrekruttede bønder ikke er noen homogen gruppe, men at det finnes ulike verdi- og holdningsmønstre blant dem.

Figur 6-1 *Hvor enig er du i påstandene under på en skala fra 1 til 5 der 1 er helt uenig og 5 er helt enig? (1 og 2 er uenig, 3 er verken eller og 4 og 5 er enig).*

Generelt er det som nevnt stor variasjon i hvordan gårdbrukerne stiller seg rundt de ulike påstandene i undersøkelsen. Dette viser tydelig at nyrekrutterte bønder ikke er noen homogen gruppe. I tillegg til disse påstandene om holdninger til jordbrukspolitikken har vi valgt å ta med to av påstandene om kompetanse som ble presentert i figur 5.10 i forrige kapittel i vår videre analyse.

6.2 Faktoranalyse

Faktoranalyse er kort fortalt en statistisk metode som brukes til å redusere større datamengder til et mindre sett av latente, underliggende faktorer. Det er en måte å vurdere hvorvidt folks fordeling på en rekke variabler er influert av det samme underliggende fenomenet. I vårt tilfelle betyr det at bøndenes svarfordeling på de tretten spørsmålene (se tabell 6-1) kan avsløre et sett latente, underliggende "bondetyper" som deler visse egenskaper, interesser og verdier.

Mer teknisk leter faktoranalysen etter mønstre i data på grunnlag av korrelasjon mellom de ulike variablene i analysen (Eikemo og Clausen 2007:221). På den måten kan man trekke ut

klynger av variabler som er høyt korrelert med hverandre, samtidig som de er lavt korrelerte med andre observerte variabler.

Resultatet av en faktoranalyse avhenger ikke bare av svarene, men også av spørsmålene. Derfor er det viktig å benytte spørsmål som kan fange opp sentrale motsetninger på feltet. I vår analyse har vi valgt å bruke 13 av påstandene som omhandler temaene: *Holdning til landbrukssamvirkene, distriktslandbruk versus landbruk i mer sentrale områder, strukturrasjonalisering, statens rolle i landbruket, miljø- og dyrevern og akademisk versus praktisk landbrukskompetanse.*

6.3 Regresjonsanalyse

Etter at gårdbrukerne er kategorisert inn i ulike grupper ved hjelp av faktoranalysen, har vi benyttet oss av multivariat regresjonsanalyse. Dette gjøres for å få en større forståelse av gruppene, og bedre kunne forklare hvorfor de deler visse holdninger og verdier. Regresjonsanalysen gir mulighet til å undersøke hvilken effekt en uavhengig variabel har på en avhengig, mens andre faktorer som kan tenkes å påvirke holdes konstant. Som avhengig variabel i regresjonsanalysen benytter vi oss av faktorladningene fra faktoranalysen, dvs. de ulike "bondetyper". På den måten vil regresjonsanalysen kunne fortelle oss hvilke variabler som er knytt til hvilke faktor, og hvor sterk denne relasjonen er.

6.4 Hva kan analysene fortelle om fremtidens bønder?

Faktoranalysen viser hvilke holdninger, ovenfor sentrale tema innenfor landbruket, som typisk henger sammen. Ut fra disse sammenhengene kan en fremstille ulike kategorier av gårdbrukere. De ulike kategoriene representerer derfor holdninger og standpunkt som typisk hører sammen. Om disse kategoriene kan sies å representere spesielle "typer" av bønder, må vurderes fra forskeren sin side. Det er derfor viktig å huske på at "innslaget av skjønn er betydelig"¹⁰ i slike analyser, og at de idealtypiske bøndene ikke nødvendigvis eksisterer empirisk.

Gjennom å identifisere holdningsmønstre kan man likevel danne seg et bilde av sentrale skillelinjer blant de nye bøndene i Norge. Grupper som deler holdninger og verdier, vil gjerne også ha de samme ønskene, fremtidsutsiktene og fremgangsmåtene når det kommer til arbeidet på gården. Ved at analysen identifiserer enkelte trekk og mønstre vil man kunne si noe om de ulike gruppenes rolle i landbruket, og deres motiv for å være innenfor næringen. Videre kan man få visse antydninger om hvilke behov de ulike kategoriene har, og hvilke kvaliteter og ressurser de besitter.

---

¹⁰ Hellevik, Ottar (1999). *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap* Oslo: Universitetsforlaget.

I undersøkelsen ”*Trønderbonden: typer og tilpasninger i trøndersk landbruk*” fra 2005, gjør Jostein Vik en lignende analyse av bønder i Trøndelag. Følgelig vil vi i dette kapittelet trekke på funn og tankegods fra denne undersøkelsen. Vik identifiserer seks ulike idealtypiske bønder:

- *Proffbonden*: Ekspansiv, tro på landbrukssamvirket, har ofte landbruksutdanning, yrkesstolthet og yrkesidentitet som bonde
- *Bygdepatrioten*: Svært samvirketro, ser det som utenkelig å slutte som bonde eller forlate bygda. Oppfordrer arvinger til å ta over, og beskriver det landbruksfaglig miljøet som godt.
- *Gründeren*: Sterkt orientert mot å utvikle tilleggsnæringer eller satse på videreforedling av ressursene på bruket.
- *Økologen*: Miljøorientert gårdbruker som vurderer økologisk landbruk som mer miljøvennlig og mer dyrevennlig enn det konvensjonelle landbruket.
- *Kverulanten*: Dette er kranglefantene som trives godt på bygda til tross for de mange og sterkt kritiske standpunktene sine.
- *Exitbonden*: Sliten, litt eldre gårdbruker som ikke vil investere mer i bruket, og heller ikke vil tilrå noen å ta over.

I våre analyser tar vi ikke utgangspunkt i de samme holdningsspørsmålene som Vik gjør i sin undersøkelse. I den grad hans grupperinger fanger opp sentrale verdier og holdninger i det norske landbruket, kan vi forvente å identifisere enkelte av de samme kategoriene i vårt datamaterial.

6.4.1 Kategorisering

Analysen av de 13 utvalgte spørsmålene/påstandene ga fire kategorier, eller idealtypiske bønder. Resultatene av analysen er gjengitt i tabell 6-1.

Tabell 6-1

Variabler	Kategori			
	Kategori 1	Kategori 2	Kategori 3	Kategori 4
Produksjonsbegrensningene i landbruket må mykes opp	0,745	-0,011	-0,204	-0,086
De offentlige reguleringene i landbruket er til hinder for bøndene	0,722	-0,086	-0,254	-0,027
Det bør bli enklere å omsette landbrukseiendom	0,657	0,116	0,147	-0,026
Odelstven hindrer motiverte personer fra å komme inn i landbruket	0,631	0,19	0,242	0,047
Landbruket må bli mer miljøvennlig	0,041	0,841	0,092	0,022
Landbruket må ha mer fokus på dyrevern	0,129	0,825	0,029	0,092
Bøndene har grunn til å være fornøyd med jordbruksoppkjørene de siste årene	-0,032	0,323	0,317	-0,08
Det bør innføres et krav om agronomutdanning eller tilsvarende for å få lov å drive matproduksjon	0,027	0,104	0,65	0,066
Det er gjennom det praktiske arbeidet på bruket at man lærer det man trenger for å bli en god bonde	0,062	-0,06	-0,547	0,077
Det er nødvendig med strukturrasjonalisering i landbruket	0,402	-0,019	0,51	-0,168
Det er viktig å bruke å bruke jordbruksoppkjørene aktivt for å sikre et landbruk over hele landet	-0,096	-0,005	0,043	0,81
Distriktslandbruket er taperne i jordbrukspolitikken	0,079	-0,059	-0,219	0,685
Samvirkene i landbruket gjør en viktig jobb for å sikre best mulig vilkår for bøndene	-0,258	0,021	0,467	0,476

Verdiene i kategori 6-1 viser hvor sterkt de ulike påstandene korrelerer med hver faktor/kategori. Ladninger med høy verdi skal vektlegges mest i tolkningen av faktorene/kategoriene. De påstandene som lader sterkest er markert med rødt i tabellen. Vanligvis legger en liten vekt på ladninger som er mindre enn 0,3 i tallverdi. Vi har likevel markert ladninger som ligger tett opp mot 0,3 i grønt. Dette er altså kun moderate sammenhenger, og vil derfor vektlegges mindre i tolkningen.

6.5 Gruppe 1 – Den egenrådige bonden

Den første faktoren gir et bilde av en type bønder som gjennomgående er kritisk til ulike former for formynderi, både fra myndighetene og fra landbrukssamvirkene. Vi har derfor valgt å titulere denne kategorien for *Den egenrådige bonden*¹¹. Påstandene som lader høyest

¹¹ En andel på rundt 20 prosent av respondentene er sterkest koblet til denne kategorien.

er ”produksjonsbegrensningene i landbruket må mykes opp” og ”de offentlige reguleringene i landbruket er til hinder for bøndene”. Vi ser også et ønske om større råderett til å omsette landbrukseiendommer uten politisk styring. Den egenrådige bonden stiller seg positiv til strukturrasjonaliseringen av det norske landbruket, men er negativ til den jobben samvirkene gjør for bøndene.

Det er nærliggende å sammenligne de holdningene som den egenrådige bonden står for, med den landbrukspolitiske politikken som blir ført av Fremskrittspartiet og til dels Høyre. Det er bønder som ikke har tro på dagens landbrukspolitikk, som er preget av utbredt styring og regulering. De ønsker å ha kontroll over hva de produserer og hvordan de gjør det, uten unødvendig offentlig innblanding. At de også er kritisk til samvirkeorganisasjonenes arbeid, bygger også opp under bilde av en autonom bonde som mener det er for mye reguleringer i landbruket.

6.4.2 Hvem er den egenrådige bonden?

	b	Beta	sig
(Constant)	,357	,000	,292
Alder	-,002	-,009	,769
Kjønn	,056	,021	,508
Øvrige østlandet (ref. Oslo/Akershus)	-,210	-,095	,032
Agder/rogaland (ref. Oslo/Akershus)	-,171	-,058	,147
Vestlandet (ref. Oslo/Akershus)	-,181	-,066	,116
Trøndelag (ref. Oslo/Akershus)	-,181	-,073	,085
Nord-Norge (ref. Oslo/Akershus)	-,044	-,012	,744
Størrelse på jordbruksareal i drift	,012	,016	,686
Mottatt rådgivning	-,158	-,069	,042
Antall årsverk på gården	,031	,039	,403
Antall dager ferie	,009	,012	,727
Andel av husstandens inntekt fra gårdsdriften?	-,039	-,044	,302
Ikke arbeid utenfor gårdsdrifta	,030	,014	,714
Har investert mer i bruket enn det som er sunt	,047	,066	,038
Høyere utdanning	-,176	-,087	,008
Vil redusere eller avvikle driften neste fem år	,219	,061	,052
Produksjon - melk (ref. "annet")	-,355	-,176	,000
Produksjon - sau (ref. "annet")	-,182	-,064	,110
Produksjon - gris (ref. "annet")	-,249	-,059	,108
Produksjon - storfekjøtt (ref. "annet")	-,161	-,046	,212
Produksjon - korn (ref. "annet")	-,253	-,086	,038
Forklart varians: R-square=0,053			

De variablene hvor det er signifikante sammenhenger med kategorien i regresjonskjøringen er markert med grått.

Med hensyn til kjønn, alder, arealstørrelse, geografisk plassering og produksjonsretning er det få særtrekk ved Den egenrådige bonden. Unntaket er at vi finner få av dem blant brukere med melk eller kornproduksjon og noe færre fra det øvrige Østlandet enn resten av landet¹².

Opposisjonen mot det offentlige virkemiddelapparatet kan tyde på at dette er bønder som er frustrert over tilstandene i næringen, og pessimistiske med hensyn til den fremtidige utviklingen. Dette gjenspeiler seg i at den egenrådige bonden har tilbøyeligheter til å ville redusere eller avvikle driften de kommende årene.

Til tross for at Den egenrådige bonden ikke har investert mer enn øvrige bønder, har de større sannsynlighet for å mene at de har investert mer i bruket enn hva som sunt er. Selv om denne sammenhengen ikke er veldig sterk, er den likevel med på å underbygge bildet av en gårdbruker som opplever høyt kapital slit, og som er misfornøyd med egen økonomiske situasjon.

Den egenrådige bonden fremstår ikke som veldig opptatt av å utvikle egen kompetanse ettersom de i liten grad benytter seg av tilgjengelige rådgivningstilbud. Analysene viser også at det er en underrepresentasjon av bønder med høyskole- eller universitetsutdanning i denne gruppen. At bøndene som ønsker å forlate landbruket også er de med lavest utdanning er et tankekors, ettersom personer med lav utdanning generelt vil slite mer med å finne alternativt arbeid. Denne kategorien av gårdbrukere er dermed den litt negativt innstilte bonden som egentlig heller mest mot at han eller hun kan tenke seg noe annet å gjøre, samtidig som alternativene kanskje ikke er så mange for noen av dem.

6.5 Gruppe 2 – Idealistbonden

Den andre kategorien har vi kalt *Idealistbonden*¹³. To forhold lader svært høyt i denne kategorien: At landbruket må bli mer miljøvennlig, og at det må få mer fokus på dyrevern. De observerte faktorladningene fanger altså opp en type bønder som i noe større grad enn andre bønder er opptatt av å drive et landbruk som er bra for husdyrene, og hvor kulturlandskapet blir en positiv del av naturen rundt. Slik sett kan en si at denne gruppen typisk vektlegger et miljøperspektiv i og rundt gårdsdriften, fremfor fokuset på ren matproduksjon.

Vi ser også at påstanden ”bøndene har grunn til å være fornøyd med jordbruksoppgjørene de siste årene” lader positivt hos idealistbonden. Dette kan tolkes på flere måter, men en mulighet er at det signaliserer en tilfredshet med egen arbeidssituasjon, og da også med hvordan samfunnet verdsetter arbeidet deres.

---

¹² Det øvrige Østlandet utgjør alle østlandsfylkene med unntak av Oslo og Akershus.

¹³ En andel på rundt 15 prosent av respondentene er sterkest koblet til denne kategorien.

6.5.1 Hvem er idealistbonden?

	b	Beta	sig
Konstant	-,711		,064
Alder	,002	,008	,797
Kjønn	,195	,073	,024
Standarden på produksjonsapparat og bygninger på tidspunktet du overtok bruket?	-,037	-,038	,248
Øvrige østlandet (ref. Oslo/Akershus)	,109	,050	,265
Agder/rogaland (ref. Oslo/Akershus)	-,049	-,017	,674
Vestlandet (ref. Oslo/Akershus)	-,087	-,031	,452
Trøndelag (ref. Oslo/Akershus)	,116	,046	,274
Nord-Norge (ref. Oslo/Akershus)	,151	,041	,273
Høyere utdanning	,184	,091	,006
Økologisk drift	,526	,166	,000
Har gjort større investeringer eller har planer om det	-,006	-,003	,936
Heltidsarbeid (ref. fulltid gård)	-,110	-,055	,213
Detilidsarbeid (ref. fulltid gård)	-,029	-,013	,730
Overtok på fritt marked	,157	,052	,111
Størrelse på jordbruksareal i drift	-,010	-,014	,712
Antall dager ferie	,058	,082	,015
Produksjon - melk (ref. "annet")	,036	,018	,707
Produksjon - sau (ref. "annet")	,282	,099	,015
Produksjon - gris (ref. "annet")	-,147	-,035	,332
Produksjon - storfekjøtt (ref. "annet")	-,047	-,013	,718
Produksjon - korn (ref. "annet")	,052	,018	,665
Forklart varians: R-square=0,089			

Om man ser på typiske karaktertrekk som alder, kjønn og utdanning finner man først at kvinner har større sannsynlighet for å tilhøre denne gruppen enn menn. Vi finner også at bønder med høyskole eller universitetsutdannelse er andelsmessig overrepresentert blant idealistbøndene.

Det er også interessant at variabelen "antall dager ferie" fremstår som en signifikant og positiv forklaringsfaktor. En nærliggende tolkning er at lyst og interesse er en viktigere drivkraft for denne type bønder enn hva behov, nødvendighet eller profitt er, og at de benytter seg av de mulighetene som ligger i avløserordninger eller andre muligheter for å kunne ta ut ferie.

Den forklaringsvariabelen som i størst grad øker sannsynligheten for å høre til i denne kategorien er likevel økologisk drift. Dette er ikke overraskende tatt fokuset på dyre- og miljøvern i betraktning. Alt i alt danner det seg et bilde av en bonde som "tenker grønt".

6.6 Gruppe 3 – Den teoretisk orienterte bonden

Gruppe 3 har vi titulert *Den teoretisk orienterte bonden*¹⁴. Denne kategorien henger i hovedsak sammen med et fokus på formell faglig kompetanse. Komponenten skårer høyest på påstanden om at det må formelle krav til for å drive matproduksjon, og tilsvarende lavest på påstanden om at den beste måten å bli en god bonde er gjennom praktisk arbeid.

Faktorladningene tyder videre på at Den teoretisk orienterte bonden støtter opp under arbeidet samvirkene gjør for bøndene, og de har vært fornøyde med resultatene av jordbruksoppkjørene de siste årene. Selv om de mener at odelsloven kan være til hinder for å få motiverte bønder inn i landbruket, er de positiv til offentlige reguleringer i helhet. Funnene her kan tyde på at det er i denne gruppen vi ser den mest nyanserte forståelsen av ulike landbrukspolitiske temaer. Vi ser også at denne ”bondetypen” mener de strukturrasjonaliseringsprosessene vi ser i næringa i dag er nødvendige.

6.6.1 Hvem er den teoretisk orienterte bonden?

Den teoretisk orienterte bonden er overrepresentert på Østlandet og underrepresentert i Nord-Norge. Utdanningsnivå har tradisjonelt stor innvirkning på holdninger og verdier, og ikke uventet er bønder som enten har formell landbruksfaglig utdanning eller høyere utdanning innenfor et annet fagfelt tydelig overrepresentert blant ”De teoretisk orienterte bøndene”. Denne bonden har større sannsynlighet enn andre bønder for å ha oppsøkt ulike rådgivningstilbud. Noe som igjen viser at det er bønder som allerede har enten landbruksfaglig utdanning eller høyskole/universitet innenfor andre fagområder som oftest søker å skaffe seg ytterlige kompetanse.

Denne bonden skiller seg ut når det kommer til investerings- og satsningsvilje. De ser det som sannsynlig at de vil øke produksjonen de neste fem årene, og er også overrepresentert blant bøndene som har, eller skal investere for over en halv million eller mer. Størrelsen på jordbruksarealet er også positivt korrelert med å være skrivebordsbonde. Samtidig mottar disse gårdbrukerne i mindre grad BU-støtte enn mange andre.

Alt i alt ligger ”Den teoretisk orienterte bonden” tett opp til hva Jostein Vik har kalt ”den ekspansive samvirkebonden”. Det er en profesjonell, landbruksfaglig utdannet gårdbruker, som har høy yrkesstolthet og ønsker å øke produksjonen på bruket sitt de kommende årene, der de ser for seg en fremtid som aktiv gårdbruker.

---

¹⁴ En andel på rundt 35 prosent av respondentene er sterkest koblet til denne kategorien.

	b	Beta	sig
Konstant	-,798	,000	,007
Alder	,001	,003	,927
Kjønn	-,099	-,037	,189
Øvrige østlandet (ref. Oslo/Akershus)	,330	,067	,024
Agder/rogaland (ref. Oslo/Akershus)	-,107	-,036	,248
Vestlandet (ref. Oslo/Akershus)	-,126	-,045	,158
Trøndelag (ref. Oslo/Akershus)	-,036	-,014	,640
Nord-Norge (ref. Oslo/Akershus)	-,241	-,066	,029
Størrelse på jordbruksareal i drift	,068	,093	,005
Standarden på produksjonsapparat og bygninger på tidspunktet du overtok bruket?	,034	,035	,227
Høyere utdanning	,202	,099	,001
Mottatt rådgivning	,132	,058	,056
Formell landbruksutdanning	,635	,319	,000
Planer om å øke produksjonen	,183	,092	,004
Har gjort større investeringer eller har planer om det	,211	,094	,005
BU-støtte	-,149	-,071	,035
Produksjon - melk (ref. "annet")	-,048	-,024	,579
Produksjon - sau (ref. "annet")	-,100	-,035	,329
Produksjon - gris (ref. "annet")	,000	,000	,999
Produksjon - storfekjøtt (ref. "annet")	-,197	-,057	,088
Produksjon - korn (ref. "annet")	-,309	-,104	,004
Forklart varians: R-square=0,205			

6.7 Gruppe 4 – Den tradisjonelle distriktsbonden

Den underliggende uobserverte faktoren som ligger til grunn for de observerte variabelverdiene har vi kalt *distriktsforankring*. Denne komponenten lader svært høyt på påstander om at distriktslandbruket er taperen i jordbrukspolitikken og at jordbruksoppgjørene må fokusere på å skape et desentralisert landbruk. Vi ser også at personer med slike meninger også er de mest samvirkeorienterte. Vi ser også at en positiv innstilling til distriktslandbruket og samvirkene henger sammen med en kritisk holdning til strukturrasjonalisering, selv om denne ladningen bare er moderat.

Resultatene fra faktoranalysen tyder på et engasjement for distriktenes og distriktslandbrukets vilkår, og en tilhørighet til landbruksfamilien. Samlet sett danner det et bilde av en ”type” med sterk bygde- og bondeidentitet, som vi har kalt *Den tradisjonelle distriktsbonden*¹⁵. Resultatene ligger tett opp til hva Jostein Vik har kalt ”bygdepatrioten” (Vik 2005: 21) – en post-produktivistisk representant for landbrukets multifunksjonelle og distriktpolitiske rolle.

¹⁵ En andel på rundt 30 prosent av respondentene er sterkest koblet til denne kategorien.

6.7.1 Hvem er Den tradisjonelle distriktsbonden?

	b	Beta	sig
Konstant	-,260	,000	,478
Alder	-,005	-,024	,457
Kjønn	,101	,037	,247
Øvrige østlandet (ref. Oslo/Akershus)	,046	,020	,645
Agder/rogaland (ref. Oslo/Akershus)	,134	,046	,262
Vestlandet (ref. Oslo/Akershus)	,209	,073	,076
Trøndelag (ref. Oslo/Akershus)	,181	,072	,091
Nord-Norge (ref. Oslo/Akershus)	,329	,089	,018
Størrelse på jordbruksareal i drift	-,063	-,085	,022
Standarden på produksjonsapparat og bygninger på tidspunktet du overtok bruket?	-,010	-,011	,745
Formell landbruksutdanning	,061	,030	,356
Heltidsarbeid (ref. fulltid gård)	-,013	-,006	,885
Detilidsarbeid (ref. fulltid gård)	,058	,025	,495
Økologisk drift	-,098	-,030	,342
Har gjort større investeringer eller har planer om det	-,063	-,027	,457
Avstand til nærmeste tettsted med relevant arbeid utenom gårdsdriften?	,096	,084	,008
Høyere utdanning	-,037	-,018	,574
BU-støtte	,168	,079	,034
Planer om å holde produksjonen lik	,147	,071	,035
Produksjon - melk (ref. "annet")	,323	,158	,001
Produksjon - sau (ref. "annet")	,269	,093	,022
Produksjon - gris (ref. "annet")	-,119	-,028	,440
Produksjon - storfekjøtt (ref. "annet")	,241	,068	,068
Produksjon - korn (ref. "annet")	-,194	-,064	,114
Forklart varians: R-square=0,095			

Regresjonsanalysen med faktorscoren fra komponentanalysen som avhengig variabel understreker til dels bildet vi har tegnet ovenfor.

Vi ser at geografisk plassering har betydning for om man skårer høyt på distriktsforankring. Gårdbrukere fra Nord-Norge og Vestlandet skårer signifikant høyere enn hva man gjør i de øvrige landsdelene. Vi finner også at bønder som driver med storfe (kjøtt/melk) og sauehold er overrepresentert i denne kategorien.

Ikke overraskende henger også avstand til nærmeste tettsted med relevant arbeid utenfor gården, sammen med om man kan plasseres i denne kategorien. Videre er størrelsen på gården negativt korrelert med faktorskåren. Regresjonsanalysen tyder med andre ord på at disse holdningene er beskrivende for småbønder fra mindre norske bygder.

Den tradisjonelle distriktsbonden ønsker å holde produksjonen på samme nivå som i dag. Dette underbygger påstanden om at dette er personer som i større grad driver ut fra en steds- og yrkesmessig forankring fremfor en ”drive butikk”-holdning.

Litteratur

- Andgard, A. et al. (2009). *Rekruttering til landbruket: Odelsbarns holdninger til overtakelse av gård*. Rapport nr. 2. Landbrukets Utredningskontor. Oslo.
- Bjørkhaug, H. (2006). Sustainable agriculture in the Norwegian farmers' context: Exploring farming habitus and practice on the Norwegian agricultural field. *The International Journal of Environmental, Cultural, Economic and Social Sustainability* 4/2 123-131.
- Blekesaune, A. (1997). Agrarsosiologien og dens bidrag til de samfunnsvitenskapelige perspektiver på dagens jordbruk. *Landbruksøkonomisk forum*, 14(2) 31-42.
- Eikemo, T.A. og T.H. Clausen (red.). (2007). *Kvantitativ analyse med SPSS*. Tapir akademisk forlag.
- Eldby, H. (1996). *Skal – skal ikke? Om odelsgutters og odelsjenters valg om overtakelse*. LU-rapport nr. 4. Landbrukets Utredningskontor. Oslo.
- Haukås, T. et al. (2009). *Gjeld og driftskredittundersøkelse på bakgrunn av driftsgranskingsmaterialet for 2008*. Nilf-notat 2009-20. Oslo.
- Løwe, T. (2009). Yrkeskombinasjon og arbeidsbelastning blant gårdbrukere. I A. Barstad og K. Skrede (red.). *Levekår i landbruket 1995-2004. Livsformer og rammebetingelser i endring*. Statistiske analyser, Statistisk Sentralbyrå, Oslo.
- Løwe, T. (2006). Bondens kontroversielle inntektsgrunnlag. *Samfunnspeilet nr. 1, 2006*. Statistisk sentralbyrå, Oslo.
- Nyhammer, E. (2010). *Fremtidsplaner for produsenter av kumelk*. Rapport nr. 1. Landbrukets Utredningskontor, Oslo.
- Rognstad O. og T. A. Steinsset (2008). *Landbruket i Norge 2007. Jordbruk – Skogbruk – Jakt*. Statistiske analyser, Statistisk sentralbyrå. Oslo.
- Strøm, B. et al. (1999). *Rammebetingelser for rådgivningstjenesten i norsk landbruk*. Upublisert rapport. Landbrukets Utredningskontor, Oslo.
- St.prp. nr. 75 (2008-2009). Om jordbruksoppjøret 2009 – endringer i statsbudsjettet for 2009 mm Tilråding fra Landbruks- og matdepartementet. Oslo.
- Tviberg, L. K og E. Haanes. (1999). *Nye bønder*. Rapport nr. 1. Landbrukets Utredningskontor, Oslo.
- Vik, J. (2005). *Trønderbonden: Typer og tilpasninger i trøndersk landbruk*". Rapport nr 5/05, Trondheim. Norsk Senter for Bygdeforskning.

Spørreundersøkelse blant nye gårdbrukere

Først ønsker vi litt bakgrunnsinformasjon om deg.

1) Kjønn

Mann

Kvinne

2) Hvilket år er du født? (bruk bare tall i svaret, ex. 1972)

3) Fylke. Velg alternativ

Akershus

Aust-Agder

Buskerud

Finnmark

Hedmark

Hordaland

Møre og Romsdal

Nordland

Nord-Trøndelag

Oppland

Oslo

Rogaland

Sogn og Fjordane

Sør-Trøndelag

Telemark

Troms

Vest-Agder

Vestfold

Østfold

4) Sivilstand

Gift

Samboer

Ugift

Skilt/separert

Enke/enkemann

5) Hvordan overtok du gårdsbruket?

Jeg tok over innen familien (odel eller åsete)

Jeg kjøpte gården på åpent marked

6) Hvilket forhold veide tyngst da du valgte å ta over gården?

Ønsket å bo på gården

Interesse for gårdsarbeid

Ønsket å unngå at gården gikk ut av slekta

7) Hvem har hovedansvaret for driften av gården?

- Jeg selv
- Samboer/ektefelle
- Begge
- Andre

8) Hva er størrelsen på jordbruksareal i drift? (Ta her også med leid areal dere disponerer)

- Under 50 dekar
- 50-99 dekar
- 100-199 dekar
- 200-299 dekar
- 300-499 dekar
- 500 dekar eller mer
- Vet ikke

9) Hvilke produksjoner driver du på gården i dag? (flere svar mulig)

- Kumelkproduksjon
- Geitemelkproduksjon
- Sauehold
- Slaktegrisproduksjon/smågrisproduksjon
- Egg- og/eller fjørfeproduksjon
- Storfekjøttproduksjon
- Korn
- Frukt, grønnsaker/veksthus og/eller poteter
- Skog/tømmer
- Engproduksjon
- Annet

10) Hvilke av de produksjonene du nevnte er den viktigste for økonomien på gården?

- Kumelkproduksjon
- Geitemelkproduksjon
- Sauehold
- Slaktegrisproduksjon/smågrisproduksjon
- Egg- og/eller fjørfeproduksjon
- Storfekjøttproduksjon
- Korn
- Frukt, grønnsaker/veksthus og/eller poteter
- Skog/tømmer
- Engproduksjon
- Annet

Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

- Hvilke produksjoner driver du på gården i dag? (flere svar mulig)
- Kumelkproduksjon

11) Hvor stor er kvoten på bruket ditt? (Dersom du driver i samdrift, ta likevel bare med din egen kvote)

- Under 75 000 liter
- 75 000 - 99 000 liter
- 100 000 - 149 000 liter
- 150 000 - 199 000 liter
- 200 000 liter eller mer

Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Hvilke produksjoner driver du på gården i dag?

- Kumelkproduksjon

12) Har du kjøpt eller leid kvote etter at du tok over bruket?

Ja, jeg har kjøpt kvote

Ja, jeg har leid kvote

Ja, jeg har både kjøpt og leid kvote

Nei, jeg har verken kjøpt eller leid kvote

Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Hvilke produksjoner driver du på gården i dag?

- Kumelkproduksjon

13) Har du planer om å kjøpe eller leie mer kvote? Ja, jeg vil gjerne kjøpe mer kvote hvis mulig

Ja, jeg vil gjerne leie mer kvote hvis mulig

Jeg vil både kjøpe og leie kvote om det er mulig

Nei

Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Hvilke produksjoner driver du på gården i dag?

- Kumelkproduksjon

14) Driver du melkeproduksjonen i samdrift med andre?

Ja

Nei

Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Driver du melkeproduksjonen i samdrift med andre?

-Nei

Hvilke produksjoner driver du på gården i dag?

- Kumelkproduksjon

15) Har du planer om å gå i samdrift med andre på melk i løpet av de neste fem årene?

Ja

Nei

Ikke sikker

Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Driver du melkeproduksjonen i samdrift med andre? - Ja

16) Hvor stor er den samlede melkeknoten til samdriften?

Opp til 300 000 liter

300 - 399 000 liter

400 - 499 000 liter

500 - 599 000 liter

600 000 liter eller mer

Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Driver du melkeproduksjonen i samdrift med andre? - Ja

17) Hvordan er arbeidsfordelingen i samdriften du er med i?

Jeg er hovedansvarlig for driften og gjør mesteparten av arbeidet

Deltakerne deltar stort sett i samme grad

Jeg deltar mindre i arbeidet enn andre deltakere i samdriften

Jeg er å betrakte som en passiv deltaker

Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Hvilke av de produksjonene du nevnte er den viktigste for økonomien på gården?

- Geitemelkproduksjon eller

Hvilke av de produksjonene du nevnte er den viktigste for økonomien på gården?

- Sauehold eller

Hvilke av de produksjonene du nevnte er den viktigste for økonomien på gården?

- Slaktegrisproduksjon/smågrisproduksjon eller

Hvilke av de produksjonene du nevnte er den viktigste for økonomien på gården?

- Egg- og/eller fjørfeproduksjon eller

Hvilke av de produksjonene du nevnte er den viktigste for økonomien på gården?

- Annet eller

Hvilke av de produksjonene du nevnte er den viktigste for økonomien på gården?

- Korn eller

Hvilke av de produksjonene du nevnte er den viktigste for økonomien på gården?

- Frukt, grønnsaker/veksthus og/eller poteter eller

Hvilke av de produksjonene du nevnte er den viktigste for økonomien på gården?

- Skog/tømmer eller

Hvilke av de produksjonene du nevnte er den viktigste for økonomien på gården?

- Engproduksjon eller

Hvilke av de produksjonene du nevnte er den viktigste for økonomien på gården?

- Storfekjøttproduksjon

18) Har det i løpet av de siste fem årene vært kumelkproduksjon på bruket?

Det er fremdeles produksjon av kumelk på gården

Ja, men forrige eier avviklet melkeproduksjonen

Ja, men jeg har avviklet melkeproduksjonen

Nei, det har ikke vært melkeproduksjon her på mer enn fem år

Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Har det i løpet av de siste fem årene vært kumelkproduksjon på bruket?

- Ja, men jeg har avviklet melkeproduksjonen eller

Har det i løpet av de siste fem årene vært kumelkproduksjon på bruket?

- Ja, men forrige eier avviklet melkeproduksjonen

19) Hvorfor ble melkeproduksjonen på gården avviklet?

Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Hvilke produksjoner driver du på gården i dag? (flere svar mulig)

- Kumelkproduksjon

20) TINE tilbyr 12 øre ekstra per liter melk og halv pris på rådgivning det første året etter eierskifte. Har du tanker om hva TINE ellers kan gjøre for at nye eiere skal fortsette å satse på melk?

- 21) Driver du med økologisk produksjon, eller har du planer om å starte med dette i løpet av de neste fem årene?
Jeg har tenkt å legge om til økologisk produksjon
Jeg driver økologisk og vil fortsette med det
Jeg driver økologisk, men har tenkt å slutte med det
Nei, jeg driver konvensjonelt
Vet ikke

Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Driver du med økologisk produksjon, eller har du planer om å starte med dette i løpet av de neste fem årene?

- Jeg driver økologisk og vil fortsette med det eller

Driver du med økologisk produksjon, eller har du planer om å starte med dette i løpet av de neste fem årene?

- Jeg har tenkt å legge om til økologisk produksjon

- 22) Hva anser du som den viktigste grunnen for å drive økologisk produksjon?

Mer miljøvennlig enn konvensjonell drift

Mulighet for bedre lønnsomhet i produksjonen

Bedre kvalitet på det som blir produsert

Nå følger noen spørsmål om arbeidskraftbehovet på gården og hvilke planer du har for produksjonen framover.

- 23) Kan du anslå hvor mange årsverk du og andre i husstanden gjør på gården?

0,4 eller mindre

0,5-0,9

1,0-1,9

2,0-2,4

2,5 eller mer

- 24) Kan du anslå hvor mange årsverk fast og tilfeldig hjelp utgjør?

Ingen

0,4 eller mindre

0,5-0,9

1,0-1,9

2,0-2,4

2,5 eller mer

Nå ønsker vi at du oppgir i PROSENT hvor mye av arbeidet på gården som blir gjort av de ulike personene som er nevnt under. Vennligst oppgi svaret i hele tall. Ikke bruk prosenttegn, mellomrom, punktum o.l.

- 25) Deg selv

- 26) Ektefelle/samboer og andre familiemedlemmer

- 27) Annen fast og tilfeldig hjelp

- 28) Vil du si at du har økt jordbruksproduksjonen etter overtagelsen? Her tenker vi generelt på hele produksjonen på gården.

Ja

Nei

Vet ikke

29) Hvordan tror du produksjonsomfanget på gården vil utvikle seg i løpet av de neste fem årene?

Økes

I hovedsak som i dag

Reduseres

Avvikles

Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Hvordan tror du produksjonsomfanget på gården vil utvikle seg i løpet av de neste fem årene?

- Avvikles eller

Hvordan tror du produksjonsomfanget på gården vil utvikle seg i løpet av de neste fem årene?

- Reduseres

30) Nå følger noen mulige begrunnelser for å avvike eller redusere produksjonen, og vi ønsker å vite hvor stor betydning de enkelte forholdene har for dine planer. (På en skala fra 1 til 5 der 1 er "svært liten betydning" og 5 er "svært stor betydning")

Gårdsdriften er lite lønnsom

Vanskelig å kombinere med annet yrke

For tungt/krevende arbeid

Jeg har mer lyst til å jobbe med noe annet enn gårdsdrift

31) Har du kommentarer du har lyst til å dele med oss i forhold til spørsmålene om produksjonen din, så kan du skrive dem her:

32) Drives det tilleggsnæringer med utgangspunkt i gårdens ressurser?

Ja

Nei, men vi har planer om å starte opp med tilleggsnæring

Nei

Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Drives det tilleggsnæringer med utgangspunkt i gårdens ressurser? - Ja

33) Hvilken næringsvirksomhet er det som drives med utgangspunkt i brukets ressurser? (flere svar mulig)

Leiekjøring

Utleie av jakt eller fiskerett

Utleie av driftsbygninger eller bolighus

Utleie av jordbruksareal

Bearbeiding av skogvirke

Bortfeste av tomter

Camping, hytteutleie og/eller gårdsturisme

Videreforedling og/eller salg av gårdsprodukter

Grønn omsorg

Annet, spesifiser her

Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Drives det tilleggsnæringer med utgangspunkt i gårdens ressurser?

- Nei, men vi har planer om å starte opp med tilleggsnæring

34) Hvilken næringsvirksomhet er det du planlegger å drive med utgangspunkt i brukets ressurser? (flere svar mulig)

Leiekjøring

Utleie av jakt eller fiskerett

Utleie av driftsbygninger eller bolighus

Utleie av jordbruksareal

Bearbeiding av skogvirke

Bortfeste av tomter

Camping, hytteutleie og/eller gårdsturisme

Videreforedling og/eller salg av gårdsprodukter

Grønn omsorg

Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Drives det tilleggsnæringer med utgangspunkt i gårdens ressurser?

- Ja

35) Er landbruksproduksjonen eller tilleggsnæringene som betyr mest for økonomien på ditt bruk?

Landbruksproduksjonen

Tilleggsnæringen(e)

De er omtrent like viktige

36) Hvordan vil du karakterisere standarden på produksjonsapparat og bygninger på tidspunktet du overtok bruket?

Svært dårlig

Ganske dårlig

Både/og

Ganske bra

Svært bra

37) Har du allerede, eller planlegger du i løpet av de neste fem årene, å gjennomføre større investeringer eller vedlikeholdsarbeid?

Vi tenker her på investeringer for minst 500 000,-.

Nei, jeg verken har eller planlegger å investere for 500.000 kroner eller mer

Ja, jeg har allerede gjennomført investeringer for 500.000 kroner eller mer

Ja, jeg planlegger å gjennomføre investeringer for 500.000 kroner eller mer i løpet av de neste 5 årene

Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Har du allerede, eller planlegger du i løpet av de neste fem årene, å gjennomføre større investeringer eller vedlikeholdsarbeid? Vi tenker her på investeringer for minst 500 000,-.

- Ja, jeg planlegger å gjennomføre investeringer for 500.000 kroner eller mer i løpet av de neste 5 årene eller

Har du allerede, eller planlegger du i løpet av de neste fem årene, å gjennomføre større investeringer eller vedlikeholdsarbeid? Vi tenker her på investeringer for minst 500 000,-.

- Ja, jeg har allerede gjennomført investeringer for 500.000 kroner eller mer

38) Hva har du - eller planlegger du å investere i?

- Driftsbygninger
- Våningshus
- Maskiner
- Tilleggsareal
- Melkevot
- Annet, spesifiser her

39) Har du søkt om BU-midler?

- Ja, og jeg har mottatt BU-støtte
- Ja, men jeg fikk avslag på søknaden
- Ja, og jeg venter på svar/er satt på vent
- Nei, men jeg har tenkt å søke
- Nei, og jeg har ingen planer om å søke

Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten

- Har du søkt om BU-midler? - Ja, og jeg har mottatt BU-støtte eller
- Har du søkt om BU-midler? - Nei, men jeg har tenkt å søke eller
- Har du søkt om BU-midler? - Ja, og jeg venter på svar/er satt på vent eller
- Har du søkt om BU-midler? - Ja, men jeg fikk avslag på søknaden

40) Hvilke BU-midler har du søkt om eller planlegger du å søke om?

- Tilskudd og rentestøtte til tradisjonell produksjon
- Tilskudd og rentestøtte til nye næringer
- Tilskudd ved generasjonsskifte

Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

- Har du søkt om BU-midler? - Ja, og jeg har mottatt BU-støtte eller
- Har du søkt om BU-midler? - Nei, men jeg har tenkt å søke eller
- Har du søkt om BU-midler? - Ja, og jeg venter på svar/er satt på vent eller
- Har du søkt om BU-midler? - Ja, men jeg fikk avslag på søknaden

41) Har du mottatt eller søkt om annen form for BU-støtte?

- Nei
- Ja, spesifiser her

Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

- Har du allerede, eller planlegger du i løpet av de neste fem årene, å gjennomføre større investeringer eller vedlikeholdsarbeid? Vi tenker her på investeringer for minst 500 000,-.
- Ja, jeg har allerede gjennomført investeringer for 500.000 kroner eller mer og
- Har du søkt om BU-midler?
- Ja, og jeg har mottatt BU-støtte

42) Hvis du ikke hadde fått BU-støtte, hadde du da gjennomført investeringene som planlagt?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

43) Har du mottatt andre former for offentlige tilskudd til investeringer? I så fall hva da og fra hvem?

- Nei
- Ja. Hva og fra hvem?

- 44) Hvor viktig var muligheten for å søke om BU-midler da du bestemte om du skulle ta over gårdsbruket?
- Ikke viktig
  - Litt viktig
  - Ganske viktig
  - Svært viktig

Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Har du allerede, eller planlegger du i løpet av de neste fem årene, å gjennomføre større investeringer eller vedlikeholdsarbeid? Vi tenker her på investeringer for minst 500 000,-.

- Nei, jeg verken har eller planlegger å investere for 500.000 kroner eller mer

- 45) Hvorfor skal du ikke gjøre større investeringer? (Flere svar mulig)

Det er ikke behov for å gjennomføre investeringer for 500.000 eller mer på bruket

Fikk avslag på søknad om BU-midler

Fikk ikke lån i bank

Ønsker ikke å sette meg i gjeld

Er usikker på om jeg ønsker å satse på videre produksjon

Driften avvikles på sikt

Annet, spesifiser her

- 46) Hvis du hadde mulighet til å prioritere mellom to ulike støtteordninger for unge bønder, hvilken tror du hadde vært best egnet til å bidra til å rekruttere unge bønder til landbruket?

Et årlig tilskudd på 50.000 kroner de fem første årene etter overtakelse til alle som tar over landbrukseiendom som er i drift

En ordning der bønder i etableringsfasen som investerer mottar et tilskudd på 400.000 kroner

- 47) Hvor enig er du i påstandene under på en skala fra 1 til 5 der 1 er helt uenig og 5 er helt enig?

Mange må skinlegge investeringsplanene sine fordi det er for lite penger til fordeling gjennom BU-systemet

Flere unge mennesker ville valgt å gå inn i landbruket hvis unge bønder ble prioritert ved fordeling av BU-midler

Jeg har investert mer i bruket enn det som er sunt

Jeg har latt være å investere fordi jeg er veldig usikker på om jeg har ei framtid i næringa

- 48) Har du kommentarer du har lyst til å dele med oss i forhold til spørsmålene om investeringer, så kan du skrive dem her:

Nå følger noen spørsmål om din og din ektefelle/samboers arbeid utenfor gårdsdriften.

- 49) Hvor lang tid tar det å reise fra gården til nærmeste by/tettsted hvor det er mulig å finne relevant arbeid utenom gårdsdriften?

15 minutter eller mindre

16 - 30 minutter

31 minutter til 1 time

Fra 1 til 2 timer

Mer enn 2 timer

- 50) Har du arbeid utenfor gården i dag?

Ja, heltid

Ja, deltid

Nei

51) Hvor stor andel av din egen inntekt kommer fra gårdsdriften? Med gårdsdriften mener vi både jordbruk og eventuelle tilleggsnæringer med utgangspunkt i gårdsdriften

- Mindre enn 25 prosent
- 25-49 prosent
- 50-74 prosent
- 75 prosent eller mer

52) Sammenlignet med dagens situasjon, tror du at du i løpet av de neste fem årene kommer til å arbeide mer utenfor gården enn i dag, omtrent som i dag eller mindre?

- Mer enn i dag
- Omtrent som i dag
- Mindre enn i dag
- Ikke sikker

53) Hvor mye sammenhengende ferie regner du med at du tar ut i år (2009)?

- Det blir ingen ferie på meg
- 1-3 dager
- 4-6 dager
- 7-13 dager
- 14-20 dager
- 3 uker eller mer

Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

- Sivilstand - Samboer eller
- Sivilstand - Gift

54) Har din ektefelle/samboer arbeid utenfor gården?

- Ja, heltid
- Ja, deltid
- Nei

Nå følger noen spørsmål om utdanning og kompetanse.

55) Hva er din høyest fullførte utdanning?

- Grunnskole
- Videregående skole - yrkesfag
- Videregående skole - studieforberedende/allmennfag
- Universitet/høyskole

56) Har du noen form for formell landbruksutdanning?

- Ja, på videregående nivå (agronom, gartner, naturbruk)
- Ja, fagskole/teknisk fagskole
- Ja, på høyskole/universitetsnivå
- Nei

57) Har du deltatt på etterutdanning av noe slag som er relevant for driften på gården din, og i såfall hvilke typer kurs eller utdanning har dette vært?

- Nei
- Jeg har deltatt på kort(e) landbruksfaglige kurs
- Jeg har deltatt på lengre kurs med flere samlinger
- Annet, spesifiser her

58) Hvis du har mottatt rådgivning etter at du overtok bruket, merk av for hvilke typer rådgivningstilbud du har benyttet deg av?

- Jeg har ikke brukt rådgivningstjenester
- Rådgivning fra forsøksring (Norsk landbruksrådgivning)
- Rådgivning fra TINE
- Rådgivning fra Nortura
- Rådgivning fra Norsvin
- Rådgivning fra Geno
- Andre, spesifiser her

Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Hvis du har mottatt rådgivning etter at du overtok bruket, merk av for hvilke typer rådgivningstilbud du har benyttet deg av?

- Rådgivning fra TINE

59) Nå vil vi komme med noen utsagn vi ønsker at du skal ta stilling til. På en skala fra 1 til 5, hvor 1 er "helt uenig" og 5 er "helt enig", hvordan stiller du deg til disse påstandene? (Helt uenig 1 Delvis uenig 2 Verken enig eller uenig 3 Delvis enig 4 Helt enig 5)

- TINE rådgivningen dekker godt de veiledningsbehov jeg har
- Jeg synes dagens faglige rådgivning fra TINE er god og målrettet
- Jeg kommer til å benytte meg av TINEs rådgivningstjeneste også i framtida

60) I hvilken grad føler du at du har behov for mer kunnskap/kompetanse på områdene som er listet opp under? (På en skala fra 1 til 5 der 1 er "ingen behov" og 5 er "stort behov")

- Økonomi og regnskap
- Driftsplanlegging og driftsledelse
- Næringsutvikling: bygdeservice, småskala matproduksjon, bygdeturisme mm.
- Data og Internett
- Lover, forskrifter, regelverk
- Husdyrfag, jordfag, plantefag
- Skog, utmark
- Miljø, bærekraftig drift, enøk
- Salg, distribusjon og markedsføring
- Energiproduksjon
- Økologisk produksjon
- Byggfag
- Landbruksmaskiner - bruk og mekanikk

61) Dersom du skulle ta etterutdanning, hvordan passer de ulike tilbudene for deg? (På en skala fra 1 til 5, der 1 er "svært godt" og 5 er "svært dårlig")

- Dagskurs lokalt
- Kveldskurs lokalt
- Nettbaserte studier, kombinert med lokale samlinger
- Nettbaserte studier, kombinert med samlinger med overnatting
- Fulltidsstudier med et års varighet hvor jeg kan bo på hjemstedet mitt
- Fulltidsstudier med et års varighet hvor jeg må bo på studiestedet

Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Sivilstand - Samboer eller

Sivilstand - Gift

62) Hva er den høyeste fullførte utdanningen til din ektefelle/samboer?

Grunnskole

Videregående skole - yrkesfag

Videregående skole - studieforbereidende/allmennfag

Universitet/høyskole

Følgende kriterier må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Sivilstand - Samboer eller

Sivilstand - Gift

63) Har din ektefelle/samboer noen form for formell landbruksutdanning?

Ja, på videregående nivå (agronom, gartner, naturbruk)

Ja, fagskole/teknisk fagskole

Ja, på høyskole/universitetsnivå

Nei

64) Hvor enig er du i påstandene under på en skala fra 1 til 5 der 1 er helt uenig og 5 er helt enig?

Det bør innføres et krav om agronomutdanning eller tilsvarende for å få lov å drive matproduksjon

Det bør innføres et krav om agronomutdanning eller tilsvarende for å få lov å drive med

husdyrproduksjoner

Landbruksfaglig utdanning gjør deg til en bedre bonde

Det er gjennom det praktiske arbeidet på bruket at man lærer det man trenger for å bli en god bonde

Kursene jeg har deltatt på har bidratt til at jeg har forbedret/gjort endringer i driften

Rådgivningen jeg har mottatt har bidratt til at jeg har forbedret/gjort endringer i driften

65) I forhold til de forventningene du hadde før du overtok gården, hvordan er følgende forhold blitt?

(Dårligere, Som forventet, Bedre)

Dine muligheter til å ta ut ferie

Økonomien i gårdsdrifta

Ditt sosiale liv på stedet gården ligger

Det landbruksfaglige miljøet på stedet gården ligger

Arbeidsdagens lengde

Arbeidsbelastningen som bonde

Din evne til å betjene gjelden på gården

Utvikling i pris på produktene dine

Din egen dyktighet som gårdbruker

66) Nå vil vi komme med noen utsagn vi ønsker at du skal ta stilling til. På en skala fra 1 til 5, hvor 1 er "helt uenig" og 5 er "helt enig", hvordan stiller du deg til disse påstandene?

Det er nødvendig med strukturrasjonalisering i landbruket

Bøndene har grunn til å være fornøyd med jordbruksoppkjørene de siste årene

Distriktslandbruket er taperne i jordbrukspolitikken

Det er viktig å bruke å bruke jordbruksoppkjørene aktivt for å sikre et landbruk over hele landet

Samvirkene i landbruket gjør en viktig jobb for å sikre best mulig vilkår for bøndene

Det bør bli enklere å omsette landbrukseiendom

Produksjonsbegrensningene i landbruket må mykes opp

Melkekvotene må avvikles på sikt

De offentlige reguleringene i landbruket er til hinder for bøndene

Odelstven hindrer motiverte personer fra å komme inn i landbruket

Landbruket må bli mer miljøvennlig

Landbruket må ha mer fokus på dyrevern

Dersom jeg får avsetning for produktene mine er det ikke av betydning om mottaker er et aksjeselskap eller et samvirke

67) Hva mener du bør prioriteres i forbindelse med jordbruksforhandlingene til våren? (På en skala fra 1 til 5, der 1 er "ikke viktig" og 5 er "svært viktig")

Økt inntekt i form av bedre produktpriser

Økt inntekt i form av økte overføringer

Bedre avløserordninger

Bedre investeringsordninger

Økonomisk støtte for å legge til rette for ny næringsvirksomhet på gården (for eksempel nye produksjoner, nisjeproduksjon, turisme)

Reduserte skatter og avgifter for landbruket

68) Hvor stor del av husstandens samlede inntekt kommer fra gårdsdriften?

Mindre enn 25 prosent

25-49 prosent

50-74 prosent

75 prosent eller mer

Vet ikke

69) Vi er svært takknemlig for at du tok deg tid til å fylle ut spørreskjemaet. Dersom du har kommentarer til undersøkelsen kan du skrive disse her:

L a n d b r u k e t s Utredningskontor

Schweigaardsgt. 34C

Pb 9347 Grønland

N-0135 OSLO

Tlf: 22 05 47 00

Fax: 22 17 23 11

E-post: lu@landsam.com

<http://www.utredningskontoret.no>